Kálmány, Lajos
Világunk alakulásai
nyelvhagyományainkban

VILÁGUNK ALAKULÁSAI NYELVHAGYOMÁNYAINKBAN.

MYTHOLOGIAI TANULMÁNY.

ÍRTA:

KÁLMÁNY LAJOS.

SZEGEDEN, 1893.

NYOMATOTT BÁBA SÁNDOR KÖNYVSAJTÓJÁN.

VILÁGUNK ALAKULÁSAI NYELVHAGYOMÁNYAINKBAN.

MYTHOLOGIAI TANULMÁNY.

ÍRTA:

KÁLMÁNY LAJOS.

SZEGEDEN, 1893.

NYOMATOTT BÁBA SÁNDOR KÖNYVSAJTÓJÁN,

Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban.

(Értekezésünket németül közölte Dr. Herrmann Antal: Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn folyóiratának II. kötetében és dr. Wlislocki: Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren művében Kosmogonische Spuren czim alatt.)

Értekezésünk folyamán felsorolandó adataink jobbára töredékek; de azért becsesek: ősi nyelvhagyományaink gyöngyei; ezzel azt hiszem, értéküket elegendőképpen feltűntettem, mihez még csak azt fűzöm hozzá, hogy bármily elkallódottak, belőlök mégis reá lehet ismerni az egészre, melynek egykor alkotó részeit képezték. Becses kincseknek tekintette e maradványokat maga a nép is, legalább erre enged következtetni eljárása, hogy gyöngyként őrizgette. Rejtegette, elrejtette mélyen, mint csiga a gyöngyét, hogy el ne veszitse. Egyiket találgatós meséi közé szőtte, másikat lakodalmi szokásai közt tartotta fent, harmadikat — hogy annál hozzáférhetetlenebbé tegye — sikamlóssá alakitotta, de megőrizte s így ma, annyi, ősvallásunk maradványait irtogató századok után is — mennyinek mélyen vésett nyomait tárgyunk körébe vágó adatainkon szemléljük — beszélhetünk magyar világalakulásról.

A világ alakulásai nálunk a teremtésen kezdődnek. Nyelvhagyományaink vallomásaiból azt kell következtetnünk, hogy volt idő, mikor őseink a világ változását a legfelsőbb lénynek a világot rosszúl való teremtésére vezették vissza. Újjá kellett teremteni a világot, helyesebben szólva, változtatni kellett rajta, mert az első teremtés elhibázott mű volt. Ekként nálunk a világ alakitása szoros összefüggésben van a teremtéssel. Aki ismerni akarja népünknek a világ alakitásáról megőrzött hiedelmeit, előbb

a teremtéssel kell foglalkoznia. látnia kell a változásnak kitett világot eredetében. Szeme előtt kell tartania a nagyon is emberileg gondolkozó teremtő lényt, mert csak így szerezhet magának tárgyunkról alapos tudomást, ha t. i. az okozattal meg nem elégedve, az okot fürkészi. Viszont, a ki a teremtést szemügyre veszi, ki kell terjesztenie figyelmét az alakulásra is, mivel a világ teremtése a teremtő első kisérletével nem ért véget, hanem az elhibázott teremtést alakítás követte. Nem elegendő tehát a világ alakulásairól — minők: a bukás, a vízözön és a világégés — szólanunk, hanem meg kell emlékeznünk a teremtésről is.

Teremtés.

(Felolvastatott a M. Néprajzi Társaságban 1890. január 11-én és ismertetve volt a M. T. Akadémia 1889. június 3-án tartott ülésén.)

Mythologusaink mindeddig csak sejthették, a legjobb esetben feltehették, hogy a velünk rokon népek teremtésre vonatkozó mondája őseink előtt sem vala ismeretlen, de hogy ily nemű töredékes hagyományok ma is élnek népünk ajkán és hogy belőlök megalkothatjuk őseinknek a világteremtésről a honfoglalás előtt vallott hiedelmüket, hinni alig ha merték. Nagyon korán elhitettük magunkkal, hogy szegények, szerfölött szegények vagyunk mi az ilyenekben és hogy az e téren való szegénységünket ne szégyeneljük — mert hát e fajta mondák mivelt, miveletlen népeknél fellelhetők — reámutattunk, mint rokonokéra: a finn Kalevalára és a vogul teremtő mondára s ezzel megmentettnek hittük a régi dicsőséget. De vajjon meggyőztük-e, meggyőzhettük-e reámutatásunkkal a kételkedőt? nem támadt-e fel bennünk is a kételkedés, hogy valóban olyan volt-e a mi teremtő mondánk, a milyennek lenni állítjuk?! Hogy ez után ne csak rokonaink kincseire hivatkozhassunk, szólhassunk a magunkéról is, a kezünk ügyébe eső töredékekből összeállítjuk a vogul teremtő monda mását, a magyart. Mivel pedig a vogul monda és a vele egyező magyar töredékek a teremtést a legfelsőbb lényen kivül demiurg művének tudják, rajta leszünk, miszerint demiurgjainkat is bemutassuk s a mennyire tárgyunk megengedi, a reájok vonatkozó adatokat csoportositsuk. Végre a demiurgo-

kat nélkülöző töredékeket soroljuk föl és hasonlítjuk össze a más népeknél található hasonnemű hagyományokkal.

A vogul teremtő mondát Hunfalvy Pál[1]) a finn Kalevalával vetette egybe és arra az eredményre jutott, hogy a kettő közt sok hasonlatosság van. Mi futólagos szempillantást vetve reájuk, a következőket jegyezzük meg. A vogul monda nem kezdi a teremtést a világtojáson, mint a Kalevala, megelégszik a földteremtés kezdetével, hanem azután fokról-fokra halad: ember, állat, növény teremtése sorban történik előttünk, míg a Kalevalában mindezt másként találjuk. A világtojásról mi sem tudunk. A vogul teremtésben egy demiurg van, a Kalevában több; de mind a vogul, mind a finn teremtés változatban ismeretes az indeknél. A Menu törvénye és a Véda-féle, szinte úgy a Fra Paulino[2]) ismertette teremtő monda főbb vonásaiban a Kalevalával vág össze, ellenben a vogul teremtés a kutyaparti indekével[3]), Lassen[4]) által közlöttel és hogy erről se feletkezzünk meg, a mònnitarikéval[5]) hasonlítandó össze. E megjegyzésünkkel nem végeztünk fölösleges munkát, mert mint — értekezésünkben látni fogjuk — több töredékünk az ind és finn hagyományok változataként tűnik szemünkbe.

A vogul monda teremtéssel foglalkozó fő lényei ezek: N u m i T a r o m, a legfőbb lény és E l m - p i, az ő segítője: demiurg. Numi Taromot hagyományainkban az Isten szóval találjuk jelelni. Elm-pi szerepét leginkább az Ördög végezi, kit teremtő mondáinkban előforduló legrégibb demiurgunkul ismertünk fel. Ha az Ördögről szóló adatainkra vetjük szemünket, két kép tűnik elénk: az egyik diabolusnak (legrosszabb fő lénynek) mutatja az Ördögöt, a másik demiurgnak. Diabolusnak venni az Ördögöt már csak azért is megszokott, mert a diabolus elnevezései között a magyarban ott van az Ördög név is, ezzel a képpel azonban e helyt keveset foglalkozunk, bennünket ezúttal a másik érdekel, melyet nagyon

---

1) R e g u l y A. h a g y o m á n y a i I. 134.

2) Majer A l l g e m e i n e s m y t h o l o g i s c h e s L e x i k o n I. 252. 261. 128.

3) Klemm. A l l g e m e i n e C u l t u r - G e s c h i c h t e d e r M e n s c h e n II. 155.

4) I n d i s c h e A l t e r t h u m s k u n d e I. 780.

5) Klemm i d é z e t t m ű v e II. 160.

homályosnak kell jeleznünk, mivel a letünt ezred év nyomai kelleténél jobban meglátszanak rajta. E nyomokat kell előbb eltávolitanunk, ha az eredeti vonásokat látni akarjuk, mire jó szolgálatot tesz az összehasonlitó mythologia. De még az összehasonlitó mythologia világánál is különösnek tetszenek a vonások, kiváltképpen ma, mikor már megszoktuk az Ördögöt rossznak, minden rossz okozójának tekinteni és most egyszerre ellenkezőnek nézzük és higyjük. Elhigyjük, hogy az Ördög eredetileg nem jelentett rossz lényt, ily jelentésűvé nálunk csak a különböző vallások hatásai következtében lett: hogy nem Isten ellensége vala, hanem megforditva, Isten akaratának végrehajtója, demiurg. Ez minden esetre szakitás újabban ápolt hiedelmünkkel, mi nem könnyű.

Az Ördög tehát eredetileg demiurg volt. A demiurg különféle értelmezései közül mi a mythologiait veszszük, demiurg alatt azt a közvetitőt értjük, ki Isten segitségével megalkotja a világot és minden jóra, nemesre tanitja az embert. Hogy ilyennek tekintsük eredetében az Ördögöt, erre már Erman[1]) figyelmeztetett bennünket, ki az osztják Örtik-öt, mint jótevő lényt, Tuurumnak: a főistennek a kegyeltjét és minden ügyben hatalmas közbenjárót, szóval demiurgot a magyar Ördöggel egyeztette össze, megjegyezvén, miszerint a kereszténység hatásának köszönhetjük, hogy az Ördögöt rossznak, diabolusnak festjük. Továbbá Reguly[2]) is felhivta figyelmünket »Maltebrun geographiájában az Ördögnek a vogul ortikhali hasonlatosságára. Reguly magyarázata szerint Ortik: ort = fejedelem és iki = bátyát jelent.«

Tanulmányunk arról győz meg bennünket, hogy az osztják Ortik-kel nemcsak hangzásra, de mint demiurggal, szerepre nézve is megegyez a magyar Ördög, a török-tatár Ertik, vagy Erlik és a mongol Erlüng, Erlik khán. Mindanynyian eredetileg jó lények, demiurgok valának, csak a különböző vallások hatásai folytán váltak rosszakká. Nem kevésbbé érdekes róluk azt is tudnunk, hogy a vogul mondával változatos töredékekben Elm-pihez hasonló szerepet játszanak, a miért alább több izben idézni s működésüket.

[1] Castrén Vorlesungen über die finnische Mythologie 216.

[2]) Ipolyi Magyar mythologia 40.

Elm-pijével össze fogjuk hasonlítani. Összevetésünkben mindenesetre alapul a vogul mondát kell vennünk, mivel Ertik és társai a teremtő mondákban idegen hatás következtében rosszakká lettek, vagyis változtak. Elm-pi ellenben megmaradt eredeti alakjában, jónak.

A vogul teremtő monda[1]) azzal kezdődik, hogy Numi Tarom felülről vas kötélen, ezüst bölcsőben férfit és nőt ereszt le, kik ég és tenger közt lebegnek. Ekkor még a föld nincs megteremtve, az ember ülő szent földjét Elm-pi, a leeresztett asszony fia buktatja ki a vizből Numi Tarom meghagyása szerint. Numi Tarom szereti Elm-pit, a teremtésben tanácscsal segíti. Elm-pi működésével részben azonos a szibiriai török, ismertebb nevén nevezve, az altaji monda Erliké. A róla szóló teremtő mondában fel van hozva,[2]) hogy Isten leküldé Erliket a tenger fenekére föld hozni. Erlik felhozza a földet, oda adja Istennek, eddig szófogadó, Elm-pinek hasonmása, demiurg. Demiurg még akkor is, mikor kigyót, békát, vad disznót teremt, hanem egyéb cselekedetében diabolusnak van már jellemezve. Hogy ugyanaz a személy demiurg is legyen és diabolus is egyúttal, ez ellentét, mi annál szembetűnőbb, mennél több oly hagyományra forditjuk figyelmünket, melyben Erlik jó, melyben a nép mindig atyjának nevezi Erliket, kitől eredt.[3]) Ez az ellentét új vallás hatásából származott, mely azonban még nem birta a népben megérlelni, hogy Erlik rossz, megvetendő. Hasonló sorsban részesült a mongol Erlik khán, kiről szinte el van ismerve, hogy kezdetben jó volt, dícsérik is e világon szerzett érdemeiért; de nyomban utána teszik, hogy nagy bűnöket is elkövetett, ezért ma rossz lény.[4]) Ez a jelenség a mythologia terén nem valami különös, mivel »többnyire hol a régi pogány tanok helyébe új vallási rendszerek léptek, amazok isteneit rosszaknak és elégteleneknek kimutatván, neveiket és tulajdonaikat a rossz szellemre ruházták, vagy hogy ezt legalább saját mythosaik hason

[1]) Hunfalvy Raguly hagyományai I. 119. Munkácsi Vogul népköltési gyüjtemény. I. 135.

[2]) Radloff Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens. I. 175.; Das Samanenthum und sein Kultus. 3.; Vámbéry Török faj. 157.

[3]) Radloff Proben d. Volks d. türk. Stäm. Süd-Sib. I. 198.

[4]) Bastian Die Voelker des oestlichen Asien VI. 596.

alakjaival igyekeztek magyarázni.[1]) így jött a magyar demiurg, az Ördög név is a diabolus jelölésére használatba, mi a következőkből látható.

A vogul teremtő monda a teremtést a tenger fenekéről való föld felhozásával, illetőleg kibuktatásával kezdi. A legfelsőbb lény meghagyása következtében Elm-pinek első sorban földet kell szereznie, de Elm-pi nem képes első izben földet felhozni. Ennyit mutathatunk be ezúttal a felfedezett, nagyon is keresztényies szinezetű magyar mondában: *Mikor az Isten a világot teremtötte, az Ördög az Istentül a részög embör lelkit kérte, asz'on'ta, hogy a mölik embör ëcczör mögrészökszik, annak a lelke lögyön az övé. Az Isten látta, hogy a részög embör a halálos ágyán möktér, nem ëgygyezött bele, hanem asz'on'ta, hogy ha ëgy kötél homokot fölhoz a tengör fenekirül, akkor od'agygya neki a részög embör lelkit. Az Ördög lë is mönt a tengör fenekire, de nem bírt homokot fölhozni; így osz'tán nem is kapta mög a részög embör lelkit.* (*Magyar-szent-Mihály.*) Hogy a mi Ördögünk hagyományunkban a részeg ember lelkén akar osztozkodni Istennel s hogy a feladatot, a homok felhozást nem teljesítheti, mind a kereszténység hatásának tulajdonitandó. Hasonmását látjuk a Munkácsi[2]) lejegyezte Ördög fejedelem-regében, melyet Munkácsi csak mintegy négy évtizeddel későbben írt le, mint Reguly a fentebb tárgyalt teremtő mondát s íme, már nem a jó Elm-pi végzi Numi-Tarém mellett a demiurg szerepet, hanem a csalni akaró, rossz Xul'-atér. Habár Oroszország a most jelzett idő alatt tűzzel-vassal terjesztette is a kereszténységet a vogulok közt, mégis mennyivel inkább meg kell látszani a kereszténység nyomainak nyelvhagyományainkon, mikor nemzetünk már régen felvette a kereszténységet. Senki sem fogja a kereszténységből kimagyarázni azonban a monda ama kijelentését, hogy Isten az Ördögöt a víz fenekére küldi homokot felhozni, ez már a demiurg Ördög tiszte, nem a diabolusé.[3])

---

[1]) Ipolyi idézett műve. 36.

[2]) Vogul népköltési gyűjtemény I. 160.

[3]) Mondánknak magyar változata a következő: *Vöt a világon ëgy' embör, annak vöt ëgy' Lidvércze, ëgygyik héten ű vele vöt a Lidvércz oszt' a mit mondott a világon, mindönt hordott, másik hétön a fijárá vöt a Lidvércz, oszt' a Lidvércz mindég asz' mon'ta: Mit, mit, mit? Asz'onta neki: Hozzá' mostan Kuku-*

Mikor a vogul Elm-pi többször tett lebukás után a földet kibuktatta a vizből, a föld egyre forgot a víz színén és hogy az emberek által lakhatóvá válhassék, meg kellett erősiteni. A megerősités hegygyel, az Ural hegységgel történt és igy a hegy teremtése, illetőleg elhelyezése a vogul földteremtés kiegészitő része. Érdekes tudni, hogy ily czélból való hegy elhelyezést az Erlikféle teremtő mondákban hasztalanul kerestünk. Numi Tarom, hogy ebben az ügyben fentjárt nála Elm-pi, a monda szavai szerint azt a tanácsot adta neki: »Ha ezen magambirta ezüst gombos övemet veszed, menj le az alsó földre 's rakd az egész földet körül« — mit Elm-pi meg is tett — »Alá mene, az ezüst gombu övet, megkerülvén a földet, körülhúzá: legott teremtett szent földje veszteggé lőn. Ember lába által elérhetetlen Päszing (fényes) hegy ülepödék«:[1]) vagyis Elm-pi a Numi Tarom adta gombokkal, mik nem egyebek, mint az Ural kitünő hegyei, tehát hegygyel vevé körül a világot, azt a világot, melynek teremtése ő reá vala bizva, melyet Numi Tarom fentlevő világával szemben az övének mondhatunk. Állitsuk a vogul mellé a palócz hagyományt: *Ihol áz*

---

riczát! A Lidvércz anynyit hozott, tele lött az udvara kukuriczával; asz'tán aszonta: Hozzá' pé'szt! Anynyit hozott, hogy nagyon gazdag embör lött. Mikó gazdag embör vòt mán, mögúnta a Lidvérczöt tartani, êmönt a szomszédba, hogy mit csináljon a Lidvérczé, mert mindég a hóna alatt tartoszkodott? Hát kügygye el a tengörnek a köllö közepibe, hogy hozzon égy' kötél homokot. Elmén az embör haza, asz'ongya a Lidvércz: Mit, mit, mit? Erigy' el, a tengörnek a közepirül hozzá' égy' kötél homokot! A Lidvércz elmönt, nem gyütt soha többet vissza. (*Magyar-szent-Mihály.*) Felemlítjük még, hogy a Lidvérczet Ördög-félének tartja a nép. A föld kibuktatása többé-kevésbbé eltérő változatban ismeretes még a voguloknál Munkácsi idézett műve 139. a mordvinoknál. Barna. A mondvaiak pogány istenei 8. cseremiszeknél. Barna. A votjákok pogány vallásáról 20; Erman Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland XVII. 389; a votjákoknál: Munkácsi Votják népköltészeti hagyományok 50; tudnak róla mesélni a bukovinaiak: Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde I. 179. Erdélyben az oláhoknál Isten Gábor arkangyalt küldi le földet hozni. Müller Siebürgische Sagen: Die Schöpfung der Welt mondában; a burjétek és állítólag az oroszok: Ausland 1866. évfolyam 534., 1872. évf. 1178. lap. sőt még a czigányok is Wlisloczki Az erdélyi czigány népköltészet 64. A vízözön mondában fordul elő Andree Die Flutsagen műve 78—82. lapján.

[1]) Hunfalvy Reguly hagyományai. I. 135.

endrefályi tógát[1]) *vàn, ott àz Ördög el àkàrtà rekesztengi à világot. El is rekesztètte valamègyggyig, hànem à gombot nem èrkèzètt fèltèngyngyi ; à kàkàs mèszszólât,* (*a tógát*) *èsülyett.* Kiegészitésül elmondta palóczom, hogy az endrefalvi tógát »*kèrèsztő vàn a világon*«, hogy Isten azt mondta az Ördögnek : »*Ha el birja rekesztengyi è'félig, nàp fèlkö'tő nàp nyugàtig* (a neki szánt birodalmat) *àkkô neki is lèsz birodàlmà, oda nem süt à nàp.*« Csakhogy erre nem birt reá menni az Ördög, mivel nem birta feltenni a gombot kakas szólásig »*àkkô bèsülylyett* (a tógát) *à földbe. mindènütt mèllàtnyi à* (besülyedt) *tógàtot*« (*Ság-ujfalu*). Ha e mondát eredeti alakjában magakarjuk ismerni, le kell róla vennünk mindazt, mit az idegen vallás reárakott. A vogul és palócz monda közös alapja a világteremtés. Elm-pi is a saját világát teremti — Numi Taromé fent van — az Ördög is. Elm-pi czélt ér, az Ördög nem, de ez nem zavar bennünket. Hogy az Ördögnek éppen akkor kellett buknia, mikor már-már czélját érte, hogy a hegygyel azért kezdte körülövedzeni birodalmát, miszerint a nap be ne süthessen birodalmába és hogy Ördögünk ma, mint Isten ellenese jön elő, ez mind oly vonás, mely a kereszténység diabolusában feltalálható : de az, hogy az Ördög világot, birodalmat készit magának és pedig nem az alsó világban, hanem földünkön : hogy van neki is Elmpihez hasonlóan hegyre való gombja ; hogy a tógát süppedt, ülepedett, miként Elm-pi hegye, mind oly vonás, melyet a kereszt-

[1]) E palócz mondánál nem kevésbbé érdekes a benne előjövő tógát szó, jelent pedig rekesztőt, elválasztót. Benne van e szó a magyar krónikákban Togata alakban. Togata folyóról írnak a krónikák, mint olyanról, a hol a magyarok ős hazája volt. A Névtelen jegyző Togata szava, helyesebben Tógáta, teljesebb alakja a palócz tógát-nak, melylyel a vogul tagat, täget, osztják tangat szó vág össze, nem pusztán hangzásra, de jelentésre nézve is, jelentvén akadni-t, megakadni-t. (Hunfalvy Magyarország ethnographiája 285. 265.; Budenz : Magyar-ugor összehasonlító szótár 176.) A palócz magyarázattal, nemkülönben a vogul, osztják jelentéssel megegyez Kézai Simonnak 1282. tájról és a bécsi krónikának az úgynevezett : »codex pictus«-nak 1538. tájról kelt meghatározása, mely szerint Togota, vagy Togata »lakatlan fertőkön és havas hegyek közt foly. (Hunfalvy Ugor vagy török-tatár eredetü-e a magyar nemzet. 22.) Az a folyó, mely ily helyeken foly, valóban megérdemli a rekesztő, megakasztó, másként tógáta elnevezést. A Tógáta szóval és mondánkkal újabban Comes Géza Kuun Relationum Hungarorum historia antiquissima I. 27. 46, lapján foglalkozik.

tenységben hasztalan keresünk, de a vogul mondában feltaláljuk. Az endrefalvi tógát és mondája tehát az Ural hegység keletkezéséről szóló vogul mondának a magyarországbeli kiadása, vagyis a kereszténység hatása alatt a vogul mondának az endrefalvi tógátra való alkalmazása. Igaz, hogy a vogul teremtés e része változáson ment keresztül a palóczok ajkán, e töredéket mégis kiválóan becsesnek kell vallanunk, mivel a vogul-féle föld teremtéséről szóló mondából reánk szállt maradvány és ennek alapján méltán remélhetjük, hogy a hol a vogul monda ily becses töredéke fellelhető, ott teljesebb változatra is számithatni, ha buzgó keresője akad.[1])

A földre vonatkozólag megemlitjük még, hogy a földet illetőleg: *Az egész világot három czethal tartja, mindön harmadik esztendőbe' mögfordul (a 3 czethal) a másik ôdalra, akkor a fődd mögrözög.* (*Temesköz-Lőrinczfalva.*) Magyar-szent-Mihályon már *négyen* vannak a czethalak.

A föld teremtése után Elm-pi Numi Tarom tanácsára: »Hóból embert csinál, gyúr, elinditja, darabbá szakad.«[2]) Ez volt az első kisérlete, melynek hason mása megvan nálunk: »*Az Ördög embört, lovat ki birt furmálni, de mikô mögindult, porrá vált*« (Jázova.) Terjedelmesebben szól erről a majdáni változat, melyben el van mondva, hogy mikor az Isten az embert teremtette, az Ördög is elkészitette az alakot, de lelket nem birt neki adni, mit Istentől kért, Isten azonban nem adott neki, mondván: Lelket az Ördögnek nem adok! s a mondában megvan jegyezve,

---

[1]) Ugyancsak a voguloknál egyik változatban a forgó földet nem a vízből buktatja ki a demiurg, hanem Arany-Kworés atya bocsájtja alá az égből s az Urálbérczek csattogások közt jönnek létre (Munkácsi Vogul népköltési gyüjtemény I. 36.) a másikban Numi-Tārém hét teli marék kova követ dob a forgó földre, az Urálbérczek ekként keletkeztek (ugyanott 129.); a harmadikban a rossz Xul'-ātèr szájába rejtett, későbben kiköpött földből rakodnak le az Urálbérczek. Ezenkívül e hagyomány szerint magának is akar Xul'-ātèr földet, birodalmat csinálni és csak akkora földet kér, hogy rajta egy botot állíthasson meg, mit meg is kap. Leszúrja botját a földbe, Numi-Tārèm azonban felhozza s íme, csúszó-mászó állatok jönnek fel a földből: kígyó, béka, egér; továbbá szúnyog, bögöly, légy egymást érik, erre bedugja a lukat. (Ugyanott 162.) Ennek az utolsó mondának a változata megvan az altaji mondában. (Vámbéry Török faj 163.)

[2]) Hunfalvy Reguly hagyományai I. 126.

hogy igy az Ördög nem szabad a lélekkel.[1]) Hagyományunkból ki kell vennünk az idegen hatás folytán való alakulást, hogy megkapjuk Elm-pinek az embert teremtő első kisérletét. A kereszténység hatásának a következménye mindjárt hagyományunk ama kijelentése, hogy Isten teremtette az embert: holott a velünk rokon népek mondáiban a demiurg vesződik az anyaggal. A vogul Isten, Numi Tarom fent van, nem száll le, vagy a monda szavai szerint: nem ereszkedik alá, hogy akár a földet, akár az embert teremtse: fent lakozik, nem jön le az embert teremteni a szibiriai török nagy Kúdai sem[2]), az anyagot demiurgja, a nagy Pajana alakitja. E pogány istenek csak a rendelkezést tartották meg maguknak, az anyaggal nem bibelődnek, a mint a gnostikusok tanitották, azért demiurgra van szükségök; ellenben a kereszténység Istene a teremtést minden izében maga végzi. Megalkotja az embert a földből, lelket lehel bele s hogy az ember megvan teremtve, bőr köntöst ad reá, oktatja. Anyaggal, lélekkel egyaránt foglalkozik[3]), ezért demiurgra nincsen szüksége. Igy tesz az iszlám vallás Istene is[4]), mit azért kell felemlitenünk, mert mint alább látjuk, hagyományainkon az iszlám mély nyomai észlelhetők. De nem is kivánatos ős felfogásunk szerint az Isten jelenléte, ha — mint más értekezésünkben[5]) kifejtettük — jaj annak, kit az Isten meglátogat, mert kárt vall. Az efféle istenek jobb ha távol vannak a teremtéstől, legalább nem okoznak kárt.

A kereszténység, illetőleg az iszlám adta ama vetekedést is, hogy az Ördög mondánkban ugyanazt akarja véghez vinni, mit Isten tesz. Mindezt kivéve mondánkból ezt kapjuk meg: az Ördög földből testet alkotott, miként a vogul Elm-pi (a vogulok hazájához mérten hóból, de mert sem Elm-pinek, sem Ördögnek nem volt lelke, az embert nem birták megteremteni önmaguktól. Ide értünk a demiurg egyik jellemző vonásához, tudniillik, hogy a demiurgnak nincsen lelke, nem bir az anyagnak önmagától lelket, életet adni. A szibériai törököknél Pajana megalkotja a testet,

---

[1]) Szegednépe népköltés gyüjteményünk III. 178.

[2]) Radloff Proben d. Volks. stb. I. 285.

[3]) I. Mózes III. 21.

[4]) XV. súra 29. vers.; XXX. súra 11. v.; XXXVIII. súra 77. v.

[5]) A holdnyelvhagyományainkban 7.

de lélekert Kudaihoz kell menni: a mandsuknál is a demiurgnak lélek után kell látnia[1].) Ha tehát a mi mondánkban az van állítva, hogy az Ördög azért nem birta az embert megteremteni, mert nem volt neki lelke, akkor az Ördög alatt nem diabolus, hanem demiurg értendő, mert hiszen a kereszténység Ördögének, vagyis a diabolusnak van lelke, maga is rossz lélek és minden elkárhozottnak a lelke az övé, ebből a felfogásból kiindulva mondjuk a rossz emberre, hogy: »*Az Ördögnek atta a lelkit*« vagy: »*Annak mán az Ördögé a lelke*« (Szeged.) Ha tehát az Ördögöt azért mondjuk szegénynek, mint eme szólásban: »*Szögény az Ördög, mert nincs neki lelke*« (Szeged), vagy embert teremteni nem birónak, mert nincs neki lelke, a demiurg Ördögre kell gondolnunk.

A vogul Elm-pi nem csüggedt el a sikertelenségen, felment Numi Taromhoz tanácsot kérni, mit kapott is, tudniillik, hogy földet elegyitsen össze hóval s igy készité el az embert: »Kezes alakú embert csinála, lábas alakúvá csinálá, hogy szeme lett, hogy szája lett, úgy csinálá. Elindítá, nevetve, játszva kél előre« az ember. Itt a föld helyettesiti a lelket, életet; a föld meg van lent, nem kell felölről hozni, elegendő a tanács adás, hogy mint bánjék az anyaggal, mit Numi Tarom mond meg. Egyik keresztényies színezetű hagyományunkban el van mondva, hogy mikor már semmire sem birt menni az Ördög a megalakított anyaggal, Isten reálehelt, mondván: Állj lábra, Illés! kelj fel! s akkor Illés birt menni.[2]) Isten a kereszténységben a diabolusnak (a mai értelembe vett Ördögről van szó.) nem segit, itt tehát nem diabolus, ha' demiurg Ördögről van szó. A vogul Isten — mint hallottuk — tanácsot adott, hogyan szerezzen Elm-pi életet a testbe; a szibiriai török Kudai a demiurg Pajanának szolgálja át a lelket, töredékünk keresztény szinezetű Istene az által segít a demiurg Ördögön, hogy maga hozza el a lelket és a kereszténység tanításaként reálehelt az élettelen testre. Ezek az eltérések a monda Istenéhez, lelő helyéhez mértek, az alap az, hogy Isten segit a demiurgon[3])

---

[1]) Bálint A mandsuk szertartásos könyve 7.

[2]) Szeged népe III. 178. Más adatunkban: *Illést mög Énokot, Luczifer furmálta ki, de nem birt neki lelköt anni, úgy adott osztán neki az Isten, de föl is vitte üket az égbe, onnan lüvődözzék a roszszakat. (Temesközi-Lőrinczfalva.)*

[3]) Segít Isten az Ördögnek eme gúnyolódó adatunkban is: *Mikor az Isten az embört teremtötte, az Ördög is teremteni akart. Mög vót mán a sárbul alkotva*

kinek mondánkban Ördög a neve — minek folytán a demiurg által megalakitott ember mégis megteremtődik.

A vogul Elm-pi elkészité az embert s tova dobta: nevetgélve, játszva indult előre[1]; nálunk Isten talpon rugja Ádámot: *Mikor az Ördög embört akart teremteni, kiformászta az embört, de nem bírta talpra állítani; akkor oda mönt az Isten, mögrukta a talpát Ádámnak: Kêj föl Ádám! Ádám mögmozdult. Mögén mögrukta, Ádám fölült. Harmacczô mögrukta: Kêj föl, Ádám! Ádám főkelt (Egyházas-Kér.)* Hasonlóképpen szól Illés teremtése, kit Jézus ébreszt föl: *Az Ördög csinálta, Jézus ébresztötte föl Illést; mögrukta Illést, úgy kelt föl (Temesköz-Lőrinczfalva.)*

Az ember teremtése után: lábas alaku állatot kezde csinálni földből és hóból Elm-pi, majd szárnyas állatot kezde csinálni s megtelék a föld[2]) Lábas alakú állatnak az Ördögtől való teremtését, a lóét fentebb hallottuk a józovai hagyományban, mely szerint az Ördög lovat is ki birt formálni, de meginditani természetesen nem bírta; más adatunkban tetűt teremt: *A balhát az Isten teremtötte, az Ördög mögkérte, hogy ű 's teremt ojant. No, hát teremcs, de nem tucez! Osztán az Ördög csinálta, de csak tetűt csinált. Jobb is, mert ha a tetű is úgy tunna ugrálni, mind a balha, akkô sérelmes volna. (Szeged-Királyhalom.)* A szárnyas alakú állatok közül Ördög teremti a legyet.[3]) *Mikô*

---

az embör forma, de lélök nem vót benne. Úgy osz'tán az Isten mögáldotta, lelköt adott bele (de luk nem volt rajta) *akkor az Ördögnek mon'ta, hogy fúrja ki; mikor az Ördög fúrta, a fúrú csikorgása mindég asz'mon'ta, hogy hor-vát, hor-vát. Kérdöszte az Isten az Ördögtű', hogy mit mond az a fúrú? Az Ördög asz'mon'ta, hogy hor-vát; így lött a horvát.* (*Magyar-szent-Márton.*) E hagyomány egyik változatában Szent Péter a demiurg: *Mikor az Isten az aszszont teremtötte, Szent Pétör a tót gyerököt fúrta* (mert nem volt rajta luk), *abbul lött a rácz, mert mikô fúrta, a fúrúja égyre asz'onta: rács, rács, rácz! Szen' Pétör mon'ta osz'tán, hogy lögyön hát rácz; azúta van rácz a világon* (Egyházas-Kér.) A szöregiek németből fúratnak Szent Péterrel ráczot Pozsonynál a Duna mellett, hol a német illetlenkedett.

[1]) Munkácsi Vogul népköltési gyüjtemény. I. 146.

[2]) Hunfalvy Reguly hagyományai I. 127.

[3]) Több változatát felleltük hagyományunknak, az egyikben szó van a légy elnevezésről is: *Mikô az Isten méhét teremtétt, az Ördög asz'on'ta, hogy ű 's teremt ojant! Teremcs hát! Hozzá fogott csinálni, de a mit az Ördög teremtétt méhét, nem bírt száľni. Asz'onta neki az Isten: Hát száľlicsd! De nem bírt sèhova száľni; akkô monta (az Isten:) Hís' légy! Azúta légy (Horgos.)* Ugyanezt

az Úr-Isten méhet teremtött, az Ördög is hozzá fogott, hogy majd ü 's teremt, de az övé légy lött. Az Úr-Isten émönt hozzá nézni, hogy mijen a méhe? oszt' kérdözte, hun van a mit takarétanak, gyűtenek? Mögmutatta neki (a méheket), kaptárba' vótak, de nem vót nekik takarétásuk sömmi se' csak a hogy' bebocsá'totta, ëcs csomóba', ott vót mind. No gyere, néz' mög az enyimet! Êmönt, hát a méhek gyű'töttek akkô is: sok szép sejt vót, méz mög viaszk. Akkô az Ördög mögharagudott, főrukta a kaptárt, hogy mê' nem takarétanak ük is. Akkô az ü méhecskéje szétszá'lott, légy lött belüle, ëgyütt az ide is, azúta van légy. (Temesköz-Lőrinczfalva.)

Mondánk egyes változataiban szó van a légy elnevezéséről is. Ha a velünk érintkező népek vallása után indulva, keressük az állatok elnevezését, a zsidó és iszlám vallásra kell vetnünk szemünket, főképpen a zsidó vallásban[1]) van félremagyarázhatatlanul elmondva, hogy az állatokat az első ember nevezte el, az iszlámban[2]) Isten előbb megtanitotta Ádámot minden dolog nevére, azután e tanitás alapján kapták az állatok a nevöket. Ugyancsak Ádám nevezi el az állatokat az al-gyeviek szerint. Egyházas-Kéren Noé: »*Nóvé mikô kieresztötte az állatokat a bárkábû, akkô atta rájuk a nevet.*«[3])

---

leirtuk más változatban: *Mikô az Isten méhecskét teremtött, asz'onta az ördög, ü 's teremt ojat! Teremcs hát! Teremtött is méhecskét, hanem mikô el akart mönni az Istenhön, hogy majd elhijja, asz'on'ta: Itt légy! Akkô a méhecske mind légy lött: azúta van légy. (Csanád-Apácza.)* Más változatunkban Szent Péter teremti a legyet: *Mikô az Úr Isten méhet teremtött, Szent Péter is akart teremteni, de az üvéből légy lött (Oroszlámos.)* A következő adatunkban Luczifer teremt méh helyett bögölyt: *Mikô látta Luczifer, hogy Isten méhet teremtött, asz'on'ta: Én is tudok oja't teremteni! Akkô teremtött ü oja't, de bögöj lött, vérrê él. (Egyházas-Kér.)* Ló nagyságú legyet akar az Ördög teremteni eme mondánkban: *Mikor az Isten teremtötte a világot, oda mönt az Ördög, hagy majd ü jis teremt. Kérdöszte az Úr-Isten: Mit teremtő'. Ördög: Asz'onta: legyet, akkorát mint êgy' ló, oszt' akit mökcsip, belehal. Nem úgy lösz a', hanem maj' teremtök én legyet is, de csak akkorát, hogy az aratókat nê hagygya alunni! Így teremtötte osz'tán ekkorára az Úr-Isten a legyet. Jó is lött vóna, az Ördög legye akkora lött vóna, mind êgy' ló, ha asz'tán mökcsipte vóna az embört, vége lött vóna. (Szeged Gajgonya.)*

[1]) Weil Biblische Legenden der Muselmänner 16.

[2]) II. Súra 31. v.

[3]) Ugyancsak Noé nevezi el a legyet eme hagyományunkban, de nem akkor, mikor az állatokat a bárkából kieresztette, hanem mikor bevitte őket: *Noé mikô vötte be az állatokat a bárkába, a légy is be akart mönni, de ü neki*

A magyar Ördög demiurgsága még szembetünőbb lesz, ha a vogul Elm-pit, mint az ember tanitóját veszszük szemügyre és az idetartozó hiedelmeinket vizsgálódásunk tárgyává teszszük. Elm-pi megtanitja az ijjal vadászó embert ijjat csinálni, a nyillal vadászót nyilat csinálni és igy tovább, mindezt Numi Tarom tanácsára cselekszi. Az ember tanitójaként a magyar Ördög is előjön hagyományainkban, csak az okoz látszólagos nehézséget, hogy leginkább oly dolgokra van mondva, hogy tanitotta az embert, melyek a nép felfogása szerint rosszak, minők a dohányzás, kártyázás, korcsmázás; de tanitotta, mint alább látni fogjuk jóra is, mi demiurgsága mellett erős bizonyiték. Az egyik hiedelem tudja, hogy: *Az Ördög taná'ta ki a pipát, kártyát, puskát is mög a kocsmát is. A pipát úgy taná'ta ki, hogy dohánt ültetött, osz'tán ráült a* (dohány) *bálra, csinált pipát is, úgy várta az emböröket. A ki âra mönt, mökkénálta vele. A kártyát is ű csinálta az elsőt, oszt jáczott az emböröknkel; a puskát mög mutogatta, hogy' köl' vele lű'ni.* (*Majdán.*) A kártya újabb találmány, a nép rossznak tartja, megengedhetö a diabolus Ördög találmányának, ilyen a pipa is. Nem engedhetjük azonban a diabolus Ördögnek oda a puska feltalálását, mi megfelel a vogul nyil feltalálásnak. Mind a voguloknál, mind a szibiriai törököknél demiurg tanitja az embert lőnni. De még ha a puskát is rossznak veszi a nép, nem ilyennek tudja a malmot, pedig ezt is az Ördög csinálta: *Az Ördög csinálta az első malmot oszt' a vízre tötték, de az Ördög a búza eresztőt nem tutta mökesinálni; a czigány csinálta mög, úgy őrölt* (a malom) *osztán* (*Majdán*). Az eresztöt kivéve tehát Ördög készité el az első malmot, a diabolus az ember kárára törekszik és nem a hasznára, miből következik, hogy a malmot készitő Ördög, nem diabolus, hanem demiurg.

Az Ördög tanitja az embert szántani is, csak hogy ma már mivel az Ördög rossz lénynek van a kereszténység hatása folytán feltüntetve, tanitásával az embernek kárt okoz: *Mikor Ádá-*

---

asz'on'ta Noé: Légy, itt légy! Azúta hîják légynek. Torontál-Monostor.) Magyar-szent-Mihályon Szent Péter adja a szamárnak a nevét. Az állatoknak mikor megkapták nevöket, a következő napon meg kellett jelenniök, hogy megmondja mindegyik a saját nevét. Mind meg tudta mondani, csak a szamár felejtette el a saját nevét: ekkor Szent Péter meghúzta a fülét és azt mondta neki: szamár vagy, még a nevedet sem tudod! Azóta hijják szamárnak és hoszszú a füle.

mot az Isten a paradicsombú kiűszte, az Úr-Isten ëgy ekét rön-dölt neki; azután ű azon szántogatott; ló nëkű mönt az eke bátran. Oda mönt az Ördög, mon'ta neki, hogy üssön rá ëre az ékre, akkó majd az eke könynyebben mén! Ráütött az ekére, minggyá mögált, së hová së mönt. Azután az Isten lovat rön-dölt az eke elébe; az ekét a ló hírtelen kapta, a lábának szalatt a csoroszla, ettül kapta az örökös (béka) *emléköt.* (*Lőrinczfalva*).

Demiurg szerepe van az Ördögnek, mikor pálinka főzésre tanítja az embert: *Az előtt nem káromkottak az emböröк, hanem mikó a gaszda embörnek anynyi gabonája termött, hogy nem bírta elanni, az Ördög möktanította* (az embert) *pálinkát főzni; azon* (pálinkán) *vesztek osz'tán öszsze az embörök; akkor kapott az Ördög lelköt, mert az egyggyik* (embör) *agyonütötte a másikat.* (*Magyar-szent-Mihály.*) Szinte a rossz Šaitán tanítja az embert sörfőzésre ma már a mordvinoknál[1]) és a diabolussá vált Keremet a kumyškát főzni a voljákoknál[2]) holott eredetileg ezeknél is, nálunk is a demiurg oktatta erre az embert, mint a finneknél látjuk. A finneknél a demiurg:

O z m a t a r a serkészítő.	Hozzája nyolcz kanál vizet.
Szűz a szeszes italfőző.	Csuporban a tűzhöz raká.
Vön hát néhány árpaszemet,	Azután ott forrni hagyá,
Azután hat komlófejet.	Az árpából így sert főze.[3])

Az iszlám hatásának rovására irandó, hogy a felsorolt demiurgok ma diabolus szinben vannak feltüntetve, mikor az embert a szeszes italok készitésére tanitják. »A szigorú iszlám törvények halálos büntetés alatt tiltják a szeszes italok élvezetét«,[4]) már pedig a mordvin, votják és magyar hagyományokon nagyon is szembetünők az iszlám hatásának a nyomai. Az sem okozhat nehézséget, hogy a finnek O z m a t a r-ja nő, alább a vizözönről szóló egyik magyar-kanizsai mondában B ű b á j o s a s s z o n y oktatja Noé feleségét, tehát nő demiurg, a részegitő ital készítésére.

---

[1]) Barna Ö s v a l l a s u n k k i s e b b i s t e n i l é n y e i é s á l d o-z a t s z e r t a r t á s a i. 5.

[2]) Buch D i e W o t j ä k e n. 136.

[3]) K a l e v a XX. rúnó 167. v.

[4]) Vámbéry V á z l a t a i K ö z é p - Á z s i á b ó l. 102., 162.

A finn Ozmatar, mikor az árpára komlót és vizet öntött, kénytelen volt tapasztalni, hogy hasztalanul teszi a tűzhöz, nem forr. Kezdett bele különféle szereket keverni, ú. m. fenyőfa tobzokat, luczfenyő lombcsúcsokat: de ekkor sem forrt; végre medve tajtékzatát — tehát állatét — és mézet tesz bele, mire megerjed. a férfiak oda mennek inni, megittasodnak tőle.[1]) Nálunk a finn demiurg nő helyett Noé kever a borba, nem ugyan medve tajtékját, hanem mint a borhoz illő, medve és más állatok vérét: oroszlánét, tigrisét, medvéét; disznó, majom, galamb vért, melytől azután a mi mondánk szerint is megittasodnak az emberek.[2])

A vogul mondában sajátos vonásként látjuk a teremtés tökéletlenségét, melyen javitani kell. Elm-pi kibuktatja az ember ülő szent földjét, de az egyre forog, igy nem jól van; emberi alakot gyúr, el akarja inditani, darabokra szakad, javítani kell rajta; sőt mikor már minden készen van, már javában házasodnak is az emberek, akkor veszi észre, hogy ekként az ember teremtése elhibázott mű, mert szerfelett elszaporodnak az emberek; hogy ezen a bajon segitsen, lehozza Kuly-atert, a betegségek és halál okozóját, aki azután segit is a bajon, mert ezután az emberek nemcsak születnek, de halnak is rendre.[3]) Ezt a vonást feltaláltuk több magyar mondában is. Fentebb elmondtuk, hogy az Ördög lovat is alakitott földből, e helyen szólunk arról, hogy a ló első izben nem volt jól megteremtve, meg kellett változtatni az első teremtést: *A lovat az Ördög teremtötte, de nagyon futós rôt, kivötte az ízt a lábábú, kivötte, hogy né bírjon szalanni, oszt' a ló lábának az elejire a var' furmát* (az úgynevezett békát) *oda tötte, attú nem bír szalanni; ha eszt az Ördög nem töszi, a ló sokkal futósab' lött vôna, mind az Ördög.*[1]) *(Ó szent-Iván.)*

---

[1]) Kalevala XX. rúnó 181. v.

[2]) Szeged népe III. 180.

[3]) Hunfalvy Reguly hagyományai. I. 133.; Munkácsi Vogul népköltési gyűjtemény. I. 158.

[4]) Változatában Ádám játsza a demiurg szerepét: *Az Isten Ádámnak teremtött lót. Ádámnak sömmi baja se' vót a lóvâ, hanem mikò kiüszte az Isten a paradicsombû* (Ádámot), *akkò a ló nagyon futós vót. Mon'ta oszt' az Úr-Istennek, hogy nem bí'r vele. Akkò mon'ta* (az Úr-Isten), *hogy vágja meg a lába szárát, ugy nyött a békája* (a lónak). *Ádám osz'tán fö'dmíves embör lött. (Temesköz-Lőrinczfalva).* E hagyományban iszlám nyom látható: az iszlám Meimun lóról olvassuk. hogy Ádámot a bűn elkövetése után nem akarta felvenni (Weil Bibl. Legen-

Változtat az Ördög a disznókon is a mennyiben farkukat jobbra csavaritja: *Az Ördög a szögény embört mindön módon mökcsalta, a szögény embör panaszkodott. No, kisegítlek a bajbú, nė panaszkogy' szögény embör, gyerünk lopni! Êmöntek az urasúg aklába. A szögény embör nem mert hozzá nyúlni, hogy hátha sivalkodik a disznó? Nė törőgy' vele, befogom a száját! Nem sivalkodott ėty sė. Hánták ki az akolbú (a disznókat) oszt' az Ördög mindėgyiknek csavarított a farkán ėgygyet, jobbra csavarított. A szögény embör alig bírt ėgygyet kihánni, mikor az Ördög mán mind kihánta. Mikô mán mind ki vôt hánva, asz'ongya az Ördög: No, szögény embör, töttė-jė rá jegyöt? Asz'onygya: Töttem! Micsoda jegyöt töttė rá? Jobbra csavarítottam a farkát! — pedig nem ü csavarította jobbra, hanem az Ördög. — Hozzáfoktak nézni, hát csak ėgy' vôt, a kinek nem vôt jobbra csavarítva a farka. Az Ördög mögfokta (ezt a disznót), úgy beleráktu a Tiszába, hogy sömmijé vált. Azútátú mindön disznónak jobbra van csavarítva a farka. (Majdán.)*

---

der Muselmänner 27.) Más változatban írígységből vágja meg az Ördög a ló lábát: *Mikor a lovat az Isten mökteremtötte, ojan futós vôt, hogy szélös e világon nem vôt mása, hanem az Ördög mögirillötte, mögvákta mind a nél lábát, hogy ü rajta ki nė fokhasson szalanni, azúta a ló nem bír úsz szalanni, mind az Ördög. (Egyházas Kér.)* Még ha elfogadnók is, hogy iszlám hatás következtében, melynek nyomát az előbb említett példában látjuk, a teremtményeken történt változás az első emberpár bűnbeesésének a következménye s igy felsorolt adataink nem sorozandók szigorúan véve a teremtéshez: még akkor is magyarázat nélkül állanak a következő hagyományok. Az égen az előtt nem volt meg az Országút, (Via lactea) csak mióta Árpád azt álmodta, hogy édes anyja emlőjéből megeredt a tej s ez a tej az égen ment, azóta látszik a Tejút. Más adatunkban Jézus megy az égen, szalmát szór le a szekeréről, ezóta homályos az országút: harmadik mondánk szerint Szent-Péternek törik el a szekerének a rúdja, vagy mint más hagyományunk említi, Szent Péter sebesen hajtott — azért szóródott le a szalma és azóta láczik az Országútja. Ismét más változatban a Czigány hajt sebesen és leszóródván a szalmája, létrejött az Országút. Szinte itt említendő föl, hogy az Országútnak csak azóta látszik az elhajlása, mióta Krisztus Urunk az Országút mellett fekvő részeg ember előtt kitérve, az elhajlást csinálta. Ilyenek továbbá a Nagy- és Kis Dönczöl-szekér (Nagy- és Kis-medve) rúdjának eltöréséről, a Sánta lánynak megsántulásáról s ennek következtén a Kaszásoktól való elmaradásáról, nemkülönben a Csirkés-tyúknak az égre jutásáról szóló mondák, melyeket A csillagok nyelvhagyományainkban nevű értekezésben tárgyaltunk: mindezeket a bűnbeeséssel sehogy sem lehet mai alakjukban összekötni.

A tüzet sem hagyta meg eredeti állapotában az Ördög: *Az Ördögnek mökhalt az anynya, az emböröк a tűz körül ültek, oda mönt az Ördög, asz'onta: Mökhalt az anyám, sirassátok! Az emböröк asz'onták: Nem siratytyuk mink! No, ha nem siratytyátok most, akkô maj' siratytyátok még éltök mindég! Körösztül-ugrott az Ördög a tűzön (beleszellentett), mingyá' keszdött naty füst lönni, azúta mindég siratytyák az ű édös annyát, kivált ha vizes a fa.* (*Szeged-Gajgonya.*)

Az eddig felsorolt adatokban az *Ördög* mellett demiurgként jött elő Szent Péter, Ádám, Noé, Luczifer, Bűbájos asszony. Szent Péter a kereszténység hatása következtében több mondában foglalta el a demiurg Ördög helyét, hagyományunkként neki köszönheti görbe-gurbaságát a Tisza[1]): *Szent Pétör borôdôta a Tiszát vak lovon, azé' ojan girbe-gurba.* (Algyő.) Magyar-Kanizsán szamarat fogatnak be vele; a szamár mindég arra ment, a merre bogáncs volt, azért girbe-gurba a Tisza. Nem Szent Péter teremti az örvényt, másként Szent Péter vizét, hanem Krisztus Urunk — mi nem is lehet másképen, ha a magyar mondákban Szent Péter rendesen Krisztus oldala mellett áll — hanem azért a változás Szent Péter szavára történik: *Mikô Krisztus Urunk Szen' Pétörrê útazott a Tiszán, fő'felé möntek, asz'onygya Szen' Pétör: Nem löhetne az égygyik ôdalának fő'felé, a másiknak lé'felé fojni? Asz'onygya Krisztus Urunk: Ha az égygyik ôdala fő'felé fojna, a másik mög lé'felé, a hajósok úgy ébizakonnának, hogy nem löhetne velük bírni. De Szent Pétör addig erősködött, még Krisztus Urunk mög nem tötte, hogy az égygyik ôdala fő'felé fojt, a másik mög lé'felé. Mikor osz'tán lé'felé gyütt Krisztus Urunk a Tiszán Szen' Pétörrê, a hajósok fő'felé möntek, osz'tán még jobban káromkottak, mind az előtt; ê rôtak bizakodva, hogy mos' mán könnyen möntek fő'felé, akkô bánta mög Szen' Pétör, hogy Krisztus Urunktul aszt kérte, hogy a Tiszának az égygyik ôdala fő'felé fojjon, a másik mög lé'felé, akkô mán azon könyörgött, hogy: Uram-Teremtőm, csak fojjon úgy, mind az előtt. Krisztus Urunk osz'tán visszafordította, de az örvént, a limánt möghatta a vízön, hogy a hajósok még nehezebben járjanak*

[1]) Magyar népköltési gyüjtemény 494. lapján található változatban Szent Péter helyett Jézus Krisztus van megnevezve teremtőül.

a vízön, mind azelőtt jártak. Az örvény a Szent Pétör vize, mert az èggyik ôdala fő'felé mén, a másik lèfelé. (Szeged.) E mondát hallottuk változatban Magyar-Kanizsán, hol Szent Pétert halásznak teszik meg; halásznia kellett, azért kérte Krisztus Urunkat, hogy a viz egyik oldala fölfelé fojjon, hogy igy könnyebb lesz fölfelé mennie, de a halászok mikor Krisztus Urunk megtette Péter kivánságát, háladatlanok lettek, káromkodtak, miként nálunk a hajósok.

Ugyancsak Szent Péter az okozója a fában levő görcsnek.[1]) *Mikô Krisztus Urunk Szen' Pétörrel a fő'dön járt, az ácsok mellett möntek el. Az ácsok káromkottak mög dôgosztak is, nem is. Asz'ongya Szen' Pétör: Nészd Uram Teremtőm, hogy dôgoznak az ácsok, egész èlustulnak! hogy köllene dôgot anni nekik, hogy nè érjenek rá káromkonni? Szen' Pétör éppen bagôzott. No, köpj âra a fára, minggyá' lösz dôgnk! Szen' Pétör ráköpött, minggyá' görcs lött a fába. Azûta van a görcs a fába, azûta szigyggyák az ácsok Szen' Pétört. (Szőreg.)*

Vannak hagyományaink, melyekben Szent Péter csak ott van a teremtésnél, a nélkül, hogy valamit cselekednék, legfeljebb kérdéssel áll elő, tudni akarja, miért teremté Isten, mi a neve a teremtménynek; milyen a búza teremtése: *Mikô az Úr Isten mökteremtötte a világot mög a füveket, mög a búzát is, âra mönt Szen' Pétörrè? asz'onggya Szen' Pétör: Uram-Teremtőm, hát e' mi' lösz? e' nem ojan (fű) mint a többi! Asz'onta (az Úr-Isten): No hát lögyê' búza! ráatta az áldást. De èvetnek!* (mondja a búza.) *Szaporogy'* (Felelt az Úr-Isten.) *Hidegöt-melegöt szènvedök! Szaporogy'! Ázok-fázok! Szaporogy'! Fölnövök! Szaporogy'! A meleg nap mögéresztel! Szaporogy'! A szömejim mind kisülnek! Szaporogy'! Élő rasakkal neköm gyünnek! Szaporogy! A lábomat èvagdajják! Szaporogy'! Csomóba gyűrnek! Szaporogy'! Erőssen lèkötöznek! Szaporogy! Összeraknak! Szaporogy'! Szétszönnek! Szaporogy'! Szekérre tösznek! Szaporogy'! Ló alá hánnak! Szaporogy'! Fölhajingálnak! Szaporogy'! Zsákba tösznek! Szaporogy'! Bekötöznek! Szaporogy'! Mögráznak! Szaporogy'! Mögrostálnak! Szaporogy! Kű alá tösznek! Szaporogy'! Összetörnek! Szaporogy'! Héczezör is möktörnek! Szaporogy!*

---

[1]) Szeged népe II. 144. lapján közlöttük a változatát.

Mökszitálnak! Szaporogy'! Összegyúrnak! Szaporogy'! Möksütnek! Szaporogy'! De kéczör is möksütnek! Fogy'! (Szőreg.)

Demiurgnak tekintjük Szent Pétert az oly hagyományokban is, melyekben nem teremteni, de pusztitani akar, mint: *Mikor Szent Pétör az Úr-Istennel a fődön járt, mán akkô a dohán vôt a többi fűrek köszt, mint más fű növerén. Hogy vándoroltak, Szen' Pétörnek igön befokta a köpönyegit! asz'on'ta az Úr-Istennek: Uram, Teremtőm, csak ennek a fűnek a magját veszïd el! mer' nagyon befokta a ruhámat. Ó, Pétör, nè bánesuk, mer' drága fű e', ebbű fog élni nagy része a világnak! Úgy oszt' mögmaratt a dohán. (Temesköz-Lőrinczfalva.)* Mivel a dohány csak az újabb korban vált népünknél használandóvá, mondánknak eredetileg más növényről kellett szólani.

Szent Péter demiurgságát tárja elénk eme szólás is, melyet akkor szoktak használni, mikor nagy meleg van: *Nem hijába nat tél vôt, Szen' Pétör sok fát vágatott, ugyancsak rakat is a tűzre. (Torontál-Csóka.)*

Szent Péter nemcsak a földet vette gondja alá, hanem az eget is, mikor a földről felvitte a Csirkés tyúkot, hogy fent is legyen, most már van is, ott látszik a Csirkés tyúk (Plejadok) az égen.[1])

Nyomról-nyomra követtük összehasonlitgatásainkban a vogul teremtő mondát, a melyet alapul vettünk fel s azt mondhatjuk, hogy kevés, nagyon kevés, a minek változatát a magyarban meg nem találtuk. Ennyi találkozás, megegyezés a vogul monda és a magyar hagyományok közt véletlen műve nem lehet, itt közös eredetet kell fel vennünk és igy a vogul Elm-pivel egyező Ördögöt szinte demiurgnak kell tekintenünk.

A vogul Elm-pi könnyedesen és tisztának teremtette meg az embert, már változatában, az altaji mondában nem megy ily simán a teremtés. A demiurg Pajana az embert alkotva, mikor felmegy a nagy Kudaihoz lélekért és kutyájára bizza a test őrzését, a diabolusnak festett Erlik megcsalja a kutyát, a testet leköpi, miből származik a betegség, halál. Vámbéryként[2]) a törökök a kutyát »mindig a gyalázat és megvetés tárgyának« tekintették s

[1]) Szeged népe III. 180.
[2]) A magyarok eredete. 289.

mégis a szibiriai törökök mondájában azt látjuk, hogy a kutya Pajanának, a demiurgnak az állatja, mi több még az ember őrizete is reá van bízva, mit ekként török gondolkozás szerint valónak sehogyan sem mondhatunk. Idegen hatásra vall a monda ama vonása is, mely szerint Erlik nem demiurgnak, hanem diabolusnak van véve, demiurg helyette a teremtő mondákban Pajana, Sal Jime. Mandy-sire, Mai Tere. Míg tehát az idegen hatástól ment török, embert teremtő mondába Erlik volt a demiurg, vagyis, míg a monda is azt fejezte ki, mit a nép tudata, melyet a különböző hatások mellett is fentartott a nép, t. i., hogy minden ember Erliktől kapta eredetét,[1] tehát Erlik demiurg és nem diabolus a tudat szerint — addig a mondában a kutyának, »a gyalázat és megvetés tárgyának«, mint a demiurg állatjának helye nem lehetett. Ekkor a török monda a vogul hagyományként szólt. Erlik felment tanácsot, illetőleg lelket kérni a legfőbb lényhez s meg is teremté« az embert a nélkül, hogy a kutyára szüksége volt volna. A kutyának a mondába való szövése későbbi eredetű; de mily hatás következménye?

Ha a demiurg Erliknek nincsen őrző kutyája, szemünket az Erlik helyét elfoglaló demiurgokra kell fordítanunk s keresnünk, vajjon melyiknek oly kedves állatja a kutya, hogy még az ember testét is reábízta? Ha a szibiriai török Sal-Jime, Jime-je-t a mongol Jaman-daga,[2] Jama-ja-t, az ó-irán Jima-ja és az ind Jama-ja mellé állítjuk, azonosságukhoz hangzásilag kétség nem fér; ha tovább megyünk, azt találjuk, hogy az ó-irán Jima[3] demiurg; ő az élet szerzője, a földmivelés alapítója, Ormuzd neki adja ki, hogy a földet telepítse be nyájjal, emberrel, hogy fénylő tüzet szerezzen. Jima azonos eredetre nézve Jama-val, kiről olvassuk[4], hogy neki a kutya mindenese, követője. Irán hatásnak kell tehát a kutya szerepének a mondába való behozatalát vennünk. E hatás következtében találkozott a demiurg Jima, Jama a

---

[1] Radloff említett műve. I. 198.

[2] Bastian Die Voelk. d. oestl. Asien. VI. 569.

[3] Roskoff Geschichte des Teufels. I. 107; Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft. IV. 417. XXV. 60.

[4] Angelo de Gubernatis Die Thiere in der indo-germanischen Mithologie. 355.

demiurg Erlikkel s a győztesek, demiurgok az új vallás felsőbb lényei lettek; az Erlikek nevét és tulajdonságát — mint már Ipolyi az ily hatásról szólva megjegyezte — a rossz szellemre ruházták. Sal-Jime legyőzte a szibiriai török Erliket, kit különben jónak ismer a hiedelem, lett belőle a mondában diabolus. Hasonlóképen tett Jaman-daga a mongol Erlik-khánnal, kiről meg van jegyezve, hogy jó volt eredetileg, nagy érdemeket szerzett, csak későbben lett bűnös, azért győzte le Jaman-daga, helyesebben mondva az új vallás hatása folytán kezdte őt a nép rossznak tekinteni.

Mikor Jama elfoglalta az Erlikek helyét és mint demiurg az embert teremté, kire bízta volna az ember testét, hogy őrizze, míg oda jár lélekért, mint kedves állatjára, mindenesére? Ekként a török hagyományokban is helyet kapott mint őrző a kutya, mely mind e mellett is mindig a gyalázat és megvetés tárgya. Későbben pedig, hogy új hatás következtében Sal-Jime mellett Mandy-sire, Mai Tere és Pajana is osztozott Erlik demiurgságában, a kutya szereplés már össze volt forrva a mondával s így nagy Pajanának is reá kell bízni századunkban a test őrzését.

A kutyának az embert teremtő mondába való bejutásáról szóló szibiriai török monda változatban nálunk is ismeretes, a mely szerint Éva teremtésében, mikor Isten kivette Ádám csontját, sárért ment, hogy majd betapasztja vele Ádám oldalbordáját: míg azonban oda járt, addig a kutya elszaladt a csonttal. Isten azután elkapta a kutya farkát és abból alkotta Évát; ezért amit az ember titkolni akar, az asszonyra ne bízza, akár csak a kutya farkára kötné, akár az asszony nyelvére, mindegy.[1])

Mondánk mai alakjában nagyon el van kallódva. Az elbeszélő rendesen nem a teremtésre, hanem az asszony eredetének nevetségessé való tételére fekteti a fő súlyt. Ezt látjuk a Szeged népe[2]) népköltés gyüjteményünkben közlött más változatban, hol az van bizonyítva, miszerint az asszony állat, asszonyi állat, mert állatból, kutya farkából való. Barna Ferdinánd[3]) hallotta

---

[1]) Szeged népe III. 179.

[2]) II. kötet VIII. lap.

[3]) A votjákok pogány vallásáról 27.

változatban meg az asszonyok bolhásaknak vannak megtisztelve, mivel a kutya farkából valók.[1])

Mondánk, melyet Krauss[2]) a délszlávok közt föllelt a szibiriai török mondának és a Szent-Írás Éva teremtésének a keveréke. A törökből megvan a lélekért való menetel, továbbá a kutya és a demiurg szerepe azzal a különbséggel, hogy a lélek helyét itt sár foglalja el, hogy a török mondában a kutya őrzi a testet, itt elszalad a csonttal és eltérés van a kettő közt abban is, hogy Isten a mienkben maga megy sárért, vagyis demiurg tisztet teljesít, mi a kereszténység hatásának tulajdonítandó — míg a törökben Isten anyaghoz nem nyúl. De hatott bár a kereszténység annyi századokon keresztül hagyományainkra, mégis képesek vagyunk oly változatot is bemutatni, melyben Isten mellett ott van a demiurg is. Egyik változatban Éva teremtésénél ott van Szent Péter is a kutyájával s mikor a kutya elszaladt a csonttal, Szent Péter kapott utána.[3]) Igaz, hogy Szent Péter itt keveset tesz, csak a kutya farkát kapja el s odaadja Istennek, de ez nem is csoda, mikor a kereszténységben Isten teremt, demiurgról szó sincs. Ős vonás e mondában az is, hogy a kutya Szent Péterének[4]), a demiurgénak van megnevezve, miként a szibiriai török mondában. De még töredékünk istene sem a kereszténység Istene. A kereszténység Istene bölcs, előre látó, milyen nem a hagyományunké, kinek előrelátásán, eszén túl jár még a kutya is, mikor ellopja a csontot.

Különös és az első szempillanatra szembetűnő, hogy töredékünkben — bármily hasonló is a török hagyományhoz — Isten és a demiurg Szent Péter nem az első embert teremti, hanem Évát, a feleségét, holott a szibirai-török mondában Pajana nem az asszony, de az első ember lelkéért megy Kudaihoz és megjegyzésre méltó, hogy itt már a demiurg Ördög helyett Szent Péter

---

[1]) Kutya helyett macska kapja el a csontot egyik változatunkban: *Mikor Isten mökteremtötte az embört, az ôdalcsonytyát kivötte, a miből Évát formálta; de mikô lëtötte az ôldalcsontot, a macska êlopta, az Isten utánna kapott, elkapta a macska farkát, elszakatt, abbul alkotta Évát, azé' ojan vigyázó és ál'hatatlan az aszszony.* (*Magyar-szent-Márton.*)

[2]) Sitte und Braunch der Südslaven 184.

[3]) Szeged népe III. 179.

[4]) A magyar-szent-mihályiak nagy, fehér kutyának mondják, Szent Péter kutyáját az asszony teremtéséről szóló hagyományukban.

szerepel; mindezek azt sejtetik velünk, hogy mikor a török mondát megismertük, akkor már a vogul mondával egyező hagyományunk Ádám részére le volt foglalva s ebben Ördög volt a demiurg, kit belőle kitörölni a kereszténység hatása, annál kevésbbé egyéb reánk kevés ideig ható vallások nem birtak, csak az Ördögöt rossz, diabolus szinezetűvé valának képesek tenni. Ellenben a török monda és demiurgja oly korban vált népünk előtt ismeretessé, mikor még a keresztény hitet valló őseinknek a pogány demiurgot nem volt nehéz Szent Péterrel fölcserélni és az első ember teremtéséről szóló török hagyományt Éva teremtésére alkalmazni, melylyel különben is sokkal egyezőbb, mint Ádám teremtésével. Egyezőbb pedig azért, mert Isten az oldalbordáját kiveszi Ádámnak, mely üreget be kell tölteni, ekként meneszteni lehet a Teremtőt nem ugyan lélekért, mint megy nagy Pajana, hanem sárért, mit Ádám teremtésébe bajosabb volna beleszőnni.

A török teremtés nem elégszik meg az ember létrehozásával, szól a betegség eredetéről is, melyet a diabolussá vált Erliknek az ember testét való leköpéséből származtat. Mig t. i. Pajana Kudainál jár lélekért, Erlik megcsalja a kutyát, aranyszőrt igér, ha neki adja a lélekkel nem biró testet, melyet a diabolus leköp s ebből származott a betegség. Némely változatában[1]) hideget támaszt a diabolus, mit az eb el nem birván, a felajánlott bundáért oda engedi a diabolusnak a testet. E hagyomány töredékes változatáról tudunk mi is: *Mikor Ádám mög Éva a paradicsomba' járt, nagyon is jô éltek; az Ördög mögirigyölte, hogy sëmmi bajuk sincs, êlopta a Szépaszszony vizit, Ádámra öntötte. A hura csak rácsöppent, fődagatt, ebbül van a támadás. Azûta a támadást Szépasszony vizinek monygyák. (Szőreg.)* Adatunkban[2]) megvan

---

[1]) Ismeretes a mordvinoknál (Barna A mord. pog. istenei 12.) a mandsuknál (Bálint A mandsuk szertartásos könyve 7.) a cseremiszeknél (Barna A votjákok pog. vall. 26., Erman Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland XVIII. 387) a burjetéknél (Ausland 1866. évfoly. 534. lap.) Újabban bejegyezte Munkácsi (Vogul népk. gyüjt. 164.) a voguloknál is.

[2]) Szépasszonyról más alkalommal szólunk, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy sok tekintetben azonos a zsidó Lilith nevű, gyermekrabló boszorkányfővel (Roskoff Geschichte des Teufels I. 254. Medicei A zsidóknak szokási és szertartási 12.), a miből azt kell következtetnünk, hogy a török mondát zsidó vallást ismerő török néptől

a diabolus szinezetü Ördög, a betegséget okozó köpés helyett v i z fordul és Ördögünk éppen úgy bánik az első emberrel, t. i. betegséget hoz reá, mint a szibiriai török mondában.

Kétféle embert teremtő hagyományt mutattunk be, az egyik a vogul mondával, a másik a szibiriai törökkel és változataival egyezik. Láttuk, hogy ha az utóbb emlitettekből kiveszszük az idegen hatás folytán beleillesztett részeket, megkapjuk a vogult, az egyszerűt. Nem kell azonban hinnünk, hogy nekünk a vogulok és szibiriai törökök hagyományaival egyező teremtő mondáink vannak csak: egyéb nyomok is meglátszanak a mi kincseinken. Így a gnosztikusok tanítására emlékeztető vonást rejt magában a következő adatunk: *Mikor a kevéj Anygyalok mondották, hogy űk többet tunnak, mind az Atya-Isten, mert űk birnak mán embört furmálni éppen úgy, mint ű kifurmálta* (az embert) *homokbul, agyagbul — akkor mondotta az Isten, hoty hát élöszszétök föl! Aszon'ták, űk nem bírják. Akkor az Atya-Isten rálehölt, asz'ondotta: Kéj föl, üldöszd a tè teremtöjidet! Akkô Illés hánta űket lè mindaddig, még az Atya-Isten aszt nem monta: Ammèn! Akkô kit hun ért az ammèn, ott maratt és hajigáli Illés a ménkűkkel, de sokszor elér mást is, mert a Rosz' (angyal) odahúzódik a jó (ember) mellé.«* (*Magyar-Szent-Márton.*) A gnosztikus tanítás szerint teremté Isten angyala által a világot.[1])

Nem az ember teremtéséről, hanem a szaporodásáról jegyeztünk le iszlám hatásra mutató hagyományt, melynek változata a mordvinoknál van meg. Az iszlám tanítja, hogy a geniuszok tiszta tűzből teremtvék.[2]) Tűzből termettek elő a mordvinoknak a teremtményeket oltalmazó, Özáisz nevű jámbor lényei is: a demiurg Ange-Pa'täi által kicsiholt szikrákból[3]), mi az iszlám

---

vettük kölcsön. A zsidó vallást ismerő nép el nem fogadhatta, hogy a betegség mind a diabolus köpéséből származik, mert ezt az eredendő bűn büntetésének vallja, azért elegendőnek tartotta, ha egyedül a támadást eredeti a Szépasszony vizéből.

[1]) Schouppe Elementa Theologiae Dogmaticae. I. 347.

[2]) LV. Sura, 15. v.

[3]) Barna A mord. pog. ist. 11. lap. Az altaji mondában Erlik fujtatót készít, alá harapófogót tesz és csiholás helyett reáüt a kalapácscsal. A kalapács alól béka, kigyó és igy tovább más és más teremtmény ugrik elő az ütésekre. (Radloff Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens I. 182.)

tanitással egyez meg. A magyar-kanizsaiak nálunk az Ördöggel csiholtatnak Ádám ülő részére az emberiség szaporitása czéljából és ekként a mordvin demiurg szellemeknek. a mienk embereknek ad életet csiholásával. A török-kanizsaiak némi eltéréssel beszélték el e hiedelmet: az eltérés abban jelentkezik, hogy Isten, nem az Ördög lebocsájt és nem csihol Ádámra parazsat és hogy előbb megáldotta Ádámot, különben ettől eltekintve a két hagyomány szóról-szóra azonos. Ez a változat a szibiriai török-tatár mondával vetendő egybe, melyben a nagy Pajana hozza le a lelket Kudaitól.[1]) Nálunk a demiurg Pajana helyett maga az Isten szerepel, mi a kereszténység hatásának a következményeül tekintendő. De azt is látjuk a két hagyomány egybevetéséből, hogy mig a törököknél az első embernek ad Kudai életet, addig nálunk már csak az utódoknak, mi ismét azt bizonyítja, hogy mikor a szibiriai török-tatár hagyományt megismertük, az első ember teremtésére már meg volt a vogulokéval azonos mondánk.

Iszlám hatásra vall eme változat is:[2]) *Mikô az Isten embört teremtött, az Ördög is oda mönt, nészte, hogy hogy'teremti az Isten, majd ű 's úgy teremt; hozzá is fogott, csinálta mán a sárbul a furmát, hogy majd teremt, de lelköt sèhogy sè bírt bele teremteni. A'szon'ta az Isten, hogy á'lícscsa talpra, de akár hogy á'lította, az ű furmája mindég êdült; mi' csiná'jon, hát mikor ècczör az Isten másfelé nézött, oda támasztotta a sövénhön, de ki fonta a sövént?* (Magyar-szent-Márton.) Az iszlám nyomot a szárítás tárja elénk. Az iszlám vallja, hogy az embert fekete sárból alkotta Isten és hogy negyven esztendeig száradt a napon az emberi alak.[3]) Más mondánkban el van mondva, hogy a teremtés után magához hívta Isten az embert. megkérdezte, hogy meddig akar élni? Harmincz esztendőt mondott az ember, de mikor kijött. keveselte, megvárta az állatokat, ezek sokat találtak kérni s tőlök kapta a többi éveit, u. m. az ökörtől, szamártól, kutyától, majomtól. Ezután visszament Istenhez az ember és elmondta a történ-

---

[1]) Radloff idézett műve I. 285. A voguloknál maga a főisten: Numi-Tarem megy lélekért. (Munkácsi Vogul népköltési gyüjtemény. I. 163.)

[2]) Szeged népe, III. 179. lapján Isten támasztja a sövényhez a testet.

[3]) Al-Korán 56. Buzitai Szeldmayer és Gedeon fordítása.

teket.[1] Nem az állatok adnak s nem is Ádámnak, hanem Ádám ajándékoz az iszlám és zsidó vallás szerint Dávidnak.[2]) Az imént emlitett magyar hagyományban hiányzott a demiurg, nincs a következő palóczban sem: *Mikô Krisztus Urunk fölmönt a menynyegbe, à fő'd utánná mönt, emèködött utánná o'sztán mikô mon'ta* (Krisztus Urunk) *Amen! akkô mögá'lották; abbû lött a högy, abbû van à Karancs teteje is, osz'tán àz Angyàlok templomot építöttek rá (Ságújfalu).* Mondánk Krisztus mennybemenetelére emlékeztet bennünket.

Teremtő hagyományaink vallomásait összefoglalva a következő eredményre jutunk. Nem számitva az iszlám és kereszténység maradványait, adataink a vogulokéval egyező hiedelmet tárnak elénk, első sorban és csak mellékesen a török-tatárhoz, mordvinhoz, votjákhoz hasonlót. Találtunk a gnosztikusok tanitásához hasonló vonásokat is. A mely töredékünk az utóbb emlitett népek hagyományaival egyez, abban idegen vallás hatása is vehető észre. Ebből kifolyólag a mi Istenünket eredetileg hasonlónak kell vallanunk Numi-Taromhoz, kit sem bölcsnek, sem mindentudónak, de még igazságosnak sem nevezhetünk. Nálánál különb a töröktatár Kudai, a ki tudja a jövendőt, de az ember itt sem önmaga okozója szerencsétlenségének, csak báb, sora a demiurg ügyességétől, illetőleg ügyetlenségétől függ. Itt is szánandó az ember, menynyivel különb a keresztény felfogás!

Ha a népek boldog korszaka összeesik a teremtéssel: a kettő egy, akkor mi valami nagyon boldog időt soha sem értünk. Már az első ember testének kétszer való meggyúrása által úgy tetszik, mintha ki jelelte volna demiurgunk jövőnket, már ekkor küzdéshez, törődéshez, munkálkodáshoz akart volna szoktatni bennünket, hogy mi ezen az úton boldogulhatunk, haladhatunk; avagy megforditva, küzdelmeink, törődéseink okozták-e, hogy mondáink is ilyen vonásokat tartalmazók?!

---

[1]) Szeged népe II. 151.

[2]) Weil. Bibl. Legend. d. Muselmänner 35.

Bukás.

A teremtés korát, a boldog korszakot a bukás, a kevésbbé boldog idő váltotta fel, igy beszélik mivelt, miveletlen népek hagyománya. A bukás — adatainkból kiinduló meghatározás szerint — nem más, mint a teremtményeknek tökéletlenebbekké való alakulásuk. A teremtmények valamely jelesebb sajátságukat elveszitik, rosszabbal cserélik fel, mi által változnak s ekként mintegy új világ keletkezik, mely rosszabb, tökéletlenebb az elsőnél. A bukást tárgyaló mondák mikor a tökéletlenedésről szólanak, felelevenitik előttünk a boldog időt, a teremtés korát, igy tehát ismertetőjéül szolgálnak a teremtésnek is. Ez a tökéletlenedés közös volt emberrel, állattal, növénynyel, vele új kor, új világ kezdődik. A változásnak kitett lények közül legsiralmasabb bukások volt az Angyaloknak, kikkel legelső sorban foglalkozunk: *Szent Miháj Arkangyal hajigálta lé a Roszszakat az égbű', az Úr-Isten parancsolta, hogy hánynya lé űket. Szent Miháj Arkangyal mindaddig hánta, még csak az Úr-Isten aszt nem mon'ta: Amen! Mikô az Úr-Isten kimon'ta, hogy amen! égy' së' birt továb' esni. Azûta mindég úgy vannak, mint akkô vôtak: ki lábáná' fogvást csüng, kinek félig ki van a feje a fő'dbű. Azé mikô az embör mögbotlik, nem jó szinni, mert abba' is botolhat mög; mert ha szigygya, még a lába jis êromlik.* (*Ó-szent-Iván*). Szent Mihály a kereszténység felsőbb lénye, a kereszténységben ismeretes az Angyalok bukása is, de nem az, hogy a bukottak abban a helyzetben vannak, melyben az Isten amen szava találta őket, ezt már az altaji mondában találjuk, hol Mandy-Sire győzi le Erliket és seregét, közülök ki hova esett, ott halt meg s ott van ma is.[1])

[1]) Radloff. Proben der Volkslitteratur der türkischen. Stämme Süd-Sibiriens I. 181. A bukovinai változatban Illés hányja le a rossz Angyalokat, mint fentebb a 20. lapon közlött hagyományunkban és a következőben: *A hogy' Illést az Atya Úr-Isten mökteremtötte, akkó aszongya Luczifer Szent Miháj Arkangyalnak: Hová mönt az Atya-Isten? Ó', vagyunk mán mink ölegen, minek ez az emböri nemzet? Szóru-szóra, nagy csatát inditott Luczifer. Akkó Szent Miháj Arkanygyal az Atya-Isten után lëszálott: Uram, Teremtöm, Luczifer nagy hadat inditott az Angyalokkal! Akkó az Atya-Isten fő'mönt, fő'mönt Illés próféta is a csatára. Asz'on'ta az Atya-Isten: Addig hujjatok, még az én*

A felsőbb lények bukásáról szólva megemlitjük, Luczifer esés közben a holdba[1]) kapaszkodott s ma is ott van: *Még az Úr-Isten fődön vôt, az Angyalok nagyon ékevéjöttek, az Úr-Isten osz'tán mikô főmönt, lèhajította űket; akkô Luczifer belekapott a hôdba, most is ott van, mög láczik benne.* (Temesköz-Lőrinczfalva.)

Hagyományaink még ennél is tovább mennek az Ördögök büntetésében, megteszik az Ördögöt lóvá, mi hogy eredetileg nem ekképen hangzott, alább látni fogjuk. Az Ördögnek lóvá tételét mondáink többféleképen adják elő; az egyik szerint Krisztus Urunk teremti azzá: *Lovat az Isten nem teremtött, szamár vôt csak, ló nem vôt. Az Ördögök mög annyira ê szaporottak, hogy akár mő're mönt Krisztus Urunk, mindönütt Ördögöt látott. Oszt' az Ördögök ineselköttek az Istennel, úgy osz'tán Krisztus Urunk lójé teremtötte, lók löttek. Ojan is némölik ló, mint az Ördög. Akkô mán a lovak nagyon szaladóssak vôtak, úgy szalattak, hogy mök sė löhetött űket á'litani, Krisztus Urunk osz'tán kis baltát vágott hozzájuk, oszt' a kis balta a ló lábába' ál't mög. Látytya,*

---

ammèmomat ki nem mondom! Illés azonnal hánta lè űket. Mikô az Atya-Isten kimonta, hogy ammèm, akkô mindönki ott maratt, a hun az ammèm taná'ta. Mikor aszt' a Jézus a poklokra szá'lott, asz'onygya égy' Angyal Illés prófétának: Tè mit keresö' itt testöstű-lelköstű'? itt nincs hejjed: Asz'onta Illés próféta: Utolsó ítéletig ebbe' az á'lapotba' itt fogok maranni; akkô szinte lè köl neki gyünni, akkô szinte mök köl' neki halni. (*Magyar-Szent-Mihály.*) Luczifer mondánkban haragszik az ember teremtésért, mi nem más, mint az iszlám vallás maradványa. Az iszlám szerint Eblisz volt az a nagy ellensége az embernek, aki nem akarta Ádámot imádni és nem Illésnek nincs helye a poklokon: hanem az iszlámként Eblisznek a paradicsomban és nem Illés marad a poklokon ítéletig, hanem Ebliszen lesz az átok ítélet napjáig. (XV. Súra. 29. vers: XVIII. S. 51. v.) Más adatunkban az által jelentkeznek e bukott lények, hogy megrázkódnak, minek következtében zörög a levegő-ég: *Mikor az Úr-Isten a kevéj Angyalokat lèhányatta az égbű' — mikor mán mind lèhányatta, akkô mon'ta: Amen! Akkô ki a levegõ égbe', ki a fő'dbe, ki a fődbű' kint vôt. Mikor az Úr-Isten asz'on'ta: Amen! (ki hol volt) ott maratt. Oszt' azokbú vannak a kísértetök; osz'tán mikô zörög a levegö-ég, mint a nyárfalevél — az úgy zörög mindön esztendőbe' — akkor ük szabadossan rászkónnak, mögjáczzik magukat.* (*Szőreg.*)

[1]) Az ossel nép szinte felsőbb lényt, démont lát a holdban (Ausland 1884. évf. 884.) a vörös bőrűeknél a gonosz szellem lakik benne (Zeitschrift für Ethnologie. 1872. évf. 362.) Magyar hiedelmeket közöltünk A hold nyelvhagyományainkban 16. lapján.

azúta mindėgygyik lónak a lábán möglácczik a balta rágás; akkô a ló mögatta magát, nem ojan szaladós. (Ó-Szent-Iván).
E mondában ki van jelentve, hogy ló eredetileg nem volt, mi oly népre vall, melynek a lóról sok időn keresztül nem volt tudomása; a szamarat használta a ló helyett. Másik kijelentése adatunknak, hogy Krisztus Urunk teremtette lóvá az Ördögöt, de hogy miként? nincs megmondva, annyi azonban bizonyos, hogy nem földből lesz a ló, miként a vogul mondában van, vagy a mint alakitja fentebb a 9. lapon közlött mondában a mi Ördögünk a lovat; hogy eredetileg nem is teremtette Krisztus Urunk lóvá az Ördögöt, ezért nem is tárgyaltuk mondánkat a teremtésről szóló fejezetünkben.

Mondánkat — természetesen változatban — a láma vallású mongoloknál leljük fel. Az ő vallásalapitó Sigemunijok Balachó ló képében jelent meg egy izben. Ugyanis 500 tanítványát küldötte ki a népek megtéritésére, csakhogy a Gonoszok sem maradtak tétlenűl, ők is 500 szép asszonyt és ugyanannyi szeretni vágyó szép leányt vittek ugyanarra a szigetre, a melyiken a Sigemuni tanitványai jártak, hozzá még a nőkben a gonosz szellemek voltak elrejtőzve, hogy igy a tanitványokat elszeretve, ügyüknék megnyerhessék. Sigemuni erre a szigetre rándult, papjait megtéritette és lóba költözött, amelynek sörényébe és farkába kapaszkodtak a tanitványok s ekként szárazföldre jutottak, de csak azok, akik nem néztek szerető után, mert akiket a széppasszonyok és leányok meghóditottak, a vizbe estek.[1])

A mongol Sigemuni azonos a mi mondánk Krisztus Urunkjával, mindkettő vallásalapitó, a diabolusok kiirtására törekszik.

---

[1]) Majer Allgemeines Mythologisches Lexicon. I. 541. Sigemuni ló képében szabadította meg tanítványait a Gonoszoktól; valamennyi altaji népnél meg van az a világnézet, hogy az emberiséget ért csapások, mint a járványok, betegségek rossz Tündéreknek tudandók be: a szuomi nép pedig a búbánatot rossz Tündérnek képzelvén, a szokásos ráolvasással, fekete ló képében űzé el; vagyis ugyanazt a módot használá a Rosszak ellen, mint a mongol láma vallásban Sigemuni. Felemlitésre méltó még e helyen, hogy Barna Ferdinánd (A mordvaiak pogány istenei. 65.: Ős vallásunk kisebb isteni lényei 7.) már nem egyszer fejtegette, hogy a magyar közmondás szerű: *»busuljon a ló, elég nagy a feje«* az imént említett szokásos ráolvasás töredéke, vagyis az ősi pogány nézet egy nevezetes és sokat bizonyító töredéke, egy darab mythos.

Mindkettővel a diabolusok incselkednek: Sigemunit az által bántják, hogy tanítványait csábitgatják, Krisztus Urunkat hogy mivel bosszantották? nincs megmondva, annyit emlit csak töredékünk, hogy incselkedtek vele. Mind hagyományunkban, mind a mongolban meg van említve, hogy a diabolusok szerfelett elszaporodtak, a mongoloknál a megtérítendő szigeten, nálunk, hogy hol? el van hallgatva. Sigemuni, hogy tanítványait kiszabadithassa a szigetről, lóvá változik, Krisztus Urunk ezt nem teheti meg már a keresztényies gondolkozású népünknél, de mert a mondában eredetileg is változásról, lóban való megjelenésről volt szó, hagyományunkat a szerint alakítottuk, hogy a diabolust változtattuk lóvá, tehát éppen ellenkezőleg tettük, mint a mongolok. Sigemuni ló képében téríti meg tanítványait, illetőleg távolítja el tőlök a gonoszt, erről töredékünkben csak annyi van: hogy Krisztus Urunk is eltávolította a diabolusokat, de nem ló képében, hanem azáltal, hogy lovakká teremtette őket. A diabolus lóvá tételének másik módja hagyományainkban az Ördögnek az ekéhez való vágása.[1] *Mikor az Úr-Isten Ádámot a paradicsomba beröndölte, ott mindönt előadòtt neki, hogy élhet, a hogy' akar, csak az ű szavát tarcsa, a hogy' ű parancsol. Szántott az eke magátul, még akkô ló nem vôt. Odamönt az Ördög, hogy hát higygye az ű szavát, né az Istenét, azé' csak szánt az eke. Hitt neki (Ádám) oszt' az eke mögál't. Akkor elmönt Ádám az Istenhön, mon'ta neki: Uram, Teremtőm, az eke nem szánt továb'! Ara a szóra asz'onta (az Úr-Isten:) hoty hát mié' hitté' a Sátánnak? Ha oda mégy, aki ott ál' az eke mellett, vágd az ekéhön! Ádám odamönt, oszt' az ekéhön vákta az Ördögöt úgy, hogy ló lött belüle minygyá. Akkô mon'ta (az Úr-Isten:) Fog' be most aszt, húzza az ekét! Azûta a ló húzza az ekét. (Egyházas-Kér.)* Adatunkon az iszlám éles nyomai látszanak. Az iszlámban Gábriel demiurg szerepet játszva, szántani tanitja Ádámot: jószágot, szerszámot ad neki. Ádám szántogat, a jószág hűségesen húzza az ekét, mig Ádám nem vétkezik, de azután megáll, nem akarja tovább vonni, mire Ádám ütni kezdi a jószágot[2]. Ez a

[1] Egyik változatban Ádám helyett Szent Péter vágja az Ördögöt az ekéhez és két ló lesz belőle: *Az ördögöt szent Pétör (az eke) görönđöjhön vákta oszt' két ló lött belüle. (Egyházas-Kér.)*

[2] Weil említett műve 40.

hiedelem van egybekeverve a láma vallású mongol hagyomány magyar változatával. Az iszlámból megvan, hogy a demiurg szántani tanitja az embert, és megüti a jószágot, illetőleg nálunk az Ördögöt, a demiurgot,[1]) a láma vallású mongol hagyományból, mert eme adatunkban Krisztus Urunkról nincsen szó, hanem a demiurg Ördögről — megvan Sigemuninak, illetőleg a mi Ördögünknek ló képében való szereplése azzal a különbséggel, hogy a mi Ördögünk mondánkban diabolus szinben van feltüntetve.

Az eke helyett az Ördöghöz vágja Ádám a kötőféket eme mondánkban: *Mikô az Isten mögteremtötte az embört, ekét adott neki. Az az eke ojan eke vôt, hogy magátul szántott. Asz'onta az Isten: De mög nè üzsd az ôdalát! Oda mén az Ördög, kényszöríti, hogy üsse mög! de Ádám nem ütötte. Oda mönt az Isten: Jô jár-è az eke? Nem ügön jô jár! Ide jár ègy rörös embör, aszon'gya mindég, hogy üssem mög az eke ôdalát! No, jô. Ádám*

---

[1]) Annak a bebizonyítására, hogy mondánkban az Ördög demiurg, felhozzuk a következő változatot: *Mikor az Úr-Isten a szántást érböndölte, ojan ekét adott, hogy magátul mönt, nem köllött hozzá ló. Asz'on'ta az Úr-Isten az embörnek, hogy nè bántsa, akár hogy mén, nè nyúljon hozzá. Oda mönt az Ördög, láti, hogy az embör szánt, asz'ongya neki: Nem jò mén a', nem mén az igenyössen, hanem fordìd ère, akkô lösz igenyös a borozda! Az embör mögforditotta az ekét, hozzá nyúlt, az eke mögá'lt, nem mönt. No — asz'ongya az Ördög, maj' hozok én neköd ojan nèl lovat, hogy mén! Hozott az Ördög ojan négy lovat, hogy az embör nem birt velük: Ördögök vótak, nem lovak, Az Úr-Isten osz'tán elmönt az embörhön, láti, hogy nem bir a lovakkal az embör, mind a négy lábát kihasitotta a lónak, osz'tán csöndesebben möntek mingyá. Akkò lött az Ördögbü' ló, nem is köl' hinni a lónak, mer' Ördögbü' van.* (*Szeged Gajgonya.*) — Figyelmen kívül hagyva, hogy az Ördög lábának meghasítása úgy van feltüntetve, mintha ezáltal az Ördögbül csakugyan ló lett volna — holott, mint fentebb a 16. lapon láttuk az nem egyéb, mint az iszlám Meimum lóról szóló adatnak és a mongol Sigemuninak ló képében való megjelenésének a keveréke — csak azt akarjuk megjegyezni, hogy benne az Ördög nem pusztán szántani tanítja az embert, hanem még lovat is ad neki, ezért demiurgnak kell neveznünk. Igaz, hogy az Ördög mondánkban rossznak van lefestve, de ez már főképpen a kereszténység hatása következtében a mi demiurg Ördögünknek a sorsa, neki kudarczot kell vallani, mint a következő adatban, melyben az Ördög szinte szánt: *Mikor az embört az Isten tanitotta szántani, az Ördög is oda mönt, diskurált az Istennel, hogy ü is tud szántani. A'szon'ta az Ördög, hogy ü kakas szó előtt fölszánti a högyet: amikò a dèrèkánà' szántott, mökszólalt a kakas osz' ott hatta (az Ördög) a bocskorát is. Bordás bocskora van az Ördögnek.* (Szeged-Madarászló.)

adok én néköd égy kötőféköt oszt' rákd annak a vörös embörnek a fejihön oszt' ebbe a hámba fok'be, legeltezsd, akkô mögüthetöd az ekét! Elmönt az Isten, oda mönt az Ördög, mögén' csak asz'ongya, hogy ässe mög a szögény embör az eke ôdalát. Ádám az Ördöghön rákta a kötőféköt, befokta az Ördögöt, mögütötte az ekét, azûta az eke nem jár (magától.) Az Ördög pej ló lött, befokta Ádám, azûta mindég ló házza az ekét. (Szeged-Királyhalom.)

A felsőbb lények bukásához kell számitanunk a Tündérekét is, kik: *Még a halandó embörökkel nem társalkottak, a lebögő égön jártak.* (Szeged-Királyhalom.) A Tündérek sorsához hasonló az ó-kalabrai négerek első ember párjának az esete, fel birtak mindaddig az égbe szállni, mig közös takarót nem használtak, de azután lent vesztek[1]. Szegeden is az első emberpár szerelmeskedését mesélik a paradicsom elvesztésének okául. Nemcsak a Tündérek, hanem az ember is birt a bün elkövetése előtt szállni: *Mikô a paradicsomba' vôt még Ádám még Éva, a kígyó a vízbű' szólt Êvának, hogy szakajcson a tiltott fa gyümölcsibű'. Mikô mán éttek, akkô az Úr-Isten kar'dal kergette ki Anygyalal (őket). Az előtt az embérnek szárnya vôt, azután hogy vétközött, nem birt többet szállni.* (Magyar-Kanizsa.) Iszlám maradvány Évának a kígyótól való elcsábitása, szinte ilyen, hogy a kígyó a vízből szól Évának, az iszlám tudja, hogy a kígyó a csábitás előtt a paradicsom Kauthar folyójának a partján lakozék, mit mi elfelejtve, ma oda magyarázunk, hogy a kígyó a vízből beszélt Évával. Iszlám maradvány a tiltott fa gyümölcsének a leszakitása és a paradicsomból való kiűzés is.[2] Nem vezethető azonban vissza az iszlámra az a kijelentés, hogy az emberek a bűnbeesés előtt szállni tudtak. Ez már inkább hasonlit a vogul monda ama helyéhez, hol el van mondva, hogy a Numi Tarom leeresztette férj és nő az ég és tenger között lebegett; azonos pedig a buddhisták hiedelmökkel, kik szerint az ember elváltozott Tengri, tehát előbb repült. Kezdetben szerintök az emberek nem lábukon jártak, hanem repdestek. Mig pusztán a tiszta Ssamàdhi eledellel éltek, le-föl repülhettek, de a mint a földi vajból ettek, leestek a földre, oda volt szálló képességök. Majd későbben egy kiváncsi lény Ssalu nevű ételre talált, rizsre,

---

[1] Ausland 1859. évf. 1132.

[2] Weil Bibl. Legend. d. Muselmänner 22. 28.

a mikor ebből evett, mit a többiek is követtek, előbb élvezett eledelök eltünt. Annyi rizs termett a számukra, a mennyire szükségük volt; egyszer azonban egy balgatag más napra valót is szedett, ezután nem termett a rizs többé úgy, mint az előtt.[1] E buddha hiedelem elejét az imént közlöttük, az utolját, mely az ember telhetetlenségét mutatja be, a következő adatban találjuk meg: *Mikô kiűszte az Isten a paradicsombul Ádámot, mökparancsolta néki, hogy vére verítékivel keresse a kinyerit. Kapát adott néki, hogy kapájja körül magát, de ki nė lépjön (a körből), csak a hogy' ál' az öléy lösz neki esztendőn át. Öléy is vôt, mert akkor nem ijen kalászok termöttek min most, hanem végig kalász vôt az egész szál. De hogy Ádám ál'hatatlan vôt, hoszszú kapa nyelet csinált, hogy továb' érjön. Aszt is elnészte az Úr-Isten neki, hanem osz'tán másik esztendőbe', még többet akart, kilépött (a körből.) Mikor kilépött, kapált, oda lépött az Úr-Isten: No hát Ádám, nem vagy betelve a'val a mit attam; a maradékod sė tejjön be soha! Azúta a búza nem teröm anynyit, mind az előtt termött, most mán vetheti az embör az egész fő'det, húszhat, vonyhat mind a ló, mék sė öléy.* (Szőreg.)[2])

Magyar-Kanizsán már az Ördög birja reá Ádámot, hogy többet vessen egy barázdánál, mennyit Isten meghagyott neki, mire a szalma nem termett végig szemet, mint azelőtt, hanem csak félig. Az Ördög még ekkor sem nyughatott az embertől, reá vette, hogy még többet vessen, minek az lett a következménye, hogy ilyen kis kalászt termett, a milyen ma is látható.

[1]) Pallas Samlungen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften II. 27.: Schanang Schetzen Geschichte der Ostmongolen, fordította Schmidt 5 7 lap. A törökök számán vallása szerint is tudott az ember repülni, de feljebb akart Istennél emelkedni, elvesztette szálló tehetségét. (Radloff Das Schamanenthum und sein Kultus 3.)

[2]) Változatában megtudjuk, hogy miként kevesbbítette meg a búzát: *Régön nagy búza termés vót, egész löjig teli vót a szár kalászszal, akkò még az embörnek ásni köllött* (a földet), *nem szántani. Az Isten mögmutatta az embörnek, hogy möddig ássa, mert ha továb'* (lejjebb) *ási, se' teröm töb' búza'; de az embör nem elégödött mög, a kalászt lëdörgölte rula, úgy osz'tán Szent Pétör fokta mög a kalászt fölürü', hogy a kutyák, macskák számára hagygya mög az Isten. Akkò mon'ta az Atya Isten: No, embör, látom, elégödetlen vagy, nem öléy az a fő'd, a möliket attam, ne is elégögy' mög soha! Úgy is van, akar mönvnyi fögvgye van az embörnek' mind'g többet kéván.* (Magyar-Szent-Mihály.)

A buddha vallású mongolok mondájukként az engedelmetlenség következtében rizsben, mi búzában szenvedtünk kárt, mivel náluk a rizs, nálunk a búza a legbecsesebb termény.

Más adataink a búza kevesbbedésének okául a kalászszal, illetőleg a lángossal való méltatlan bánást hozzák fel: *Mikor Krisztus Urunk a fö'dön járt, bű búzatermésök jártak, hanem rôt ëgy aszszonnak*[1]) *ëgy kis gyer'öke, a gyer'ök sírt a böcsőbe', az aszszony mög éppen sütött. Kiszakajtotta a lángost, rakta be; ëgyggyiket betötte, másikat kivötte. Nem bírt a gyer'ök sírástú maranni, fö'kapta a gyer'ököt, a gyer'ök* (piszkos volt.[2]) *Mit kapjon hamarjába, a lángossal* (tisztitotta meg.[3]) *Az Úr-Isten úgy teremtötte a búzát, hogy három újnyi szélös kalászú rót, ojan sarjadékkal á'lott, mind a repcze. Akkor az Úr-Isten mögátkoszta a gyer'ököt, aszszont, hogy nem hágy neki, hanem csak ëgy' kalászt; aszt is fölkapta a forgó szél, a macska utánna kapott, visszarántotta. Akkor mon'ta az Úr-Isten! A'ral érjétök mög, a mit a macska visszarántott.* (Szőreg.) — Ó-Szent-Ivánon leirt változatban az asszony nem a lángossal bánik méltatlanúl, hanem a búza kalászszal, a minek a következménye, hogy míg azelőtt minden búza szem három kalászt hozott, ma csak egyet terem. Szegeden Királyhalom tájékán azt mondják, hogy: *Az Úr-Isten nem akart së'mönnyit se' hanni oszt' Pétör mökkapott ëgy' marék kalászt, hogy a kutyák, macskák számára hagyggyon (az Úr-Isten, a ki mind fel akarta a búzát húzni és r i n n i), abbul élünk mink* (a mi a kutyáknak maradt.) Félegyházán Mária könyörög szent Fijának, hasonlóképpen Ságújfalun is azt hiszik, hogy *„mikor az Isten félhúsztá à búzát, à Boldokságos szűz Márijà félü' mëffokta, hogy à kutyák számárà letáláb'*

[1]) Egyik változatában leányról van szó: *Az öreg lán gyer'ököt születött. Ecczör sütött kinyeret a gyer'öke mög* (piszkos volt) *oszt a'val a lángossá* (tisztította meg) *azér' az Úr Isten nagyon mökharagudott, asz'on'ta hogy nem hágy sömmit* (a kalászból). *Márija könyörgött, hogy az ü kutyája mög macskája részire hagygyon! aszt a részt öszszük máma. Azelött végig kalász vòt a gabona.* (Magyar-Szent-Márton.) A németben (Grimm Kinder und Hausmärchen: Die Kornähre) Isten a tyúkok kedvéért hagyja meg a búzából a maradékot s a szár tele volt búzával.

[2]) Paskansi lapsen alle.

[3]) Pyhki (lapsen perseen puhtaaksi) pannukakulla.

(azt a keveset) *hágyggyá meg*", a mennyit Mária megfogott, annyi terem már csak rajta, holott azelött végig kalász volt a búza szára.

Felsorolt változataink közül az ó-szent-iváni azt adja tudtunkra, hogy minden búza szár 3 kalászt hozott, ma azonban már csak egyet terem és nem mondja, hogy a búza kalász végig szem volt; ezért az iszlám idevágó adatával kell összehasonlítanunk. Az iszlám hozza fel,[1]) hogy Iblis reávette Évát a búza kalászából való szakajtásra. Mielőtt Éva elkövette a bűnt, fa volt a búza, a paradicsom legszebb fája. Törzsöke olyan volt, mint az arany, ágai az ezüsthöz, levelei a smaraghoz valának hasonlóak. Minden ágon 7. rubin szinű kalász hajtott, minden kalászon 5 mag volt, fehér minő a hó, édes mint a méz, kellemetes illatú, milyen a pézsma és trucz tojás nagyságú. Ezt a leirást elfelejtették az ó-szent-ivániak, csak annyit tartottak meg, hogy minden búza szár több kalászt hozott. Mondánk más részét, az asszony cselekedetét a votják változattal vetjük egybe, »A z a s s z o n y b ű n e é s a z I s t e n á t k a« nevű hagyományukkal. Az ősasszony a piszkos gyermek pelenkát a hajdani igen alacsonyan lebegő égre dobta száritani, holott az égen az isten jár-kel vala, ettől fogva az ég végtelen magasságra emelkedett s a gabona szár — mely előbb a tövétől a tetejéig meg volt rakva dús kalászszal s a föld munkálása nélkül termett — immár csak a hegyén termeszt egy kis silány kalászt, ezt is csak nehéz munka mellett.[2])

A votjákoknál — kiknek hagyományait még több izben idézzük — az ősasszony a mienkhez hasonló módon szennyezi be de nem a búzát, hanem az eget, mi által ott is Isten lesz megbántva és a búza dús termése elvéve. Hogy a votják monda az emlitett vonásban elüt a magyartól, ennek oka abban keresendő, miszerint a votjákok szerencsénkre eddig sem valának képesek mondájokat a földmiveléshez alkalmazva átalakitani. A votják mondát eredeti alakjában a négereknél találtuk meg, melyet összehasonlitás végett ezennel közlünk: Hajdan a boldog korban — meseli az akvapini néger monda — Nyaňkupoň, vagyis az ég oly közel volt a földhöz, hogy ha

[1]) Weil Biblische Legenden der Muselmänner 26.

[2]) A m a g y. t u d. A k a d é m i a É r t e s í t ö j e XIX. évf. 172.

valaki halat akart enni, csak Nyankupon-ot megbökte botjával és hullott a hal bőven. Került azonban oly asszony, a ki mikor fufu-t (ételt) tört, töröjének nem lévén elegendő helye, azt mondta Nyankupon-nak: Emelkedjél feljebb! Nyankupon, vagyis az ég feljebb emelkedett és most már törhette volna fufuját bátran, de ezzel sem elégedett meg, háromszor is elmondta, hogy feljebb emelkedjék! Fel is emelkedett annyira, hogy most már kiálthatnak neki, még sem hallja.[1])

Itt is, mint a votják mondában nő bántja meg az eget, melyből nem búza hull, a mint nem is hullhat, hanem hal. Ez a hiedelem, hogy a hal hajdan az égből származott, vagyis a halat nem teremté a földből demiurg, hanem az égből hozta, meg van a voguloknál is, mi halász néphez illő gondolat[2]). A mi előtte legkedvesebb, az nem földből, de az égből való. Ha a votják nép mikor e mondát megismerte, földmiveléssel foglalkozik, mondájában bizonyára a búza az égből ered.

A búzáról megemlíthetjük még, hogy a széke, sása és a külseje is, változáson ment keresztül: *A búzába' van két jel. Mikor Krisztus Urunk mönt át a vízön, tanál't él' lovat és ész' szamarat, a ló legelt a búzán, mikô Krisztus Urunk asz'on'ta neki, hogy vigye át a vízön, a ló asz'onta: Várjá', majd elősző' jôlakok! No, ögyél is, még utolsó perczödbe' is! A'val mögátkoszta. Mikor a búza szentölés ideje van, mög löhet látni a hun elharapta a ló, mindön sáson van égy' szakajtás a hun a ló elharapta. Akkor osz'tán a szamár úgy vitte át, a' mög a nádba harapott, akkô' mon'ta Krisztus Urunk: Áldott lögyél té, szemét dombon is kitelëj! A másik jel a búzának a székibe' van, az a jel van benne, mikor Krisztus Urunk elváltosztatta a búzát, mert az aszszony aszt a tisztátalanságot tötte,* (hogy a gyermekét tisztította fel vele): *akkô lött neki a székje fehér, azelőtt kék vôt és mind kalász vót.* (Magyar-Szent-Márton).

Külsejére vonatkozólag közöljük eme hiedelmet: *A búzán azáta van Krisztus Urunk képe rajta, máta a Veronika kendő-*

---

1) Petermann Mitteilungen aus Justus Perthes' geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen 1856. évf. 465.

2) Hunfalvy Reguly hagyományai I. 177.

jibe türű'te magát. Akkor aszt mon'ta, hogy örökűl szíretökbe taresátok, möghagyom (a képemet) *a könyerötökön is* (értsd a búzán), *azë nem szabad a kinyérre taposni.* (Szőreg). Hogy e szavakat nem Krisztus mondta és hogy nem Krisztus idejétől van a búzán emberi alak, hanem már előbb is rajta volt: továbbá hogy eredetileg nem Krisztus képét látták a búzán az emberek, mindez bizonyításra nem szorul. Bizonyára valamely pogány felsőbb lény képét — talán az embereket a búzavetésre tanító demiurgét[1]) szemlélték őseink a búzán kezdetben, kinek helyét azután Krisztus Urunk foglalta el. A búza kevesbbedését illetőleg láttuk, hogy a mongol buddha vallás hagyományával egyező töredékünkben az ember elégedetlensége az ok, a votjákokéval találkozóban a búzával való méltatlan bánás és úgy az egyik, mint a másik a paradicsomon kivül történt, tehát nem a búzafa volt őseink előtt a tiltott fa, mint az iszlámban.

Figyelemre méltó a magyar változatokban továbbá, hogy Szeged népe hagyományaiban rendesen férfi közvetítő, közbenjáró van, a palócz és kun töredékben nő, mely jelenséggel a vizözönről közlött hagyományunkban is találkozunk. Ekként nő demiurgról is szólanunk kell. Nő demiurgként a magyar hagyományokban közönségesen Szűz Mária (Boldogasszony) szerepel. Az oly vallásokban, mint a gnosztikusoké is, hol Isten anyaggal nem érintkezik, demiurg végzi nem pusztán a teremtést, de a világ kormányzását is. A világ kormányzásában és pedig a búza termésének megállapitásában Máriával már foglalkoztunk, bővebben szólunk róla ezennel. Máriát a kereszténység tanitása alapján semmiképen sem lehet összehozni a paradicsomban történt itélet hozatallal s egyik palócz eredetű emberem szerint mégis: *Mikor a kígyó mökcsalta Ádámot mög Évát, a Boldokságos Szűz*

---

[1]) Borsód vármegyéből közlött hagyomány szerint Isten azért nyomta képét a búzára, hogy így az emberek könnyen felismerjék a mindennapi eledelül teremtett növényt (Herrmann Ethnologisce Mitteilungen aus Ungarn I. évf. 173.) Ugyan itt olvassuk, hogy vannak, kik Krisztus arczképét szemlélik a búzán, vannak, kik Máriáét. Nagy-Szent-Miklós német ajkú lakosaitól hallottuk, hogy a búzán Mária van, a mint balkarján a kisded Jézust tartja, mit onnan magyaráznak, hogy Krisztus Urunk Mária könyörgésére az asszonynak a búzával való méltatlan bánás után is kegyes volt búzát hagyni a kutyák és macskák számára, akkor emlékül odatette a látható képét.

mögátkoszta a kígyót, hogy nè mönynyön, hanem másszon és a földnek porát ögye. (Magyar-Szent-Márton). A kereszténység felsőbb lényei, úgymint angyalai, szentjei Istentől nyerik erejöket valamely csodálatos dolog véghezvitelére, hagyományainkban Mária minden segitség nélkül, önerejéből még az állatok sorsán is változtat és megvetésre méltókká teszi őket, igy a pókot: *Ojan szép fonalat sènki sè tudott fonni, mint a Boldokságos Szűz; a pók asz'on'ta, hogy ű szöbbet fony mög sokkal igönyösebbet! Oszt' font a pók is, fölakasztotta a fonyására magát, asz'on'ta a Boldokságos Szűznek, hogy akaszsza fő a Boldokságos Szűz is magát! Akkô mon'ta a Boldokságoz Szűz: Akaszd tè fő' magad' a fonyásodra akkor is, ha nem akarod! Ott is van azűta a pók mindég a fonyásán fölakasztva! Mög aszt is mon'ta a Boldokságos szép Szűz Márija, hogy átkozott lögyön, mint mönynyön, mint fő'dön, a ki a pókot agyon nem üti.* (Szőreg).

A mongol buddha vallás a világ végéről szólva, tanitja, hogy akkor az éjjel született gyermek reggel már a tűz körül bir szaladgálni.[1]) Ily képessége a gyermeknek nálunk kezdetben volt[2]) *A gyerök azelőtt mikô mögszületött, minygyá' mönt mint a párás á'lat; ha elesött, főtápászkodott, mönt. Écczör ègy' aszszony mikô látta, hogy a gyer'öke el akar esni, utánna kapott, az Isten osz'tán asz'mon'ta: Ha nem jô vôt úgy, a hogy' én teremtöttem, viseld mos' mán gonygyát esztendejig, vagy továb' is! Azűta a gyeröknek gonygyát köl' viselni oszt' mégis mikô mán járni keszd, csak elesik.* (Egyházas-Kér).

Fentebb emlitett palóczom Isten helyett Máriával végezteti el egyik változatban a gyermek sorsát: *Mikô a Boldokságos Szűz mökszülette az ű Szent Fiját, a kis Jézus járt; ècczör utánna kapott, azûta nem járnak minygyá a gyerökök. Akkô mon'ta a Boldokságos Szűz, hogy mindön anya killógyon az ű magzatytyával; nè járjon mingyá' mihán' mökszületik, hanem ki két esztentendőre, ki ègyre, ki három fèrtájra.* ((Magyar-Szent-Márton.)

---

[1]) Pallas Samlungen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften. II. 32.

[2]) Az oláhoknál az anyának engedetlensége következtében a nyakában kell viselni a gyermekét. (Müller Siebenbürgische Sagen: Strafe des Ungehorsams.)

Ugyancsak Máriára[1]) (Boldogasszony) vezette vissza palócz eredetű emberem a fűzfa meghajlását: *Mûta a Boldogaszszony alá ült a fűzfa alá, azûta hajlik lë ű neki az ága; lëhajult, úgy maratt.* (Magyar-Szent-Márton.)

Boldogasszony mellett demiurgként jön elő Margit is, kit a legyek létrehozójának is emlit egyik töredék, azért *„a leggyeknek Margit aszszony a kirájuk«* (Magyar-Szent-Mihály), de szétszórójuk is: *Margit napja még nincs, addig nem tanál a háznál leggyet, (de) mikô Margit napja van, Margit mindön konyhába' ëgy kötővel eresz' be. Ha be van csukva az ajtó, akkô ninesen anná' a házná anynyi légy, mint a másiknál; azér nem jó Margitkô nyitva hanni a konyha ajtót.* (Torontál-Monostor.)

Ugyancsak nővel van összehozva a légy eredete másik hagyományunkban, a mennyiben az ő kedvéért teremti Isten: *Az öreg lány kévánta a leggyet mög a balhát, mer' nem vôt neki dôga sëmmi, adott neki az Isten balhát, leggyet.* (Szeged-Madarásztó.)

Nevezzük e nő demiurgot akár Boldogasszonynak: Máriának, akár Margitnak, avagy Barnaként[2]) Kisasszonynak; másként Nyirfa kisasszonynak, a dolgon mit sem változtat, az eredmény csak az, hogy hagyományainkban nő demiurg is található.

Mondáink legtöbbje az ős szülők és velök együtt az emberiség bukását a tiltott fa gyümölcséből való evésre vezeti vissza és tiltott gyümölcsül az almát jelöli meg, melyet Éva anyánk a nevetlen újjával szakajtott le s innen[3]) maradt ez az új nevetlennek. (Szőreg.) Éván kivül evett az almából Ádám is, kinek a torkán megakadt s azóta van a gégén az úgynevezett Ádám csutkája:[4])

---

[1]) Változatában a hajszolás közben aláülő Krisztus Urunkra hajlott a fűzfa ága s úgy maradt. (Szeged népe. II. 139.)

[2]) A mordvaiak pog. istennei 54. 74.

[3]) Vizözönről szóló magyar-szent-mihályi mondánkban látni fogjuk, hogy a nevetlen új nevét onnan is származtatják, hogy Noé, mikor az Ördög a bárkát kilukajtotta, mással nem birta a lukat becsinálni, mint az Ördög levágott ujjával s mert az Ördögnek ez az ujja hiányzott, nevet sem kaphatott.

[4]) Az egyházas-kériek szerint azért akadt meg az alma csutkája, mert Ádám mohón nyelte el; a magyar-szent-mihályiak úgy tudják, hogy Éva azért kapott Ádám torkához, hogy le ne menjen az alma, mert eszébe jutott, hogy tiltott gyümölcs s innen van, hogy csak az embernek (férfinak) van, az asszonynak nincsen.

Mikor Éva övött a tiltott almábul, maj' mögfullatt tűle, oszt Ádám is bele harapott, akkô Éva (Ádámnak) a gegőjihön kapott, hogy nė ögye mög, mer' ű 's maj' mögfullatt tűle. Ádám éppen lė akarta nyelni (az almát), *de hogy Éva odakapott a gegőjihön, a csutka mögakatt a torkán, azúta láczik az Ádám csutkája.* (Magyar-Szent-Márton.) Az alma a népköltésben a szeretet, szerelem jelképe, miről gyüjteményemben[1]) részletesen szólottam; népköltésünk szerint tehát a szerelem volt a tilalom, mit Magyar-Kanizsán talált szennyes nyelven szóló adatunk is megerősit, nem különben eme töredék: *Ádám mög Éva mikor a paradicsomba' vôt*, (Éva boldog állapotúvá lett) *akkô kergette ki az Isten a paradicsombû űket.* (Egyházas-Kér.) Hasonlóképpen mesélik Szegeden is.

Hagyományaink közt leltük, hogy nem pusztán almafa gyümölcsének az evése volt megtiltva az első emberpárnak, ilyen volt a votják mondával megegyező tálfelnyitás is.

Az iszlám hatás következtében a votjákoknál a kumyska tiltott itallá vált s nálok a kumyska foglalta el a paradicsom tiltott gyümölcse helyét. Inmár, a főisten az első ember párnak meghagyta, hogy a kumyskát nem szabad élvezniök, mivel Keremet, a diabolus bemocskolá azt. De mikor a paradicsomba vezeté Inmár az ős szűlőket, akkor már letakart csészében mérgezett kumyskát tett Keremet oda. Az első asszony kiváncsiságától hajtva Inmár parancsa ellenére letakarta a befödött csészét, ivott belőle s férjét is megkinálá, minek következménye a halál és a bűn. Keremet tudniillik a kumyskával a halált is beletette a csészébe. Isten ezután kiűzte őket a paradicsomból. Inmár más helyen — mivel az első emberpárt a szaporodástól is megfosztotta — néhány embert alkotott s hogy Keremettől mentek legyenek, minden pár mellé nagy kutyát is adott oltalmul.[2]) Már most halljuk a magyart.[3]) *Mikor Éva aszszon mögötte az almát, bemönt az Isten a ker'be, kérdöszte, hogy hun vannak? Nem akart Ádám mög Éva előmönni: Uram, széygyöjjük magunkat! Fügefa levelekkel fonták*

---

[1]) Szeged népe I. 172. II. 224. III. 223.

[2]) Barna A votjákok pogány vallásáról 5.

[3]) A voguloknál a kígyó visz bogyókat az anyókának, hogy ízlelje meg, míg rá nem szedi. (Munkácsi Vogul népkölt. gyüjt. I. 167.)

magukat körül. Mikor előmöntek az Isten parancsára, (az Isten) *adott Éva anyánknak ëgy tálat, abba a tálba bele vôt tére, hogy a mié a gyümölcsöt mökkóstolta Éva anyánk — hogy engödelmes lögyön az embörnek* (férfinak), *az engödelmesség vôt beletéve. Azután az Isten adott nekik kész vetést, hogy élhessenek. Akkô a tálat fö'nyitották, az vôt beletéve, hogy a fehércseléd a férfinak engegygyön, mert ha a fehércseléd a férfi keze alatt lött vôna, az almábul së' evött vôna.* (Temesköz-Lőrinczfalva.)

A votják mondából — mint irtuk — meg van hagyományunkban a tál, de benne nem az előttünk ma ismeretlen kumyska van, hanem az engedelmesség. A tál felnyitásért mind a két monda büntet, de különbözően. A votják megbünteti az első emberpárt, mi nálunk a tiltott gyümölcsből való evésre van lefoglalva, — a magyar csak az egyik félre, az asszonyra szab büntetést. A votjákoknál Keremet — ki eredetileg demiurg volt, csak idővel vált diabolussá — teszi le a lefödött edényt, nálunk az a közös vonás, hogy Isten őrzőt rendel: a votják Inmár kutyát ad az ember mellé, a mi Istenünk az embert ruházza fel hatalommal az asszony felett, mert — miként töredékünkben meg van jegyezve — ha az asszony már előbb a férfi alá van rendelve, az asszony nem követi el a bűnt.

A lefödött csészére, ezúttal tálra vonatkozólag van egy másik adatunk is: *Az Úr-Isten mökhatta Ádámnak mög Évának, hogy mindön gyümölcsbül szabadon öhetnek, csak ëgy'hön nem szabad nyúlni. De mivel Éva anyánk álhatatlan vôt, nem birta kiál'ni, hogy hozzá në nyújjon, az Isten parancsolatytyát mökszekte. Mikor a tiltott almát mökharapta, eszibe jutott az Isten parancsolatytya. Elkeszdöttek pirulni, szégyölték magukat, fügefalevéllel körülfonták magukat, oszt elkeszdöttek bujkálni, de së hun së' tutták magukat az Isten haragja elül elrejteni; a fügefa alá húzódtak. A fügefa alatt vôt egy' tál, lë vót borítva; Éva anyánk még ekkor së nyukhatott, mert a csábító kígyó ott vót, mögmutatta Évának* (a tálat), *hogy emejje föl, a mit azután* (Éva) *mög is cseleködött. Abba' a tálba' vôt a világ tükre, abba' möglátta* (Éva) *a jörendőbeli világnak mindön sorsajit. Hogy eszt Éva anyánk möglátta, az Úr-Isten benyitotta a paradicsomajtót, kiűszte űket. De Éva anyánk nagyon mökszerette a kovártélt mög a világtükribül möglátta az ű sorsát is, első szóra nem akart kimönni, csak bujkált. Az Úr-*

Isten osz'tán elküldötte az Angyalt, az osz'tán abbul a (fügefa alatt levő) *tálbul kihúzott égy irtózatos tüzes kardot, akkor Éva anyánk is kimönt a paradicsombul.* (Szőreg).

Ebben az adatunkban sincs ugyan szó a kumýškáról, de a tál is az emberiség vesztő eszközét, a tüzes kardot tartalmazza, mint a votják csésze a halált és betegséget hozó kumýškát.

Ősvallásunkból kifolyónak és idevágónak kell tekintenem a lakodalmakban és disznótorokban Lőrinczfalván, Magyar-Kanizsán, három évtizeddel ezelőtt még Szegeden is divott ama szokást, mely szerint leborított edényben estebéd vége felé verebet vittek a násznagy, illetőleg a legelső vendég elé, ki mikor lefödte a tálat, a madár kiszállt, mi — úgy tetszik — az elszállt boldogságra czéloz. Fel kell e mellett említenem azt is, hogy lakodalmakban a násznagy erősen a menyasszony szivére köti, miszerint férjének engedelmeskedjék. Ily alkalomkor szokta a násznagy a fentebb bemutatott engedelmességről szóló lőrinczfalvi mondát is elbeszélni.

Szőregi változatunk szerint a tálban kard volt és a világ tükre; a kard a Szentirás[1]) kardja, melylyel az angyalok őrt álltak, de mit értsünk a világ tükre alatt, melybe Éva anyánk belenézett. A teremtés tükrét kell alatta értenünk, oly féle tükröt, milyenbe az indek szerint az ős lény a teremtéskor bele nézett.[2]) Nem Éva nézett ekként a tűkörbe eredetileg, hanem az őslény, a ki teremtett. A paradicsomból való kiűzést[3]) illetőleg ide jegyezzük, hogy a mi paradicsomunk az égen van: *A paradicsom most az égön van, lácczik is: a csillagok a paradicsomfák móggyára szinte hajlonganak.* (Szőreg.) Ebből megtudjuk, hogy a paradicsom fényes, benne még a fák is ragyognak. Paradicsomnak népünk, mint már kimutattuk, a Korona csillagjait mutogatja.[4]) Adatunk kijelenti, hogy a paradicsom most az égen van, vagyis az előtt nem volt ott, mi megegyez a kereszt-

---

[1]) I. Mózes III. 24.

[2]) Müller Geschichte des Amerikanischen Urreligionen. 624.

[3]) Hogy csak Éva nem akart ki menni szép szerével, nem találtuk meg más vallásban.

[4]) A csillagok nyelvhagyományainkban. 24.

ténységgel, míg az iszlám[1]) paradicsoma, nem különben a mongoloké is kezdettől fogva fent volt és ha — amint fentebb (33. lapon) láttuk — az ős szülők szállni tudásáról a magyar hagyományok is beszélnek, valamint a mongol paradicsomról szóló monda változatban nálunk is meg van, mindebből azt kell következtetnünk, hogy mi is fent hittük lenni a bűnbe esés előtt létező paradicsom helyét az égen, csak a kereszténység hatása folytán tudjuk másképpen.

Az iszlám most említett tanításaként a bűn elkövetése után nem egyedül úgy szólt az itélet: »Jőjjetek le a földre«, hanem ki lett mondva: »egyik a másiknak legyen ellensége«, mi már az első emberpárnál látható: *Éva nem akart félni, nem is félt Ádámtul, Ádám oszt' elmönt az Istenhön, asz'onta, hogy Éva nem akar tűlem félni. Asz'onygya az Isten: Erigy' mozsgyá' mög a Tigris fojóba! Ádám mögmozsdott és szaká'la nyőtt. Mikor osz'tán möglátta Éva Ádámot, mökképződött* (megrettent), *hogy kicsoda-e'? Azúta fél az aszszony az embörtül, de nem mindëgygyik, némölik ojan mind a ló, ütheti-verheti az embör, csak nem hajt a szóra. Éva is asz'tán aszt akarta, hogy szaká'la lögyön, elmönt ű is, hogy maj' mögmozsdik, de*[2]) *űtet a légy csipte mög* (ekként nem mozsdott meg a Tigris folyóban. Egyházas-Kér.)

E hagyomány, mint az első pillanatra látható, több vallás hatása folytán alakult így. Első kijelentése szerint Éva nem félt Ádámtól, ezért Ádám Istenhez panaszra ment, semmi más ez, mint a zsidó vallás maradványa. Tulajdonképen nem Éva, hanem Ádám első felesége: Lillith volt az, a ki nem félt Ádámtól, a miért Ádám az Isten elé járult.[3]) Felemlíti mondánk, hogy Isten azt mondja Ádámnak: mosdjék meg a Tigris folyóban, mit Ádám megtett és szakála nyőlt. Ez is a zsidó vallás, esetleg az iszlám hatása. A zsidóból vette kölcsön az iszlám, hogy Gábriel meghagyta Ádámnak; mosdjék meg a folyóban és úgy járuljon Isten szine elé[4]) csakhogy az iszlámként nem ekkor, nem is a mosdástól, hanem a bűnbeesés után bánatában nyőlt meg a szakála.[5])

---

[1]) II. Súra 36. v.

[2]) Kuulun alkuperäisessä tekstissä näin: mutta hänelle kärpänen puri säärien väliä, Eeva sivalsi siihen, ja siinä paikassa hänelle kasvoi parta.

[3]) Majer Allgemeines Myth. Lexicon. I. 31.

[4]) Weil Bibl. Legend. d. Muselmänner. 19.

[5]) Weil idézett műve. 29.

Ádámnak a szakálán kívül bajúszsza is nyőlt: *Ádámnak nem volt bajuszsza a teremtéskor, de a bajúsz hejit a légy csípte mög, Ádám oda kapott. akkô minygyá szőr támatt az óra alatt.* (Szőreg). Ily féle csipésről a votjákok tudnak. Isten azt mondja az embernek, ha meg nem adja magát az állatnak, nem hal meg. A nagyobb állatoktól óvakodott az ember, de a verébtől nem tartott, ennek sikerült megcsipnie öt: így jött létre a halál és küzdés az életben.[1])

Az embert ért büntetések közé tartozik, hogy az ember elvesztette körömből álló takaróját: *Valamikô még Ádám atyánk nem vétközött, az egész test ojan vôt, mint a köröm; mivelhogy vétközött, elmult. Ez* (t. i. a köröm) *csak fölülmaratt.* (Magyar-Kanizsa.) E helyt nem a bünbeesés következménye figyelemre méltó, hanem hogy az emberek körömmel fedettek valának. Ez a hiedelem meg van a voguloknál is[2]), nálok Numi Tarom az emberi testet egész terjedelmében — mint a hagyományukban van — köröm minőségben alakította; de eredetét fürkészve az iszlámra, illetőleg a zsidó vallásra kell visszamennünk. »Mózes I. könyvének 3. fejezetében levő 7. versét a 7. századbeli arameus bibliai forditás úgy forditja: És világosokká levének mindkettőnek szemei s megtudták, hogy meztelenek: mert meztelenekké váltak a köröm ruhától, a melyben teremtve lettek.« Ez a forditás vagy helyesebben parafrázis egy mondán alapul, a mely a 2. századba vezettetik vissza. A Berésith rabbá czimü mondásban azt olvassuk (20. f.), hogy Ádám ruhái simák voltak, mint a k ö r ö m, szépek mint a k ö r ö m. Még világosabban szól egy későbbi forrás: Milyen volt az első embernek a ruhája? Köröm bőre volt . . . de mikor evett a fa gyümölcseiből, lehámlott róla a köröm bőr . . . Ez a felfogás azután elterjedt a mohamedánok közt is, szerintök 10 dologgal büntette meg Isten Ádámot. Ezek között volt az is, hogy megváltoztatta a bőrét, mely az előtt olyan volt, mint a köröm.[3])

---

[1]) Munkácsi V o t j á k n é p k ö l t. h a g y o m. 53.

[2]) Munkácsi V o g u l n é p k. g y ü j t. I. 164. majdnem betűről-betűre úgy szól, mint a magyar hagyomány: Ebben a pillanatban köröm minőségű bőreik lágyakká lettek, csupán a kézújj hegyén maradt maradt meg egy kevéske köröm.

[3]) E t h n o g r a p h i a. III. 296.

A bűn elkövetése következményeként említi a zsidó vallás és az iszlám, hogy az állatok mind ellene fordultak az embernek.[1]) Ily nemű adatunk is van: *A macska ravasz á'lat, nappal mindég asztat dúdolta a másiknak, hogy ha estét mögéri, röggelre éfődeli a gazdát, vagy a gazdaszszonyát. De az Isten möktompította a macskát, mikô este gyün, éfelejti mit dúdolt. Most mán hijába' dúdolja a másiknak, mer éfelejti.* (Szőreg.)

Ellensége lett az embernek a méhe és a kigyó is. Mondánk ma már ugyan keresztényies szinezetű, de azért felismerhető a méh ellenségeskedése: *Azelőtt a méhecske job' vôt mind most: éccző asz'on'ta Krisztus Urunknak, hogy a kit mökcsíp, hajjon mög: Hajj mög té! Oszt' azûta a méhecske mög is hal. A kígyó is asz'onta: hogy a kit ű mökcsíp, hajjon mög! Jô van, a kit té mökcsípsz, hajjon mög! de tégyöd be né' vögyön a fő'd! Nem is vöszi be, mikô mán égyün az idő, hogy el akar pusztulni, a kocsiútra fekszik, tapossák el.* (Csanád-Apácza.) Egyházas-Kéren azt beszélik, hogy: *A kígyó azelőtt még a paradicsomba' vôt, nem csípött, csak azûta csíp.*

Az emberen kivül megbüntette Isten a kigyót, melyet hagyományunk átkozottnak nevez: *A ki kígyót lát oszt' nem üti agyon, az vétközik, a Szűz Márija éfordul tűle, mert az Istennek átkozott teremtménye a kígyó, mûta az Ördög kígyó képibe csalta mög az embört.* (Temesköz-Lőrinczfalva.) Átkozott a kigyó az iszlámban,[2]) zsidó vallásban és a kereszténységben, de úgy látom — az átkozottságát az iszlámból merítettük, mert: *Mikor az Isten Ádámot paradicsomba vezette, akkor mökhatta neki: Itt légy! paradicsom nyőj! embőri nemzet szaporogygyon! Az Ördög esz' mögírí'lötte, hogy hát neki sémmi haszna nem lösz? Kígyó képibe bűnre csábitotta Évát. Akkô átkoszta mög az Isten a kígyót; azelőtt a kígyót szép á'lat vôt, Éva a kígyórâ jáczczott.* (Egyházas-Kér.) Hogy az iszlám hatásának tulajdonitsam a kigyóra vonatkozó elátkozást, erre a most közlött, nagyon hiányos adatunk adja meg az alapot. Mi csak azt tudjuk, hogy Éva a büntetés előtt a kigyóval jáczczott, de hogy szép volt, hogy milyen szép volt? ezt az iszlám tudja. A kigyó volt — úgymond — az állatok királynéja. Feje olyan volt

---

[1]) Weil említett műve. 27.

[2]) Weil idézett műve. 28.

mint a rubin, szeme mint a smaragd. Testalkata a tevéhez hasonló, bőrén a legszebb szinek játszottak, szőre lágy, mint valami előkelő kisasszony és igy tovább festi, mig végre kimondja, hogy Évának játszótársa vala.[1] A kigyónak ezt a feldicsérését elfelejtettük, de megtartottuk, hogy szép volt, Évával játszott, mi elegendő arra nézve, hogy az eredetre, az iszlámra ráismerjünk.

A bünbeesés következménye még, hogy a pávának rút a lába: *Az Ördögnek ögyéb madara nincs, mind a páva, mer' az Ördögelatta a húsát mög a lábát szép tallé'; nincs is rajta hús csak csont mög bűr. Hogy ê né bízza magát, csúnya lábat kapott. Nem is mer a pára a lábára nézni, mer' ha mögnézné a lábát, mögdöglene.* (Temesköz-Lőrinczfalva.) Töredékünkből nem tünik ki, hogy miért nevezhető a bünbeesés következményének a páva disztelen lába, ezt az iszlámból értjük meg. Az iszlám szerint[2] a pávának, a paradicsom legszebb tollú madarának Iblis, a diabolus, azt az ajánlatot tette, hogy ha beviszi a paradicsomba, megmondja neki a betegségtől, haláltól és öregségtől megszabadító titkos igéket. Tudvalevőleg Iblisnek a paradicsomban nem volt helye. A páva tartván Ridhvantól, a paradicsom őrzőjétől, nem merte Iblis szavát teljesiteni, de azért közreműködött, mert kiküldte az okos kigyót, melynek sikerült bevinni Iblist, kinek rábeszélése következteben elkövette az első ember pár a bünt, evett a tiltottfa gyümölcséből. Isten kimondotta itéletét, melyből a pávának is kijutott: tudniillik közreműködésért elvesztette gyönyörű szép hangját és ruháját. Mondánkban csak a húsát adja el az Ördögnek a páva, mig az iszlámban mindenét, másként szólva önmagát, mikor Iblis közvetitőjéül szegődött. Nem fejthető azonban meg az iszlámból az, hogy a páva a szép tollat az Ördögtől kapja és nem az Istentől, nem is büntetésképpen, hanem húsért cserében. Az az Ördög, a melyik képes húsért tollat adni, a pávát átváltoztatni, mondjuk, újra teremteni, nem diabolus, de demiurg. Ebből azt kell következtetnem, hogy az iszlámból nincs több mondánkban, minthogy a páva rút lábat kapott és hogy őseink, mielőtt az iszlám reájuk hatott volna, oly helyen éltek, a hol a pávát szép madárnak, a demiurg kedves madarának tekintették.

---

[1] Weil ugyanott. 22.
[2] Weil emlitett műve. 20.

Felsorolt töredékeinkben a teremtmények a bukást, illetőleg változást, részint Isten parancsának meg nem tartása következtében kénytelenek viselni, részint elégedetlenségökért. Az Isten parancsának megszegéséről szóló adatainkat jobbára az iszlámban és zsidó vallásban, az elégedetlenséggel foglalkozókat a mongolban leltük fel. Elégedetlenségre vezetendő vissza a kakuk megváltozása is, melynek azonban változatát nem birtuk föllelni: *A kakuk az Úr-Istentül a lekszöb' ruhát kérte, nem elégödött mög a magájéval, akkor az Úr-Isten mögharagudott, az Ördög taréjt attu rá, azûta a kakuk mindég búnynya a töttit, szomorúan kakukkol, mert átok alatt van.* (Majdán.) Mert elvesztette szépségét, szomorkodik a mordvin kakuk is, mely házi állat lévén hajdan, azt fogadta, minden nap tojni fog, de nem tartotta meg szavát, ezért büntetésül Ange-Pâtäi himlőhelyessé tette s az erdőre üzte, hol bánatosan kukukkol[1]).

Fejezetünkben emlékezünk meg az első gyilkosságról is, mint olyanról, mely az embereknek a boldog korban élvezett békés állapotuk megzavarására vonatkozik. Az első gyilkosság semmi összefüggésben sem látszik lenni az ős szülők bukásával, de még az ős szülők gyermekeiről: Káinról és Ábelről sincs benne szó, mi azt mutatja, hogy e hagyománynyal csak az újakb korban ismerkedtünk meg. Teremtésünkről szólva (15. lapon) hallottuk, hogy az Ördög tanitotta meg az embert pálinkát főzni: az emberek aztán lerészegedve agyonütötték egymást. Mondánk változata a mordvinoknál fordul elő s annyiban tér el a mienktől, hogy mikor Saitán megtanitotta az embereket sört és méhsört késziteni, lisztből pálinkát főzni, mitől megrészegedvén, nem egymást ütik agyon, hanem Niški-Päzt: az Isten fiát.[2]) Az első gyilkosság a mordvinokként is a részegedés következménye, mi iszlám maradvány, az iszlám törvényekről tudjuk, hogy halálos büntetés terhe alatt tiltja a szeszes italok élvezetét. Még az iszlám hatásnál is újabb a kereszténységé, melynek nyomai látszanak meg a következő adatunkon: *A kocsmába történt az első eset* (t. i. a gyilkosság) *az Ördög èlopta az embörnek a pipáját; a kinek elveszött a pipája, agyonütötte a társát* (akire gyanakodott) *pedig az*

---

[1]) Barna A mordvaiak pogány istenei. 36.
[2]) Barna Ösvallásunk kisebb isteni lényei. 5.

Ördög tötte el a pipáját. (Egyházas-Kér.) Mikor népünk az iszlám törvényeit felejtette, a kereszténységéit — melyek a dohányzást kezdetben szigorúan tiltották — megismerte, akkor a pálinka, illetőleg a szeszes ital helyét mondánkban a pipa foglalta el.

A bukásról szóltunkban a következő vallások hatását szemléltük: legtöbb hagyományunkon észleltük az iszlám nyomokat, ugyancsak ennek a vallásnak a hatását láttuk a mondáinkkal egyező votják és vogul adatokon. Az iszlámmal mintegy egybeforrva jelentkezett az Ádám szakálának növéséről emlékező maradványban a zsidó vallás elannyira, hogy e hagyományunk vizsgálásánál akaratlanul is Constantinus kabarjai, illetőleg Ibn Dasta kozárjai jutottak eszünkbe.[1]) Constantinus szerint a kazár nemzetből való kabarokkal egyesültünk, a kozarok legnagyobb része pedig Ibn Dastaként a zsidó hitet vallja, de az előtt a kozárok hite hasonló vala a törökök hitéhez és fővárosukban: Szara Senben, de más városukban is: Hab Nela-ban muszlimek (mohamedánok) is laknak, vagyis zsidó és iszlám vallást követők laknak együtt, minek folytán a két vallás hiedelmei egybeolvadhattak. Több hagyományunk változatát a láma, illetőleg buddha vallású mongoloknál leltük fel, mi nagyon is figyelemre méltó bizonyíték, melyet azonban más alkalommal használunk fel.

Vízözön.

(Felolvastatott a M. Néprajzi Társaság 1891. márczius 21-én tartott ülésében.)

A vízözön létrejöttét a legtöbb nép büntetésnek veszi a megbántásért, melylyel a veszedelem napjaiban élők felső lényöket haragra lobbantották. Kerülnek azonban minderről mit sem tudó mondák is, mire nézve a Reguly[2]) lejegyezte vogulok vízözönről emlékező hagyománya példaként idézhető. A vízözön bekövetkezésének e szerint semmi fontosabb oka nincs, mint hogy hosszú tél után szerfölött rögtön álla be a nagy havakat és jegeket egyszerre megolvasztó hőség: Isten megbántásról, roszsz emberekről és jámbor férfiúról nincs említés téve, mind e mel-

[1]) Hunfalvy Magyarország ethnographiája. 200. 215.

[2]) Hagyományai I. 156. Munkácsi Vogul népköltési gyüjtemény I. 69.

lett is találkozik Noé — nem ugyan ezen a néven ismeretes, ha nem öregnek nevezett — ki a halál kikerülésére nyárfát tanácsolketté vágni s kettős sajkát csinálni, mi megfelel az emberiséget elveszéstől megmentő Noé bárkájának. A magyar monda töredékek nem ily egyszerűek és idegen hatástól mentek, mi már beszélünk Isten megbántásról és a vizözönt büntetésnek vesszük. Van a voguloknak más vizözön, illetőleg tűzözön mondájuk is, melyet Munkácsi[1]) közölt, sok tekintetben megegyező némely töredékünkkel, csakhogy alapul ezt sem fogadhadjuk el, mivel a főisten — természetesen idegen hatás folytán — vas hajót jár kikészíteni, »tokhal bőrből való — takaró sátort készit«, szóval anyaggal foglalkozik, nincs neki demiurgja, nem a vogul és altaji teremtő monda Istene többé, hanem azért megérdemli, hogy hagyományainkkal összevessük. Mi ezúttal a votjákokra vetjük szemünket, náluk leltük fel — mit előre kijelenthetünk: — a magyar vizözön monda töredékek mását. Nem is titkoljuk el örömünket a fölött, hogy rokon néppel birunk közös kincset és áldjuk népünket ősiségéhez való ragaszkodásáért, mert hagyományainkban a votják vízözön, nem különben a vogul tűzözön monda főbb részeit bemutathatjuk, söt sok tekintetben teljesebb képet is nyujthatunk, mint akár a votják, akár a vogul hagyományok.

A votják monda Nojt[2]) Inmárnak, a főistennek kedves emberekint állitja elénk. Ez a kedves ember egy alkalommal igy szólván: A világot nagy viz fogja elárasztani! és nagy hajót kezdett késziteni. Honnan tudta meg Noj, hogy a világot víz fogja elárasztani? a votják mondában világosan nincs kimondva: csak abból következtethetjük, hogy a főistentől tudta meg, mert a monda Inmár kedves emberéül tünteti fel és mig Nojt a vizözön veszedelméből kimenti, az emberiséget beleveszettnek engedi tekinteni. Hasonlóképen a mondából kell kiolvasnunk, hogy a vizözön a bün büntetése volt, mivel nem mindenki tudta bekövetkezését, csak Noj, Inmárnak kedves embere. Nem tudjuk azonban mi féle lények vesztek el a vízben: Óriások-e, vagy hősök, avagy csak egyszerű emberek? A magyar hagyományokban kétféle hiedelmet találtunk eddig az elveszett lényekre vonatkozólag. Az egyik a kereszténység tanitásaként festve az emberek viselkedését, közönséges lényeknek: embe-

[1]) Idézett műve I. 68.

[2]) Munkácsi votják népköltészeti hagyományok 51.

reknek nevezi: *Mindég mulattak az embörök, lakodalmaskottak, azê pusztította el ükеt vízözönnel az Isten* (Szőreg); a másik adat szerint a veszedelem az Óriásokat és Tündéreket érte: *A vízözönbe' multak ki az Órijások mög a Tündérök, mert az Isten parancsolatytyát nem akarták tartani. Mindég mulattak, fajtalan életöt éltek, el is pusztultak.* (Szőreg.) Az Óriások, Tündérek és a Noé korában élő emberek elpusztulását nem ok nélkül helyeztük egymás mellé. Hagyományaink egynél több vízözönről nem beszélnek, Tündér, Óriás, ember ebben vesz el, mi azt jegyzi, hogy a vízözönben halálukat lelt lények, kiket ma némely hagyományunkban embereknek találunk mondva, tulajdonképpen Óriások és Tündérek kora vala. Így tanítja ezt a Szentirás[1]) az iszlám[2]), és pogány vallás legtöbbje, melyek közül elegendőnek véljük az ismeretes indet felemlíteni.[3])

Meg kell jegyeznünk, hogy a mi monda töredékeink mindegyikében sincs ugyan nyiltan kifejezve, hogy a vizözön a bűn büntetése, meg van azonban bennök az ezt mutató vonás, t. i., hogy Isten csak Noénak adja tudtára miszerint az egész világot vízözönnel pusztitja el s a bárkát Noéval titokban készitteti. Isten büntetni akarta az Óriásokat és a Tündéreket, mivel bűnösök voltak, megkímélni a jámbor Noét, ezért kell titokban építenie Noénak a bárkát. Harcz ez Isten és Óriások között, de milyen harcz? Némely monda töredékeinkben reá jönnek az Óriások a hajó épitésre, találunk is ellenszegülést, a félig meddig kész bárkát hasznavehetetlenné iparkodnak tenni, hanem más adatainkban sikerül Istennek meglepni őket.

Az Ó-szövetség Istene, hasonlóképpen az iszlámé nem titkolta el akaratát: időt engedett az emberiségnek a megtérésre, mi több, követet küldött hozzá Noé személyében,[4]) hanem a mi Istenünk és a votjákoké egészen más Isten, könyörületet nem ismerők, nekik nem kell a bűnös megtérése, a bosszú vezérli őkét, megtorolni a bűnt, ez a czéljok. Ilyen az indek Istene is: Visnu, ki hogy a gonoszokat kiirthassa, hal alakjában képes a földre

---

[1]) I. Mózes VI. 4.: Sirák XVI. 8.; Baruk III. 26.

[2]) Weil Biblische Legenden der Muselmänner 45.

[3]) Wollheim da Fonseca Allgemeine vergleichende Mythologie 28.

[4]) XI. Súra 26. v.

jönni s igy beszélni a jámbor Satjavatra nevü királylyal, kinek tudtára adja, hogy mindenkit, a ki őt megbántotta, vizözönnel söpör el a föld szinéről, neki pedig és társainak hajót küld, hogy megszabadulhassanak.[1]) Az első, mit már ezúttal megállapithatunk, az, hogy a rokon népek közül a votjákokkal közös gondolkozású és érzésű Istenünk van: egy és ugyanaz az Isten, csakhogy ők Inmárnak, mi Istennek hivjuk.[2])

A teremtésről és bukásról tudó hagyományainkban Istenen kivül demiurgot is találtunk, mit hasztalanul keresünk az adatainkkal egyező mondában. Isten és az ember között szereplő közvetitőről a voguloknak A szent tűzözön regéje nevü hagyományában van szó. Világ-ügyelő-férfi a közvetitő a világot tűzözönnel elpusztitani akaró Arany-Kworès és a veszedelemnek kitett emberek közt.[3]) A magyar vizözön mondák már mesélnek demiurgról is. Egyik hagyományunkban egy helyt az van ugyan mondva, hogy a demiurgként előjövő Angyal maga az Isten, de ha adatunk egyéb sorait tekintjük, azonnal meggyőződünk róla, hogy itt valóságos demiurgról van szó és csak a kereszténység hatásának a következménye, hogy a demiurg Angyal úgy van feltűntetve, mintha maga az Isten volna. A kereszténység Istene tanitja az embert Önmaga és jelenik meg Ábrahámnak angyal képében,[4]) a demiurggal rendelkező isten — mint a teremtésről szólva hallottuk — a demiurgja által intézkedik Hagyományunk szerint: *Mikor az Isten mökparancsolta Nójénak, hogy csinájjon bárkát, Nójé asz' mondotta, hogy ű nem képes asztat mökcsinálni. Maj' küldök én néköd ëgy embört, a ki néköd mögmutatytya, hogy të asztat hogy' csináld! Az Isten naponta Anygyal képibe' mögjelönt oszt' mögmutogatta Nójénak: hogy csinájja a bárkát. Nójé hászomszáz esztendejig csinálta a bárkát; a felesége nagyon óhaj-*

---

[1]) Majer Allgemeines Mythologisches Lexicon. II. 271.

[2]) Hunfalvy (Reguly hagyományai. I. 288.; Magyarország ethnographiája. 242.) meg is kisérté bebizonyítani, hogy a magyar vimád-ban a vim = im istent jelent, mi megfelel a votják Inmár szó Inm-jének. (Castrén Vorlesungen über die Finnische Mythologie 306.; Buch Die Wotjäken 149.) E szerint meg van még nyelvünkben a votják Inm istent jelentő szó mása is az áld szóval összetéve: im-áld, imád, vimád.

[3]) Munkácsi Vogul népköltési gyűjtemény. I. 73.

[4]) I. Mózes III. 21.; XVIII. 1.

totta tunni, hogy mő're jár (Noé), *de mivel Isten möktiltotta, hogy sönkinek nė monyggya, hát Nójé nem is mon'ta! Véktire a feleséginek a testvéreji készítöttek italt, a möliktül Nójé elalutt; a mikor az álombul fölébrett, Isten parancsolatytyárúl mökfeletközött és a feleséginek elbeszélte, hogy az erdő nyílás köszt a tengör partyán épít ėgy házat, mert ojan víz gyün, hogy az egész földön a népet eltörüli. Másnap röggel osz'tán Nójé kimönt a bárkáhon, létötte a humicskáját; mikor a baltáját szokás szörint a fába vákta, a fa koppant; mögijett, mert a fa azelőtt nem koppant, mingyá' észrevötte, hogy ű vétközött. Az Istennek osz'tán imátkozott, könyörgött az ű bűnejijért, akkô ėgy Anygyal mönt oda, adott neki ėgy gombojag fonalat; mökparancsolta, hogy kösse mög a végit, osz'tán vigye, eresz'sze* (a gombolyagot). *Nójé neki is indult oszt' eresztötte* (a gombolyagot), *de az Anygyal elôtta a fonalat, így osz'tán a fonál húzódott Nójé után. Mikô mán Nójé egész leeresztötte a gombojagot, akkor látta, hogy húzódik utánna a fonál. Hét esztendejig bójongott az erdőbe', mert viszsza nem birt mönni; akkô jelönt mög neki mögén' az Anygyal, mögmon'ta neki, hogy ez az Isten büntetése, a mé' a feleséginek mögmon'ta hogy bárkát csinál. Azután Nójé feleséginek a tes'vérjei fölkeresték Nójét, hogy mi' csinál? tűnődtek, hogy ijen dolgon töri az eszit anynyi üdő úta, a minek hasznát nem vöheti. Azután kigúnyólták Nójét* (oszt' bepiszkolták a bárkát.[1]) *Mindaddig möntek nézni a többi emböröк is a bárkát, hogy Nójé kéntelen vôt ott hanni. Akkor Isten ojan fekéjt eresztött a népre, a mibül mög nem gyógyulhattak sömmi módon addig az idejig, még végre ėgy ijen beteg a Nójé bárkájába lévő csúnyaságba belekeverte magát: beleesött, a mijáltal azonnal möggyógyult. Azután az emböröк a bárkát vékképpen kitisztították, mer' orvosságnak elhor'ták. Azután csakugyan elkövetközött az Istennek ígért bűntetése, a vízözön. Angyal által jelöntötte mög Isten Nójénak, hogy mos' mán rakogygyon a bárkába, de még akkor is az atytyafijaji kinevették, hogy kibujdosott az erdőre közülük lakni. Bekövetközött azután a vízözön, az Isten mökparancsolta Nójénak, hogy mást sėnkit' be nė vögyön az ű családgygyán kivül. Mikor Nójé bemönt a bárkába, a felesége a tes'vérjejit mökhítta, hogy mönynyenek űk is a bárkába. A mikor*

[1]) Saastultivatkin arkkia.

a víz mán ojan vôt, hogy mán lábalni alig löhetött, oda sijettek, de Nójé be nem eresztötte üket. Nójétúl még csak bemöntek vôna, de az oroszlán vôt a segedelmire; mert mikor látta, hogy Nójé küzd, az oroszlán á'lott az ajtóra, így osz'tán nem möhettek be a bárkába. Isten mökparancsolta Nójénak, hogy csak az ojan á'latokbúl vigyön be, a mölik a vízbe nem él mög; de az egér, mikor a lukja teli vôt vízzel, kigyütt és a bárkára mászott Nójé tutta né'kül. Mikor Nójé möglátta az egeret, hogy rákcsájja a bárkát, lèhúszta a kesztyűjit a kezirü' oszt vákta hozzá, a kesztyűbül macska lött, a mölik azúta az ártalmas férgeket pusztíti, èpusztította az egeret is. Mikor a víz apatt, a bárka Bororát högyön ál't mög. (Magyar-Szent-Márton.)

Tegyük mondánkat vizsgálódásunk tárgyává. Kezdő soraiban a bárka készitésének idejét a Szentirástól eltérőleg száz esztendő helyett három százra teszi: ugyan csak az elején szól arról is, hogy Noé feleségének a testvérei italt készitettek, melytől Noé lerészegedett, mi részben a teremtő mondából, a sör készitéséből való, miről fentebb a 15. lapon szóltunk; részben a Szentirás Noéjának megittasodása. Érdekesebb ennél, hogy az italt többen Noé feleségének a testvérei készitik, vagyis az ital készitésénél több demiurg szerepel, éppen úgy mint fentebb a 25. lapon Illés teremtésénél. A részegitő ital feltalálójául különben mondáink különféle személyeket hoznak fel. A 15. lapon szóltunk arról, hogy az Ördög tanitotta az embert a pálinkafőzésre, természetesen eredetileg nem a diabolus, hanem a demiurg Ördög, ugyan ezt találjuk a votják mondában, hol Saitán oktatja rá Noé feleségét a sör főzésre, a voguloknál pedig Xul'-ater mutatja meg Numi-Tarém feleségének a hordóban levő részegitő italt.[1]) Más magyar hagyományban Bűbájos asszony, tehát mint a finneknél, asszony a sörfeltalálója. E monda a találgatós mesék közt szerepel. A nép megragadott adatunkból egy — mondhatni — különös vonást hozzá kötötte, alakitotta az egész esemény elbeszélését. A mi a találgatóssághoz nem vágott, mint fölöslegest eldobta; kár, hogy a különös vonást a monda közepén lelte föl, nem a végén. Az ragadta meg figyelmét a vizözön elbeszéléséből, hogy a fa, mig

---

1) Munkácsi Votják népköltészeti hagyományok 50. Vogul népköltési gyüjtemény I. 68.

Noé megtartotta a titkot: nem beszélte ki, hogy hajót késziteni jár, bármint ütötték, vágták, nem koppant: *Méddig nem koppant Nóvénak a fejszéje à fábà?* Igy hangzik a násznagy egyik, vőfélyhez intézett kérdése a lakodalmakban. *Addig nem koppant, még még nem részègítette Nóvét a felesíge; azûta koppan.* Meséje pedig a következő: *Az Úr-Isten mègjelèntètte Nóvénak, hogy elpusztul à világ, csinájjon bárkát. Aszt is mègmon'ta neki, hogy nè monygya sènkinek, hogy hová jár! A felesíge ègyre kérdèszte, hogy hová jár, de Nóvé csak nem akarta mègmondani; nem is mon'ta, még még nem részegítètte* (a felesége.) *A felesígit ojan Bíbájos aszszon oktátta rá, hogy részègícsese még Nóvét. Mon'ta neki, hogy főzzön árpát fazékbà', oszt' annak a levit itassa még Nóvéval, akkor mègmonygya. Úgy oszt' főzött neki árpát fazékbà' és annak a levit itatta még vele, attul Nóvé mègrészègèdètt oszt' mindènt kibeszélt. Azûta koppan mindég, àzûtà májig is koppan a fejsze à fábà!«* (Magyar-Kanizsa.) Leszámítva azt a különbséget, hogy nálunk Bűbájos asszony tanítja Noé feleségét, a votjákoknál Saitán, e töredék majdnem szóról-szóra azonos a votják monda elejével.

Szó volt már az 51. lapon mondánk ama kijelentéséről is hogy Isten megtiltotta Noénak a titkot, t. i. a hajó építést elárulni, mivel miként az ind Visnu irgalom nélkül elpusztitja a Noé családján kivül az embereket, minek okául a magyar hagyományok az elerkölcstelenedést nevezik meg. Noé nem birta a titkot megtartani, felesége veszedelembe döntötte, feleségét pedig más lény vette reá, hogy Noénak ártson, mi nagyon hasonlit a Szentírásból ismeretes ős szüleink bűnbeeséséhez, melyben a diabolus Ördög csábitotta bűnre Évát, Éva vette reá Ádámot a tiltott fa gyümölcséből való evésre. Cselvetésül hagyamányunk Noénak lerészegitését mutatja be; adatainkban azonban más cselek is fel vannak hozva, milyen a mosdóviz eltevése, hogy Noé reggel ne tisztákodhassék: *Mikô Nojé a bárkát készítötte, mög vôt* (az Istentől) *parancsolva, hogy sènkinek mög nè monygya, hogy mit csinál. Nojé osztán úgy csinálta, hogy sènki sè' tugygya mög, hogy huvá jár. A mellék tartományba' vôt ègy' nagy erdőség, ennek a közepibe' ègy' igön nagy högy vôt, annak a tetejibe' csinálta Nojé a bárkát! Mikor a bárka készült az erdőbe' a högy tetejin, mán akkô mindönféle á'lat mögjelönt a bárka környékin. Nézögették,*

de csak az á'latok láthatták a bárkát, mert az ojan bárka vôt, hogy (az emberek közül) *sënkinek së' vôt látható. Az Úr-Isten úgy parancsolta ki, hogy* (Nóé) *sënkinek nè mongya, még a feleséginek së' mongyа mög. Az is mög vôt parancsolva, hogy mindön röggel mögmozsgyon, mikor a munkára indul, mer' ha mög nem mozsdik, be nem végezi* (a bárka csinálást.) *Igy hát Nojé hozzá fogott a dologhon. Mönt mán a dolog jô, de sënki së' tutta hogy huvá jár, mert Nojé mindég korán mönt, még nap fönkőtte előtt ê mönt a bárkát csinálni oszt' későn gyütt mög, sëmmi útytyát mög nem tapasztalhatták. Az Ördög mindön áron mög akarta tunni, hogy huvá jár Nojé? êjárt a feleségihön beszélgetni, kérdöszte tűle: Huvá jár a té urad? De a felesége së' tutta, huvá jár Nojé, nem mon'ta mög neki, csak anynyit tudott, hogy mindég még napfönkőtte előtt elindul, mög mikô êmén, mindég mögmozsdik. Asz'ongya az Ördög: Hát töd' el a mozsdó vizit! Hogy eltötte a mozsdó vizit, Nojé nem mozsdott mög, úgy mönt ê mozsdatlanul bárkát csinálni. Mikor hozzá fogott a munkájához, egész haza ha'laczott a kopogás; akkô möntek nyomrú-nyomra. Mán nem meszszi vôtak, mikô az Úr-Isten Angyalt kű'dött hogy azonnal mozsgyon mög, ha mássâ nem, a vizeletytyivê, mer' minygyá' vége a munkának. Mihánt mögmozsdott, minygyá nagy köd ereszködött, nem tuttak së huvá së mönni, nem láttak a ködtű, möktévettek. A felesége asz'tán is êtötte mindön röggê a mozsdó vizet, de asz'tán sikeretlen lött, mert a vizeletytyivel mozsdott mög. Mikô mán az Ördög látta, hogy hijába töszi el a* (Noé) *felesége a mozsdó vizet, babonaságot készí'tetött* (Noé feleségével) *árpábul mög komlóbul, hogy aszt itassa mög Nojéval, úgy majd nem tugyja elkészíteni a bárkát.*

Háromszor félbe' köllött neki hanni a bárka építésit, mert nem bírta az Ördög miatt mindön baj në'kül elkészíteni és így száz esztendő került bele, mikor a bárka elkészült. Mikor esőzés á'lott be, negyven nap és negyven éjjel szüntelen szakatt és így mindönféle á'lat, a mölik a vízbe nem élhetött mög, a bárkához tolakodott. A népek még akkô is lakodalmaskottak. Nojé osz'tán az á'latokbû szött be a bárkába, de a legyet kihajtotta, hanem a légy bebût az á'latok fülibe, csipte, onnét is kihajtotta. Mikor kinézött, akkô mán oda rakodott az ereszet alá száraz hejre; akkô mon'ta hogy légy, itt légy! Így osz'tán rajta maratt a légy,

úgy hijuk azúta. Oda mönt az Ördög is, hogy ereszsze be! Nojé nem akarta beereszteni, de beszökött. Az elefánt füle alatt kígyó képibe' szökött be, nem tuttak sëmmit së felüle, möddig a bárka majd kilukatt, akkor rötte észre Nojé, hogy valami ellenség vagyon a bárkába'. Minygyá' vizsgálatot tartottak, mög is tanálták, akkô mán kifúrta a bárkát, hanem mökesípték ü kelmének a gallérját, kidopták a bárkábú. Mikô észrevötte Nojé, hogy a víz apad, ho'lót eresztött ki mög galambot. A galamb öszsze-viszsza kódorgott, viszszamönt a bárkába. Mikô jô apatt mán a víz, Örményország högyejin á'lott mög a bárka, akkor ismét ëgy' galambot bocsá'tott ki a bárkábû, a ki azután mán olajfa ágat hozott a szájába', ekkor bizonyosnak á'lította (Noé), *hogy mán a víz jô apad, kimönt a bárkábû.*

Mindamellett, hogy körülnészte magát Nojé, szödögelődni keszdött ; veszszőket szödött öszsze, hogy mögjegyözze a víz apadását ; abbul (a sok leszúrt vesszöből) *támatt a szőlő, így lött Nojénak szőlős kertye. Mikor kimöntek a bárkábul, Istennek hálát attak. Az Isten mögígérte, hogy többé vízözönnel nem bünteti mög üket, azért atta az égi szivárványt ; a pipát mög azé' röndölte, mi által aszt jelönti, hogy tűz által fog a világ elveszni.* (Szőreg.)

Noénak mosdatlanul való dologba kezdését veszi több töredékünk az oknak, hogy nem haladhatott. Egyik gyüjteményünkben[1]) közlött adatunk szerint Noé annyira dolgozott, hogy a veriték gyöngyözött rajta, még sem haladt, így jár emebben is: *Száz esztendejig munkálkodott Nojé a bárkával, oszt' nem mönt sömmire ; akkô jelöntötte neki az Isten, hogy mozsgyon mög, mê különben hijába' munkálkodik. Mögmozsdott, oszt' mindön a hová tötte, oda illött.* (Temesköz-Lőrinczfalva.) Ugyan így jár Noé alább közlendő Magyar-Szent-Mihályon lejegyzett mondánkban. Több hagyományunk a mosdásra vezeti viszsza a bárka szivárgását[2]), milyen a következő: *Vétök a dologhon, kinyérhön, vagy akar mihön addég hozzá nyúlni, még az embör mög nem mozsdik, mög nem imátkozik : mert Nojé is mikor mozsdatlan' ütötte a szöget a bárkába, a bárka ott* (a hova ütötte) *mindég csöpögött.* (Egyházas-Kér.) A nép azt is meséli, hogy három szeget vert Noé a bárkába, melytől csorgott a bárka : *Mikô a Nojé a bárkát építötte, ër röggê*

---

[1]) Szeged népe III. 184.

[2]) Ugyanott III. 183.

mikô fölkelt, nem mozsdott, szöget vert bele hármat oja't hogy csurgott. (Magyar-Szent-Márton.) Most felhozott hagyományunk a mosdáshoz hozzá veszi az imádkozást is, mit más adatunk is megkövetel[1]) Az imént bemutatott szőregi monda szerint háromszor félben kellett Noénak hagynia a bárka épitését, három bűnét sorolják fel hagyományaink is: a megittasodást, nem mosdást és nem imádkozást; mind a három az iszlámra vezethető vissza. Az iszlám tiltja a részegítő italok élvezetét, megparancsolja a naponként való mosdást és imádkozást[2]). Egyszerű megkérdezése folytán jut az Ördög a bárka épités tudomására eme hagyományunkban: *Nojé okos embör vôt, mégis mökcsalta az Ördög: mökkérdöszte, hogy: Mit csiná'sz, Nojé? Nojé nem akarta mögmondani, mikô mögmon'ta, hogy bárkát csinál, a mit nappal csinált, az Ördög lérontotta éccaka; úgy oszt' Isten Angyalt kű'dött a segicseségire, akkô mökcsinálta.* (Csanád-Apácza.) Más adatunkban Noé felesége megátkozta a fát, úgy tudta meg: hova jár Noé, mert azóta a fa kopog: *Mikô Nojé csinálta a bárkát, az Isten mögmon'ta neki, hogy sënkinek së mongya mög, hogy ű mit csinál. A felesége ëgyre kérdöszte, hogy huvá jár? huvá útazik, vagy mit dôgozik? de Nójé nem mon'ta, hogy ű mit dôgozik. Ëcczör, mikor készült Nójé, hogy elmén; a felesége jis készült utánna, mönt is ëgy' darabég de Nójé elveszött. Azután az asszony sírásra fakatt az erdőségbe', hogy nem tuná'ta a hitrössit, akkô mon'ta, hogy átkozott lögyön az a fa, hogy hajjam mög: mëre dôgozô? Azúta kopog a fejsze a fába, azelőtt úgy járt az, mint a vízbe', mert a mi fát kivágott, úgy pászszolt, mind a kit csak oda köl' tönni. Akkô mönt oda az Ördög, a hogy' ű tüzelt, kérdöszte: Mi' csinálsz, Nójé? Nójé az Ördögnek së mon'ta mög. A hogy' tüzelt Nójé, kapta az Ördög haragjába'* (beleszellentett a tüzbe[3]) *azúta füstöl a tűz. Mikor az Ördög ëmönt, belevágott Nójé a fába, ojan csomó lött ott, hogy még a fejsze éle is kitört.* (Magyar-Szent-Márton.)

---

[1]) Idézett mű III. 184.

[2]) V. Súra 99. v. Vámbéry. Vázlatai Közép-Ázsiából 162. IV. Súra 42. v. V. Súra 7. v., Vámbéry idézett műve 160.: Al-Korán Buzitai Szeldmáyer forditása 34.

[3]) Kuulun alkuperäisessä tekstissä näin: Pieri valkean päälle. Szeged népe III. 182. lapján közlött változatban Noé a feleségének a kérdésére feltárja a titkot.

Az alapul felvett magyar-szent mártoni mondaként Noénak a miért a titkot elárulta, hét esztendeig kellett bolyongnia az erdőben s mikor innen kiszabadul, feleségének testvérei háborgatják. Az iszlám[1]) irja le, hogy Noéból tréfát űztek a rokonai. Milyen volt azonban a tréfájok, csak gúnyból állott-e? erről az iszlám hallgat. Szerintünk vastag tréfát űztek az emberek Noéval: *Mikor Nóvét a felesíge mëgrészëgítëtte, a fejszéje azután mindég kopogott Nóvénak. A kopogásra az embërëk mëntek oda nézni, oszt' kiesúfolták Nóvét, hogy më' csinájja* (a bárkát.) *Be is* (piszkitották[2]) *a bárkát, a mikô Nóvé fel is haggyott vele. Az Úr-Isten osz'tán oda kü'dötte az Anggyalt, hogy csinájja* (Noé a bárkát). *Nóvé nem akarta csinálni: Nem csinálhatom* (be is piszkitották[3]) *hogy csinájjam? Az Anggyal elmënt az Úr-Istenhën, de az Úr-Isten csak viszszaküdte Nóvéhon, hogy csinájja, nem lësz sëmmi baj! Az Úr-Isten a népet mëggyátolta a'val, hogy sebëssëk lëttek oszt' a* (piszokkal) *mëgkenték magukat, akkô mëggyógyultak, úgy oszt' tiszta lëtt a bárka, úgy csinálta mëg Nóvé a bárkát.* (Magyar-Kanizsa.)

Nem bepiszkitja a bárkát, hanem a mit nappal csinált Noé, éjszaka lerontja az Ördög a fentebb közölt csanád-apáczai töredékben, ugyan igy tesz a votjákoknál Saitan: a Noj-tól készitett hajót egészen összetörte, mikor Noj feleségétől megtudta, hogy Noj hajót késziteni jár.[4]) Itt is iszlám hatással van dolgunk és eredetileg nem a bárka elpusztulásra vala az Isten parancsa megszegésének a következménye, ha' a paradicsomé. A diabolus (Ördög) tulajdonképpen a paradicsomot tette tönkre az emberek számára az által, hogy az Isten parancsának a megszegésére csábitotta az első szülőket.[5])

Népünk tudni akarja még a fát is, melyből Noé bárkája készült. A Szentirás magyarázói fenyő-, vagy czedrus fából, általában enyves, szurkos fából készültnek jelzik a hajót[6]) mi jégër-

---

[1]) XI. Sure 39. v.

[2]) [3]) Saastutt ivatkin arkkai.

[4]) Munkácsi Votják népköltészeti hagyományok 50.

[5]) Weil Biblische Legenden der Muselmänner 25.

[6]) Tárkányi Szentírás: Genesis VI. 14. jegyzet.

fából készültnek fenyőfa enyvvel enyvezettnek mondjuk, mások szerint grófér fából való volt.[1])

Elkészülvén a bárka, Isten az Angyala által adta tudtára Noénak, hogy rakodjon bele a bárkába; van azonban nekünk másik idevonatkozó adatunk is, melyben el van mondva, hogy mikor Isten kiadta Noénak, hogy bárkát épitsen, azt is megjelentette neki, hogy akkor hurczolkodjék be a bárkába, mikor vas asztalon eszik. Egyszer mikor aratni mentek, szüntelenül esett az eső, kenyeröket nem tudták máshova tenni, mint sarlóra; ekkor jutott Noé eszébe, mit mondott Isten, hogy itt az idő, mert most esznek vas asztalon.[2]) Megjegyzendő töredékünk ama sora, melyben Noé földmivesnek van festve, mi arra vall, hogy hagyományunk abból a korból eredt, melyben őseink földmiveléssel foglalkoztak. Nem különben figyelemre méltó, hogy a vízözönt aratásra teszi.

Isten a rosszakat akarván elpusztitani a vízözönnel, Noénak meghagyja, hogy családján kivül másokat ne vigyen be a bárkába, mire törekszik is Noé, de mint a szőregi, gyűjteményünkben[3]) közölt egyházas-kéri és a következő mondából látjuk, az Ördög is bejutott a bárkába:[4]) *Mikor az Úr-Isten mökparancsolta Nojénak, hogy — nagy vízözön lészön — épicsesön égy' bárkát, vaggis hajó szekrént. Mindön nap kimönt* (Noé) *dôgozgatni, de soha kopogás abba' az erdőbe' nem ha'laczott. Ééczör asz'ongya az Ördög Nojé cseléggyginek: Hová jár a gaszdád? Én nem tudom. No, ha nem tudod, akkor a vizet mind écs csöppig mindön este kiöncsd, hogy në tanájjon a házná' écs csöppet së! Azután fölébrett a Nojé, de nem taná't écs csöp' vizet së'. Mögindul az ű munkájához, mihánt beleváktu a fába a fejszéjit, ojan röngés lött, hogy az egész világba elhallaczott és akkor hogy próbálta a fát a hejire tönni, sëhogy së' paszszolt oda. Az Atya-Isten az Angyalával jelöntötte neki, hogy nálad a forrás, mozsggyá' mög! Mögmozsdott, sëmmi kopogás nem hallaczott. Mikor Nojé êkészítötte a bárkát, asz'on'ta az Isten neki, hogy egész csalárggyával*

[1]) Szeged népe III. 192.

[2]) Ugyanott III. 182.

[3]) Szeged népe. III. 182.

[4]) A magyar-szent-mártoni mondában Noé felesége a testvérjeit hívja be a bárkába.

hurczolkogygyon be; be is hurczolkodott, de a szögálója elmaratt, Nojé osz'tán mérgibe' asz'on'ta neki: Hozzon az Ördög! Az Ördög ott termött, elkapta, bevitte, osz'tán (az Ördög) *nem akart kimönni. Alig vôt az Ördög a bárkába' ëd darabég, kifúrta a bárkát; Nojé mindönnel próbálta begyugni, de nem ért sömmit së', úgy osz'tán lëcsapta az Ördög nevetlen újját, a'val gyukta be a lukat, minygyá' nem fojt. A fába a csomó az Ördög nevetlen újját jegyözi; azé nevetlen új, nem birtak nevet anni.* (Magyar-Szent-Mihály.) Egyik vogul hagyományban a vogul Noé nem a cselédjének, hanem a feleségének mondja: »Szállj fel, te Ördög!« mire az Ördög az asszony hasába bújt és ily módon jutott a hajóra. A másikban Noé felesége viszi be a varrószerszám-tartó ládikában Xul'-ātért: a votjákoknál szinte Noj a feleségét hívja ekként: »Nosza Ördög, gyere be!« mit Saitán magára magyarázván, bement a bárkába.[1]) Másik magyar változatunkban, a szőregiben az elefánt füle alatt kigyó képében szökik be az Ördög a bárkába. Ez sem egyéb az iszlám bűnbeesés és egy részének csonkított változatánál. Az iszlám Ridhvant teszi meg a paradicsom őrzőjéül és Iblisnek, a diabolusnak nem engedi meg a paradicsomba való bejutást, kinek azonban igéretek után a páva közbejátszásával sikerült a kigyót rászednie, hogy Ridhvan tudta nélkül a kigyó fogai közt a paradicsomba bejutott, hol Éva közvetitésével megcsalta Ádámot: vagyis azt, hogy a kigyó elefánt alakú volt az előtt,[2]) ezt elfelejtettük s csak annyit tartottunk meg, hogy az Ördög az elefánt segitségével ment be.

Némely mondánkban[3]) az Ördögön kivül a légy is beleigyekszik a bárkába, de Noé kihajtja, ekként az ereszet alatt foglalhat csak helyet, igy menekűl meg a veszedelemtől; a magyar-szent-

---

[1]) Ethnographia 1891. évfolyam 151., Munkácsi Vogul népköltési gyüjtemény I. 68., Votják népköltészeti hagyományok. 51. Nálunk Szeged népe. III. 182. lapján közlött adatunkban »Noé feleségének árnyékába húzódva szökik be a Sátán.«

[2]) Weil idézett műve. 23. 22. A kígyónak elefánt alkatát ismeri a zsidó vallás is (Majer Allgemeines Mythologisches Lexicon I. 32.), hogy mi mindemellett is az iszlám hatására vezetjük vissza mondánk e részét, noha zsidó vallás nyomai is mutatkoznak egyéb hagyományainkon, oka abban keresendő, hogy hagyományunkon észlelhető egyéb vonásokat csak az iszlámban leltük föl.

[3]) Szeged népe III. 182. és fentebb a szőregi változatban.

mártoni változatban a légy helyett egér mászik a bárkára. Nem menekül meg különben a légynél a vízözön pusztításától az iszlám Audj óriás és a zsidó Og, Basan királya, kik szinte a bárka külsején helyezkedtek el.[1]) De miért haragszik Noé a légyre? Szegeden a legyet Belzebub állatjának tartják, Lőrinczfalván azt hiszik, hogy a légy az Ördögtől ered, az Ördög szülte különös módon kinjában, mely hiedelem a perzsa Ahriman teremtményeit, a Deveket hozza eszünkbe, a kik szinte légy alakjában jönnek elő.[2]) Noé más hagyományunk szerint a szúnyogot, muslinczát sem eresztette be a bárkába: *Mikô Nójé csukta be a bárka ajtaját, a légy mög a szúnyog' mög a muslincza beszál't,* (de) *Nójé nem akarta beereszteni űket, úgy osztán kint marattak.* (Lőrinczfalva.)

Az egér alig jutott a bárkára elkezdte rágcsálni és egy helyt már ki is rágta a bárkát.[3]) tehát elsülyesztéssel, tönkretevéssel fenyegette. Az indeknél szörnyeteg kisérti meg a hajót felforditani,[4]) nemkülönben a celt mondában is Avanc nevü szörnyeteg akar bajt okozni.[5]) A votják mondában is az egér iparkodik kilukasztani a bárkát, de ezt Saitán parancsára teszi. A palóczok közt talált adatunkban magából az Ördögből egér lesz és úgy kisérti meg a baj okozást: *Mikô Nojé à bárkábà' vôt, az Ördög àbbà' járánkodott, hogy kirágjà à bárkát, hogy ők is fulaggyának bele* (a vizbe). *Az Ördögbű' egér lëtt, ki àkártà rágnyi à bárkát, de Nojé mëgláttà, odà hajitotta à kesztyűjit, oszt' à* (kesztyűje) *mácskájé vá't; àzé' ojan e'lensége à mácskà àz egérnek.* (Ságújfalu.) A szőregi és magyar-szent-mihályi hagyományunkban pedig már az Ördög sem nem parancsol az egérnek, sem azzá nem változik, úgy fúrja ki a bárkát. A szőregi mondában Noé az által segit a bajon, hogy az Ördögöt kidobja, a magyar-szent-mihályiban lecsapja az Ördög nevetlen újját és azzal gyugja

[1]) Weil emlitett műve. 45.

[2]) Majer Allg. Myth. Lex. I. 58., Schwenck Mythologie. IV. 128.

[3]) Szeged népe. III. 183. és az alapul vett magyar-szentmártoni mondában.

[4]) Majer idézett műve. II. 273.

[5]) Bastian Die Voelker des Oestlichen Asien. VI. 27., Mone Geschichte des Heidenthums in nördlichen Europa II. 419.

be a lukat; mig a magyar-szent-mártoni és a palócz hagyományban Noé az egeret elpusztitja az által, hogy a keztyűjét az egérhez vágja. a keztyűből macska lesz és ez eszi meg az egeret. Állatot, Avance nevű szörnyeteget győz le a fent idézett celt mondában a mi Noénknak megfelelő Hu is, minek következtében elmúl a veszedelem. Tisztán állatok harczát látjuk egymással más adatainkban. Népköltés-gyűjteményünkben[1] közölt egyházas-kéri mondánkban a kigyó mikor látta, hogy folyt be a víz, hogy a teremtmények el ne vesszenek, begyugta az egér rágta lukat, igy tesz a Lőrinczfalváról közlött hagyományban is a kigyó és mellé a macska megeszi az egeret, mi nagyon összevág a votják hagyománynyal, melyben az oroszlán orrlikából kígyó és macska jön elő és elpusztitja az egeret. Állatok képében küzdő felsőbb lényekről tud az ind monda: Visnu hal alakjában teszi tönkre a kigyó képében Satjavrata hajóját elpusztitani akaró Hajigrivi nevű Óriást. Akár Noénak az egérrel, akár az állatoknak egymással vivott küzdelmét tekintjük, harczot látunk, az erők harczát: a természeti erők vannak az állatokban, illetőleg Noéban, Ördögben személyesitve. Az a nép mely a természeti erőket, felsőbb lényeket állatokkal cseréli fel, mivel »az állatok egyes erőkre nézve felülmúlják az embert, azért a mondákban és regékben állatok jelölik az egyes erőket,«[2] csak hív marad sajátságaihoz, mikor a természeti erők helyett lakó helyének, vagy mondjuk: hazájának megfelelő állatokat sző hagyományaiba; t. i. a neki hasznot hajtó természeti erőket az előtte kedves állatokkal helyettesiti és megforditva. Ezen az alapon állíthatjuk, hogy a magyar-szent-mártoni monda ama része, mely az oroszlánról szól, meleg tartományt jelöl ki keletkező helyéül, míg ellenben az a része, melyben keztyűről van szó, hideget.

Mondáink egyéb része, úgymint a negyven nap és negyven éjjel tartó esőzés, a holló és galambok kibocsajtása, a bárkának a hegyen való megállapodása, a szivárvány adása mind ismeretesek és ha nem a kereszténység tanitotta is legelőször ezekre népünket, de fentartotta. Az állatok kibocsájtására vonatkozólag csak még az a megjegyzésünk, hogy Jázovän a holló helyett s a s t

---

[1] Szeged népe. III. 183.
[2] Hunfalvi Reguly hagyományai. I. 136.

bocsáttatnak ki Noéval: *Nojé előbb sast bocsájtott ki, azután galambot. Mikô Nojé kigyütt a bárkábû, az Isten a szivárvánt atta. A szivárvánt azé' atta az Isten, hogy a világot nem vöszi el többet vízzel; a pipát mög azé' atta, hogy inkább tűzzel vesz el a világ, mint vízzel, ez annak a jelönsége.* (Jázova.) Szerfelett különös, hogy töredékünkbe a pipa is bele van keverve, melyet a nép a demiurg Ördög találmányának vall. Őseink tudomás szerint nem pipáztak, miről a népnek is van emlékezése: *Mikô még nem pipásztak az embörök, bugyborékoltak,* (ez) *a vízözönt jegyzi, hogy víz által pusztult el a világ, a pipa mög aszt jelönti, hogy tűz által pusztul el esz'tán* (Szőreg.) Nyelvünkben már maga is pipa kölcsönvett szó[1]) a monda mégis azt beszéli, hogy Isten adta, rendelte a pipát. Ha a pipát nem adta Isten nekünk, kérdés, mit adott tehát? mi volt az az eszköz, melynek a pipa a helyét foglalta el? Töredékünk szerint az emberek mielőtt pipáztak volna, bugyborékoltak, vagyis a népként bögrét hordtak magukkal és nádat szájukban, úgy eresztgették a buborékokat.

Isten megigéri, hogy többet nem veszi el vizzel a világot, ennek jelenségéül adja a szivárványt és ugyancsak Isten kijelenti, hogy tüzzel fogja elpusztitani a világot, vizzel nem bántja ezután, ezt jelenti a pipa. A pipa és szivárvány e szerint jel, Istennek az emberrel kötött békesség kifejezője a vizözön féle veszedelemre való tekintettel s a népek mythologiájában a vizözönben előkerülő pipát békesség pipának is mondjuk. Az indiánok úgy tudják, hogy mikor a víz leapadt, nagy szellemök sziklára telepedett s a népet maga köré gyüjtve a sziklából nagy pipát csinált, melyből a világ négy tájékára füstöt eresztett; ezután megköté a békességet és megparancsolta, hogy az emberek ugyanabból a sziklából pipát készitsenek és szivják.[2]) Az indiánok nagy szelleme felcserélte szerepét Noéval, nem neki áldoznak, hanem ő mutatja be az áldozatot. A pipából a világ négy tájékára való füst eresztés s nyomban reá a békesség megkötése megfelel az Ó-szövetség Noéja áldozatának; az emberek pipája pedig, mely a békességkötésre emlékeztet, a szivárványnyal egyezik, mit nem kell bővebben bizonyitanunk. Mi annyit tudunk mondankból, hogy nálunk

---

[1]) Magyar Nyelvőr XVI. 389.

[2]) Catlin Die Indianer Nord-Amerikas 282. 288.

is Isten adta, rendelte a pipát és a mi pipánk is a békességre vonatkozik, a mi pipánk is a békesség pipája, mi nem csak mondánkból, de szokásunkból is kitetszik. Amerikában a békesség pipája nélkül békességet, vagy szövetséget nem kötnek. A békesség pipája a szerződés helyettesítője, melyből az első szívást az Istennek ajánlják fel.[1]) Ily féle szokás ismeretes népünknél is: ez a pipa és dohányzacskó vetés, melyet Szajánban tapasztaltam különösen elterjedtnek. Összejövetelök alkalmával a legények már messziről felszólítják egymást pipa, vagy dohányzacskó vetésre, mibe könnyen beleegyeznek, s egyik a másikhoz dobja a sajátját és kész a csere. Azzal, hogy a csere csalással jár, nem sokat törődnek, a kinek nem tetszik a cserébe kapott tárgy, új összejövetelkor túl ad rajta vetéssel. Ez a cserélgetés barátságuk kifejezője.

Ezek után levonhatjuk a vízözönről szóló hagyományok vallomásaiból az eredményt. A magyar vízözön mondák teljesebbek a votjákokénál, kikkel közel való rokonságunkat tudósaink már több szempontból kiindultan bebizonyították.[2]) Változatban felleltük hagyományainkat a voguloknál is; azonban mind a magyar, mind rokonaink e nemü hagyományain ind vallás nyomai észlelhetők, nemkülönben erős iszlám hatást vettünk észre.

Világégés.

A föld lakosaira való tekintetből kiindulólag három korszakot kell megkülönböztetnünk, úgymint a multat, vagyis az Óriások, az embernél tökéletesebb lények korát; a jelent, másként szólva az emberek korát és a jövőt, a Törpék, mások szerint az idétlen gyermekek korát. Az Óriások kora a teremtéssel kezdődik s tart a vízözönig: a víz pusztítja el, teszi tönkre őket. Ezt a korszakot némely hagyományunk alapján két részre oszthatjuk fel, az egyik a boldogság kora, mikor a föld lakosai fönt és lent lakhattak, szállhattak: terjed a bűnbeesésig, a bukásig. Szálló képességöktől,

---

[1]) Müller Geschichte der Amerikanischen Urreligionen 44.

[2]) Hunfalvy Reguly hagyományai I. 261. — Budenz Magyar-ugor összehasonlító szótár.

erős, körömmel fedett testi szervezetöktől és gond nélkül folyó életöktől a tiltott gyümölcs élvezete, más adatunk szerint az elerkölcstelenedés fosztotta meg őket. De azért földünknek e lakosai még mindig jelesebb tehetségekkel valának felruházva, mint az ember. Ez a rész a vizözönig terjed, mikor Isten szinte erkölcstelenségökért kiirtja őket. A második korszak az emberek kora. Az emberek az Óriásokhoz mérten parányi állatkáknak tűnnek fel. Kicsinységök mellett erkölcstelenségök következtében folyton kisebbednek, kevesebb időt élnek, mig végre tűz pusztitja el őket. Hajdan erősebbek és vitézebbek valának, mint ma, ez a hősök kora, vagyis az emberek korszakának első része, melyről tüzetesen szólt Ipolyi;[1]) a másik része e kornak a jelen idő, az ősökhöz képest elgyengült nemzedék kora, tart a világégésig, mely büntetés ugyancsak az elerkölcstelenedésnek a következménye. A harmadik korszak a Törpéké, némelyek szerint az idétlen gyermekeké, melyről alább szólunk.

A levegő volt tehát az első, mely a föld lakosainak megtagadta a szolgálatot, nem szállhattak; azután a viz ártott nekik, jövőben a tűz pusztitja el őket. E három korszak lakosait egybefoglalva találjuk eme hagyományunkban: *Mikor az Órijásnak a lánya kimönt a várbul a pusztába, látott ėgy' szántó embört négy ökrön szántani. Ez a lány csak hat éves vôt és mögfokta a négy ökröt, az embört, mög az ekét, beleszötte a kötőjibe, bevitte az apjának, mondrán: Nészd csak kedves apám, mijen szép kis bogarkák ezök, ni, ni! Asz'onygya neki az apja: Ó', kedves kis lányom, majd mi utánnunk ezök lösznek a világba', mindön uralkodó ezökbül fog lönni, hanem ereszd ezöket a szögényöket, hogy mönnyenek torább', mert még ezök után gyün ėgy' világ, a mikor mögint ezök is el fognak múlni és így fognak gyünni a Törpék és ezök fognak élni ėgy darabig.* (Szőreg.) E mondát ismerik a németek[2]) él Erdélyben[3]), feldolgozta Gyulai Pál az »Óriás leányka« költeményében, megtaláljuk az oláhoknál, finneknél,[4])

---

[1]) Magyar mythologia 140. 353.

[2]) Müller Siebenbürgische Sagen: Hünen bei Schässburg.

[3]) Kozma Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népéletben 10.

[4]) Ipolyi Magyar mythologia 121

lappoknál[1]) és votjákoknál[2]) a Törpék kivételével. Annyiról emlékeznek csak e változatok, hogy az embert kötőjében vivő Óriás leánynak atyja kijelenti, miszerint az Óriások után az emberek uralkodnak. A mi hagyományunk tovább megy, tudja, hogy ha mi elpusztulunk is a föld szinéről, a világ még állni fog, új lakók jönnek. De hogy lesz-e a Törpéknek utódjuk e földön, követik-e az utódokat is mások, örökké állni fog-e ez a világ, melyben mi élünk akként, hogy csak megújul, lakosai változnak meg? és ha a Törpék elpusztulnak, mi által enyésznek el? Oly kérdések, melyekre hagyományainkban feleletet nem leltünk. De hogy nekünk, embereknek az e világról való elpusztulásunk után nem enyészik el végképpen e világ, új lakói lesznek, ez nem a kereszténység tanítása, inkább buddha vallás maradvány, mit az értekezésünk folyamán felsorolt buddha vallás nyomok alapján állithatunk. A buddha vallás tanitja, hogy ha mi elpusztulunk a föld hátáról, új lények támadnak.[3])

Hagyományaink szerint tehát jön idő, mikor e világ az emberekre nézve elmulik s e veszedelmet, mint egyéb népeknél, nálunk is a tűz okozza. Mikor fog ez az idő bekövetkezni? miről lehet megtudni, hogy nem messze van, vagyis, melyek az előjelei? Mi többféle előjelt ismerünk erre vonatkozólag. Ezek közt legelterjedettebb népünk közt az »Ezröt adok, ezröt nem adok« hiedelem, mi úgy magyarázandó, hogy Isten ezer évet adott az embernek, de a másik ezer évet Kr. u. nem töltheti be e földön, mert ezt nem adta meg. (Egyházas-Kér.)

Más, ide vonatkozó előjel a diófa levelének a nagysága. Mikor a diófa levele akkora lesz, mint a cseresznyéé, a vad répának a közepe elfogy, vagyis a természet megtagadja jóságát a bűnös embertől — nem fognak tudni szégyent az emberek — akkor lesz vége a világnak.[4]) A buddha vallású mongoloknál nem pusztán a diófa levele kisebbedik meg a világ végére, hanem minden teremtmény. Hét

---

[1]) Poestion Lappländische Märchen 39.

[2]) Munkácsi Votják népköltészeti hagyományok 55.

[3]) Koeppen Die Religion der Buddha I. 267.

[4]) Akadémiai értekezések a nyelv és széptudományok köréből XIV. kötet V. szám 18. lap.

esztendeig nem terem[1]); e hiedelmet alább közlendő, Egyházas-Kéren lejegyzett mondánkban mutatjuk be.

Jelek lesznek az égen — mondja a Szentírás — miről mi is tudunk: *Mikor a Sánta Kata beéri a három Kaszást, akkô lösz vége a világnak.* (Szöreg.) Más hiedelmünk szerint: *Mikô az oláj gyer'ök fő'bukik az Ökrök előtt* (melyek a Dönczöl szekér elé vannak fogva), *akkô elvesz a világ.* (Magyar-Szent-Márton.) Ugyancsak a Dönczöl szekérre vonatkozólag jegyeztük le a következőt: *A Dönczöl szekér húzza az egész világot, a Czigány gyer'ök ugrál az Ökörre, oszt' léesik mindég; mikor a középső Ökörre úgy rá bir ugrani, hogy nem esik lé, akkô êvesz a világ.* (Szeged-Madarásztó.) Vagyis, ha az Alkor a Mizar csillagon marad, vége lesz a világnak. A csillagokban bekövetkezendő nagy változásokról szó van a Sibyllákban[2]) is, melyeket értekezésünk folyamán többször idézünk.

Ismertető jele lesz a világ vége bekövetkezésének Illés és Jónás lejövetele: *Az Ördög Jónást teremtötte mög Illést, Mikô Krisztus Urunk* (= Isten) *teremtötte az embört, az Ördög is teremteni akart, kettőt is êcczörre, de* (törekvése) *nem ért sömmit se'. Krisztus Urunk osz'tán belelehőlt a szájába, oszt' fő'kű'tte űket az égbe, hogy lüvő'dözzétök lé a gonoszokat; azûta fönn' vannak. Illés húzza a tüzes szekeret, Jónás mög tolja, úgy dörögnek. Mikô a világ el akar veszni, lêgyünnek a fő'dre, oszt' a jeruzsálêmi kapuba' mögölik mind a kettőt, ott fognak fekünni tizênnégy napig halva, mert űk még nem haltak mög, azután űk is föltámannak.* (Csanád-Apácza.)

Ugyancsak a Sibyllákban[3]) és a 4-ik században iró Lactantius[4]) fejtegetéseiből olvassuk, hogy mikor Krisztus Urunk az angyalokkal megjelen jókat és gonoszokat itélni, lejön Illés és Jónás is más neves lényekkel. Isten küldi le a nagy prófétát, Illést, kit a Sziriából jövő gonosz király, Antikrisztus megöl s temetetlenül a földön hagy, de harmad napra feltámad s az égbe száll.

---

[1]) Pallas Samlungen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften II. 32.

[2]) Oracula Sibyllina V. 512.

[3]) Oracula Sibyllina II. 248.

[4]) De vita beata. Liber VII. Caput XVII.

El fog a világ erkölcstelenedni, a felnyőltek nem ismernek szégyent, a gyermekek nem hallgatnak az öregebbekre, pipálni fog mindenki a világégés előtt: *Mikô az embörök nem tunnak mán szégyönt. a gyer'ökök az apjuknak, anyjuknak nem engödelmeskönnek, hijába monygyák nekik, hogy në pipájjanak; mikô mindönki pipál, akkô vesz el a világ, mán majd ott vagyunk, mert a gyer'ökök is pipálnak mán.* (Egyházas-Kér.) Ezt a szégyent nem érzést, elerköcstelenedést részletesen festik a Sibylla könyvek. A szülők gyermeköket és megforditva ezek a szülőket fogják gyűlölni. A világ tele lesz hazugsággal, elfajulásukban nem tesznek különbséget egymás közt az emberek[1])

A világ végét hirdető néhány előjelt alább mutatunk be, itt csak azt akarjuk még kiemelni, hogy a világ végére folytonosan emlékező jelünk is van, a pipa: *Mikô még nem pipásztak az embörök, bugyburékultak;* (ez) *az özönvizet jegyzi, hogy víz által pusztult el a világ, a pipa mög azt jelönti, hogy tűz által fog elpusztulni.* (Padé.)

Fentebb, a vizözönről szólva, megemlékeztünk a békesség pipáról is; láttuk, hogy a pipa az Isten és ember közt kötött szövetség jelképe, de figyelmező egyúttal a jövő veszedelemre. A vízözön előtt hagyományunkként buburékoltak az emberek, mi az özönvizet jegyezte, tehát ugyanolyan értelmű volt, mint ma a pipa. Mikor kaptuk meg mi a bugyborékoló bögrét s ha ez is, miként a pipa, szövetségkötés jele volt, mikor kötöttük meg Istennel ezt a szövetséget? erről szóló adatot nem találtunk. A vízözön előttről beszélik, hogy: *Még a vízözön nem vôt, mindönkinek vôt égy' kis bögréje, bugyburékult* (az ember), *az jelentötte a vízözönt. Mikor a vízözön elmult, asz'tán fő'kerű't a pipa.* (Egyházas-Kér.) *Vízözönyig az embörök vízi bugyburékkal jáczzottak, azûta, hogy az Isten mögfogatta, hogy vízözönynyê nem pusztítytya el a világot, azûta van a pipa. Az embörök a szájukba tüzet hordoznak, hogy tűz által vesz el a világ.* (Szőreg.)

A világ égés előtt legnevezetesebb szerepet játszik Antikrisztus, kinek születéséről a következő hiedelmet jegyeztem le: *Először mink pusztulunk el a fő'd határul tűz által, utánnunk gyünnek a Törpék. Tizönkétévvel azelőtt, mielőtt a világ elpusztul*

[1]) Oracula Sibyllina VIII. 84. 184. IV. 158.; VII. 43.

sé' nem születik, sé' nem hal. Érül tuggya mög a nép, hogy csakugyan mögszületött mán az Ántikrisztus. Azután Ántikrisztusnak mögvan a születése: 12 éves lántû fog születni, 12 éves korába' már uralkodik, csudákat tösz, aranyos hintón jár, szélös ez világon uralkodik úgy 30 esztendős korájig. Mikô mén a világon körösztül, a nép sírva szalad utánna, mert nagy szükség lösz, de éhön sé' halhat mög; oszt' (Ántikrisztus) *kinyereket osztogat. A kinek kinyeret ád, pöcsétöt nyom a homlokára. Mikor elmén, akkor Jézus lészál' dicsőségössen a fő'dre, a' csak kis darab kinyeret osztogat, az a kis darab kinyér tart nagyon sokájig. A ki az egész kinyeret* (az Antikrisztusét) *elfogaggya, annak nem annak a kicsibül* (Jézuséból). *Akkor az ítélet keszdődik. Tűz á'tal lösz vége a világnak. Mikor elmul a világ, azután a Törpék uralkonnak.* (Majdán.) Habár e hagyományunkban ki van kötve, miszerint 12 évvel az Antikrisztus születése előtt nem fognak születni, mi feltalálható a Sibyllákban is[1]) és ma még folytonosan születnek, Temesköz-Lőrinczfalván és Szeged-Madarásztó környékén mégis elterjedt a hiedelem, hogy az Antikrisztus megszületett már, csak még nem jelentkezett az uralkodásra. Ezt következtetik pedig részint abból a hiedelemből, hogy a világ Krisztus után kétezer esztendeig nem állhat, mert Isten csak ezret adott Krisztus után, a másikat nem adta meg, részint az új hitűek, nazarénusok fellépéséből, kiket Antikrisztus követőinek tartanak.[2]) Így vélekedett hajdan Hilarius is, mint ma a nép, mikor az ariánusok felléptek.[3]) Születésére vonatkozólag két féle nézetről olvasunk, az egyik a diabolustól és tisztátalan asszonytól származtatja, a másik nem embernek veszi, hanem megtestesült diabolusnak, ki szűztől fog születni, ezt a hiedelmet találjuk kifejezve imént bemutatott adatunkban.

A mi Antikrisztusunk hintón jár, a vele egyező iszlám Antikrisztus: Daggial csak szamáron.[1]) Mondánk egyéb állításait, hogy nagy szükség lesz, hogy követőit a juhok módjára meg-

[1]) Oracula Sibyllina. II. 163.

[2]) A magyar-szent-mihályiak mindennap várják az Antikrisztus születését, ki szerintük két év óta teherben levő ó-teleki asszonytól születik meg.

[3]) Brouthonnak a religiiórol való historiai lexicona: Antichristus.

[1]) Brougthonnak idézett műve: Daggial.

bélyegezi, hogy eljön Krisztus, mind felleljük a Sibyllákban.[1]) Az Antikrisztus czélja követőjévé meghóditani az egész világot: *Mikô az Antikrisztus êgyün, akkô sátorok lösznek oszt' esik a kénköves esö mög csattog, oszt' az ű népeji híják az emböröket a sátorokba, az ű népeji ojanok, mind az új hitűk, a nazarénusok oszt' a ki bemén, van önni való, inni való, mindönféle, oszt' nem hajják a csattogást a sátorba'. Az Antikrisztus aszt akarja, hogy mindönki neki higgyön, de nem éri el. Akkô êgyün a Jézus, oszt' mindönkinek a ki nem mönt a sátorba, czipót oszt, a'val jôlakik.* (Temesköz-Lőrinczfalva.) Eme hiedelmünket már a buddha vallású mongolok hagyományai közt leljük fel. Világ égésről szóló hiedelmünkben Condsin-bodissado a jelenkor végén meg fog jelenni, a népeket összegyüjti és egy vallásra tériti. Ekkor az ember kora már tíz évre terjed s éhség üt ki. Majd egy erényes törpe az égből szózatot hall, hogy hét napig halált okozó eső fog esni. A kik az ő szavának hitelt adnak, magukat élelemmel ellátva barlangokba rejtőzködnek a veszedelem elől s megmenekülnek, a többiek elvesznek. Majd más eső esik, mely megtisztítja a földet a vértől és a holtaktól, ezután a barlangokban levők kijönnek. Újra eső lesz, de ekkor már ékszerek és ételek esnek az égből. Ezután Maidari-Burchan ismét eljön, kit erénye és szépsége miatt bámulni fognak és a régi boldogság visszatér[2]) A buddha vallás Condsin-bodissadoja, mint az imént hallottuk, szinte egy vallásra akarja tériteni a népet. Megegyezünk a mongolokkal abban, hogy ekkor éhség lesz, felülről eső fog esni, nálunk kénköves, a mongoloknál halált okozó. A mongolok barlangokba, nálunk sátorba vonul az emberiség egyrésze, ez a rész enni-inni kap, a másik szerintünk csak szükölködik, a mongoloknál meghal. Eltérés van a két hagyomány közt abban, hogy a kik az Antikrisztus sátorába mennek, bűnösök, mig a mongoloknál a barlangba vonulók, igaz hitűek. Találkozunk a mongolokkal abban is, hogy eljön Krisztus, illetőleg Maidari-Burchan s ekkor az emberek, a jók, kik megtartották az igaz hitet, kenyeret kapnak; nálunk Krisztus osztogatja, a mongoloknál az égből hull alá.

---

[1]) Lactantius idézett műve Caput XVII.

[2]) Bastian Die Voelker des oestlichen Asien VI. 588. Pallas emlitett műve II. 32.

A világ végén eljövendő gonoszt, ki az embereket hamis hitre csábítja, ma Antikrisztusnak nevezzük, nevét a Szentírásból[1]) tanultuk meg: Szent János Antikrisztus nevet ad neki, Szent Pál pedig azt írja, hogy mikor ez a bűnös meg fog jelenni, a hittől való elszakadás következik be és Isten gyanánt fogja magát tiszteltetni.[2]) Czélja elérésére minden eszközt megragad a mi Antikrisztusunk, éhséget, szomjúságot idéz elő, követőit az igazak ellen szítja: *Hét esztendejig ojan termés lösz, hogy nem tugygyák a gabonát hová tönni, hét esztendőnek utánna sē' nem születik, sē' nem hal, sē' nem teröm, csak árpa terōm, mert a' vôt az első kinyér; akkor osz'tán mökszületik az Antikrisztus az elreggeti* (rekeszti), *lélakatolja a kútakat, ű üsmerteti mög magát, hogy ű az igaz Isten. A ki hisz neki, annak ád önni-inni. Az ű népeivel amazokat kűvel verögeti. Mikor az Úr-Isten beelékszik vele, akkor gyün lë Énok, gyűti mög az eget, fő'det. Énok mög Illés pusztítytya el az Antikrisztöt.* (Egyházas-Kér.)[3]) Antikrisztusnak magát Isten gyanánt tiszteltetése, mint hallottuk, meg van a Szentírásban, a kútak elreggetése, mi által Antikrisztus nagy szomjúságot okoz, a Sibylla leírásával egyezik,[4]) de azt a hiedelmet, hogy akkor hét esztendeig nem terem, a buddha vallású mongolok világ végét elbeszélő hagyományuk egyik változatában leljük meg.[5]) Habár Antikrisztus mit sem mulaszt el, hogy a világot vallására térítse, czélját nem éri el, lesznek akkor is hitükhöz szilárdan ragaszkodó emberek, kiket az Antikrisztus és követői üldözésétől Illés és Énok ment meg: *Mikor a világ mög akar égni, az Antikriszt mindönféle csalárcsággal csali a népet, asz' mongya: Én vagyok Krisztus! Kinyeret osztogat mög mindönt, hogy neki higyygyenek. Így lösz ez ēd dara-*

---

[1]) I. János IV. 3.

[2]) II. Tessz. II. 3.

[3]) Egyik vogul monda Numi Tarem és Chul'-ater közt lefolyt barczról szól: Numi Tarem ellenfelét tűzözönnel akarta megsemmisíteni, a föld ugyan elpusztult, de a gonosz Chul'-ater megmaradt. (Ethnographia II. 142—155.) A mi a tűzözönt illeti, több nép hagyományában előfordul. (Lásd Herrmann Antal közleményét a Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. XXIII. 12. lapján.)

[4]) Oracula Sibyllina. VIII. 352.

[5]) Pallas idézett műve II. 32.

bég osz'tán Illés és Énok az Antikrisztussal harczolnak, most a paradicsomba' vannak tes'tel, lélökkel. Akkor az Antikrisztöt légyőzik, akkô lép az igaz Isten lábra, az Antikriszt mög a limbusba mén, átok alatt lösz. Mikor ez a nép êpusztul a világrúl, az idétlen gyermökök fognak talpra ál'ni, az övék lesz a világ. (Egyházas-Kér.) A Szentirás két, Antikrisztussal harczolóról tesz említést, kiket az egyházatyák, miként a mi hagyományunk, Illésnek és Énoknak mondanak[1]) Fentebb, a Csanád-Apáczán lejegyzett hiedelemben Énok helyett Jónás van emlitve, mi a dolgon mit sem változtat, nem az sem, hogy hagyományainkban Illés és Énok, illetőleg a Szentírással[2]) megegyezőleg, Krisztus győzi le az Antikrisztust, az egyházatyáknál Mihály Arkangyal. E harczban az egyházatyák szerint Illést és Énokot megölik, testük temetetlenül fog feküdni, ekkor éri el Antikrisztus hatalmának a tetőpontját, ekkor már az ég ellen megy, az olajfák hegyéről akar felemelkedni, de Mihály Arkangyal legyőzi s tönkreteszi[3]) Szegeden is beszélik, miszerint Antikrisztus az ég felé emelkedik fel követőivel, de itt Krisztus teszi tönkre, ki ekkor jön le az ég felhőiből eleveneket és holtakat itélni. Mielőtt azonban Krisztus lejönne, Énok meggyujtja az eget, földet, mi a Szentirással egyez.[4]) Ez lesz a napja Isten haragjának, melyen nem lesz menekvés, mert: *Keletön möggyullad a' tenpőr és* (a tűz) *nyugotnak mén, mindön csúszó-mászó á'lat sijet a tűz elű', de hasztalan, mer' utôlérje.«* (Torontál-Monostor.) Folyam áradathoz hasonlónak festik a tűz terjedését a Sibyllák is.[5])

Hogy a világ tűz által pusztul el és az embereket Krisztus itéli meg, ki a jókat megjutalmazza, a gonoszokat megbünteti, ez mind felelhető a Szentirásban, hol azonban hasztalanul keressük hagyományunk ama kijelentését, hogy ez a világ az emberek után másoknak fog lakó helyül szolgálni. Erről a hagyományaink hasonlítgatásaiban felsorolt vallások közül a mongol buddha vallás emlékezik meg, mely szerint e világ egy ideig való fennállása

---

1) Grimm Deutsche Mythologie 468., Lactantius említett műve XVI. Caput jegyzete, 1009. lap.

2) II. Tessz. II. 8. Augustinus De civitate Dei Liber XX. Caput XIX.

3) Grimm idézett műve s lapja.

4) II. Péter III. 10.

5) Oracula Sibyllina IV. 176.

után ugyan elpusztul, de azután más lakó lényekkel megújul.[1]) Adataink e lényeket részint Törpéknek, részint idétleneknek, idétlenül született gyermeknek nevezik. Mind a Törpék, mind az idétlenek[2]) ma még a föld alatt hasadékokban, hegy üregekben laknak, nem ismerik világunk örömeit és keserveit, de ha világunk megújul, ők uralkodnak. Milyen lesz ezen a földön való életök? követik-e őket is mások? hagyományaink e kérdésekre nem felelnek.

Világégésre vonatkozó hagyományaink két féle hatásról tanúskodnak, úgymint a keresztényről — hova sorozzuk a Szentatyák tárgyunk körébe vágó magyarázgatását, melyet részint a Szentirásból, részint a Sibyllákból meritettek — és a mongol buddha vallással egyező hatásról.

Megjegyezzük végre, hogy a bemutatott mondák egy pár palócz adat kivételével, Szeged lakosainak és vidékére költözött népének ajkáról vannak lejegyezve: vagyis Szeged népéé az érdem, hogy őseitől öröklött nyelvhagyományaihoz való ragaszkodása következtében ma már nem csak rokonaink kosmogoniai hagyományaira hivatkozhatunk, hanem szólhatunk a magunkéiról is.

---

[1]) Pallas idézett műve. II. 33.

[2]) Az ítélet után fognak uralkonni ezök az idétlenök (Egyházas-Kér.)

Javító.

5.	lap	6.	sor	felülről	*mondta*	helyett	*monda*	olvasandó.
5.	„	7.	„	alulról	*Raguly*	„	*Reguly*	„
7.	„	7.	„	„	*Siebürgische*	„	*Siebenbürgische*	„
15.	„	13.	„	felülről	*egygyik*	„	*ėgygyik*	„
15.	„	16.	„	„	*voljákoknál*	„	*votjákoknál*	„
16.	„	1.	„	alulról	*Legen*	„	*Legenden*	„
18.	„	8.	„	„	*könnyen*	„	*könynyen*	„
23.	„	2.	„	„	*mondják,*	„	*mondják*	„
24.	„	6.	„	„	*bejegyezte*	„	*lejegyezte*	„
31.	„	15.	„	„	*Ara*	„	*Âra*	„
54.	„	11.	„	felülről	*Bororát*	„	*Rororát*	„

